

WARSZTATY Z GEOGRAFII TURYZMU

TOM 15

Turystyka – to znaczy co? Uroboros czy Feniks

pod redakcją
**Marzeny Makowskiej-Iskierki
i Jolanty Wojciechowskiej**

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

WARSZTATY Z GEOGRAFII TURYZMU

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

WARSZTATY Z GEOGRAFII TURYZMU

TOM 15

**Turystyka – to znaczy co?
Uroboros czy Feniks**

**pod redakcją
Marzeny Makowskiej-Iskierki
i Jolanty Wojciechowskiej**

**WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO**
Łódź 2025

Marzena Makowska-Iskierka (ORCID: 0000-0003-4163-7561)
Jolanta Wojciechowska (ORCID: 0000-0002-0386-0749)
– Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych
Instytut Geografii Miast, Turyzmu i Geoinformacji, 90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31

RECENZENCI

Teresa Brzezińska-Wójcik, Jacek Potocki

REDAKTOR INICJUJĄCY

Katarzyna Włodarczyk

OPRACOWANIE I REDAKCJA JĘZYKOWA

Elżbieta Paradowska, Katarzyna Szumska

KOREKTA

Jakub Foremniak, Elżbieta Paradowska, Katarzyna Szumska

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

KOREKTA TECHNICZNA

Wojciech Grzegorzczak

PROJEKT OKŁADKI

efectoro.pl

agencja komunikacji marketingowej

Na okładce wykorzystano grafikę *Cykl* przedstawiającą Feniksa i uroborosa
Autor: Aleksandra Bielak (Alex „Kneebee” Bielak)

© Copyright by Authors, Łódź 2025

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2025

Publikacja jest udostępniona na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa
-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-NC-ND)

<https://doi.org/10.18778/8331-801-1>

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.11747.25.0.K

Ark. wyd. 8; ark. druk. 9,375

ISBN 978-83-8331-800-4

e-ISBN 978-83-8331-801-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-237 Łódź, ul. Matejki 34A

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 635 55 77

SPIS TREŚCI

Od Redakcji	7
Turystyka – uroboros czy Feniks? Relacja z dyskusji – MARZENA MAKOWSKA-ISKIERKA	9
Cinque Terre (Pięć Ziem) w paszczy uroborosa – PAWEŁ SOWA.....	21
Rezyliencja Kołobrzegu jako wyzwanie dla największego polskiego uzdrowiska – MARIUSZ MIEDZIŃSKI	37
Tereny rewitalizowane jako atrakcje turystyczne Łodzi – JOLANTA JAKÓB-CZYK-GRYSZKIEWICZ	57
Możliwości rozwoju tanatoturystyki na terenie Olsztyna – BARTOSZ KRÓL, ANETA ANNA OMELAN	81
Półwysep Helski jako ośrodek sportów wodnych w świetle preferencji i oczekiwań turystów – PAULINA BUSKO, PIOTR MAJDAK.....	103
Jaki jest współczesny stan badań turystycznych o bursztynie? Analiza bibliometryczna wybranych baz danych – JOANNA PAPRZYCKA.....	121
Demonstrowanie postaw społecznych a turystyka – rozważania nad wieloaspektowością powiązań – DAGMARA SÓJKA	137
Informacje o autorach.....	147

OD REDAKCJI

Każdy tom monografii *Warsztaty z Geografii Turyzmu* jest szczególny, ale zwłaszcza niniejszy jest wyjątkowy. Dlaczego? Otóż ze względu na intrygujący tytuł: *Turystyka – to znaczy co? Uroboros czy Feniks?*, a także na odpowiadające mu treścią ciekawe artykuły oraz na fascynującą grafikę umieszczoną na okładce. Grafika, przedstawiająca w tanecznym splocie uroborosa i Feniksa, została wykonana przez Aleksandrę Bielak, młodą osobę posługującą się pseudonimem Alex „Kneebie” Bielak, która szlifuje swój artystyczny talent, kształcąc się na Wydziale Rzeźby i Mediacji Sztuki w Akademii Sztuk Pięknych we Wrocławiu. Dlatego też należy docenić artystyczne ujęcie nakreślonego przez nas naukowego problemu.

Idea intrygującego tytułu tomu została wyjaśniona przez Marzenę Makowską-Iskierkę w sprawozdaniu z dyskusji tzw. okrągłego stołu, odbywającej się już po raz trzeci w ramach cyklicznej ogólnopolskiej konferencji naukowej XL Seminarium Terenowe „Warsztaty z geografii turystyki” (26–28 września 2024 r.). Krótko streszczone w sprawozdaniu poglądy dyskutantów pokazują, jak była to niezmiernie żywa oraz pełna kontrowersji wymiana myśli. Nakreślona w debacie problematyka znalazła również swój wyraz w pracach zamieszczonych w prezentowanej publikacji. Niektórzy Autorzy podjęli się analizowania tytułowego zagadnienia na polu swoich, nie tylko naukowych, zainteresowań, a nawet pokusili się do nazwania badanego lub obserwowanego przez siebie zjawiska w kontekście wskazanych pojęć.

Paweł Sowa, analizując swoje pilotaże wycieczek po różnych zakątkach Włoch, próbuje odpowiedzieć na pytanie, co „pożera” uroboros na Cinque Terre (Pięciu Ziemiach), czyli na malowniczym fragmencie włoskiego wybrzeża Morza Liguryjskiego. Mariusz Miedziński zobrazował dla Kołobrzegu, największego polskiego uzdrowiska, możliwość przeprowadzenia modelowania adaptacyjnego w kontekście rezyliencji miejskiej. Zaś Jolanta Jakóbczyk-Gryszkiewicz, przedstawiając wybrane przykłady rewitalizacji obiektów z XIX-wiecznej Łodzi, uważa, że otrzymują one nowe funkcje, przez co zyskują nowe oblicze, zatem obiekty te powstały niczym z popiołów jak mityczny Feniks.

Kolejni Autorzy omawiają nieco inne zagadnienia. Bartosz Król i Aneta A. Omelan, analizując możliwości rozwoju tanatoturystyki w Olsztynie, opracowali koncepcję szlaków obejmujących miejsca pamięci, cmentarze wojenne oraz pomniki upamiętniające ofiary konfliktów zbrojnych. Paulina Busko i Piotr Majdak przedstawiają Półwysep Helski jako ośrodek sportów wodnych w świetle wyników badań prowadzonych w ramach uczelnianego projektu. Natomiast Joanna Paprzycka prezentuje analizę bibliometryczną przygotowaną na podstawie przeglądu baz danych Scopus oraz Science Direct, dotyczącą zagadnienia bursztynu w powiązaniu z turystyką.

Tom zamykają rozważania nad problematyką demonstrowania postaw społecznych w kontekście turystyki, którymi zajęła się Dagmara Sójka. Autorka wskazała wiele różnych wątków, nad którymi można zastanawiać się odnośnie do relacji pomiędzy demonstrowaniem a turystyką – poczynwszy od wyrażania poparcia dla turystyki lub sprzeciwu wobec niej. Rozważania te wskazują *clou* podjętego w tomie zagadnienia.

Czy Autorom udało się odpowiedzieć w tej publikacji na zadane pytanie, czy uzyskaliśmy od nich odpowiedź kompletną czy tylko częściową, przekonującą lub też nie – ocenę pozostawiamy Państwu, naszym Czytelnikom.

Marzena Makowska-Iskierka i Jolanta S. Wojciechowska

Podziękowanie

W niniejszym, niezwykle ciekawym tomie chciałabym złożyć ogromne podziękowanie Pani dr Marzenie Makowskiej-Iskierce, sekretarzowi naukowemu i współredaktorce monografii pt. *Warsztaty z Geografii Turyzmu*, za bardzo oddaną współpracę w powstawaniu każdej publikacji, poczynwszy od 2017 r.

Dziękuję za życzliwą, pogodną, serdeczną i wielce merytoryczną współpracę. Pragnę Pani życzyć w przyszłości samych sukcesów na tym i każdym innym polu naukowym oraz osobistym.

Z wyrazami uznania
Jolanta Sabina Wojciechowska

Marzena MAKOWSKA-ISKIERKA

 <https://orcid.org/0000-0003-4163-7561>

Uniwersytet Łódzki

e-mail: marzena.makowska@geo.uni.lodz.pl

TURYSTYKA – UROBOROS CZY FENIKS? RELACJA Z DYSKUSJI

Dość enigmatyczny tytuł 15. tomu monografii *Warsztaty z Geografii Turyzmu: Turystyka – to znaczy co? Uroboros czy Feniks?* nawiązuje do pytania postawionego uczestnikom jubileuszowej konferencji naukowej Seminarium Terenowe „Warsztaty z geografii turystyki”, której XL edycja odbyła się w Spale w dniach 26–28 września 2024 r. Uczestnicy konferencji poza wygłoszeniem licznych interesujących referatów żywo dyskutowali nad tym zagadnieniem, a niektóre z ich wypowiedzi zostały zaprezentowane poniżej. Artykuły zamieszczone w niniejszym tomie, odnoszące się do konkretnych studiów przypadków, również są próbą odpowiedzi na tytułowe pytanie.

Na uwagę zasługuje fakt, że poruszony w temacie wątek starożytnego symbolu uroborosa jako metafory związanej w turystyką był już przedmiotem rozważań na łamach naszej monografii – t. 5 z 2014 r. pt. *Przeszłość, terażniejszość i przyszłość turystyki* (Krakowiak i Latosińska, 2014). Szczuka i Włodarczyk (2014), autorzy artykułu „Turystyka i kultura w Kazimierzu Dolnym”, analizowali ten paradoks turystyki, która z jednej strony przyczynia się do rozwoju gospodarczego i wzrostu zatrudnienia w mieście, a z drugiej prowadzi do obniżenia jakości życia jego mieszkańców z powodu nadmiernego hałasu, zatłoczenia, a także ograniczeń w poruszaniu się. Jednakże pomimo wspomnianych trudności lokalna społeczność dostrzega pozytywne aspekty rozwoju turystyki, ale pod warunkiem wdrożenia rozwiązań uwzględniających zarówno potrzeby gości, jak i stałych mieszkańców (Tucki i Soszyński, 2013).

Zauważalne konsekwencje rozwoju turystyki nie mogą być zatem odbierane jednoznacznie, szczególnie zważywszy na różne grupy interesariuszy (Makowska-Iskierka, 2024; Makowska-Iskierka i Wojciechowska, 2024). Pozostaje zatem pytanie, czy faktycznie turystyka może metaforycznie

być rozumiana jako uroboros, który pożera swój ogon. A może raczej jest niczym mityczny Feniks i odradza się zawsze po różnych trudnościach, jak choćby po pandemii COVID-19. Innym przykładem może być turystyka w Chorwacji po zakończeniu wojny w Jugosławii – w latach 90. XX w. Chorwacja musiała odbudować swoją gospodarkę, w tym sektor turystyczny, a dzięki pięknym wybrzeżom, zabytkom i przyjaznej atmosferze szybko stała się jednym z najpopularniejszych obszarów turystycznych w Europie.

Rysunek 1. Feniks i uroboros
Źródło: Alex „Kneebec” Bielak, 2025

Należy jednak zacząć od wyjaśnienia tych dwóch przeciwstawnych pojęć, które wykorzystano w tytule. Mityczne symbole zarówno uroborosa, jak i Feniksa niosą głębokie znaczenia (rysunek 1). Według *Słownika języka polskiego* (PWN, b.r.f) uroboros (nazywany także uroborem i ourobourose) to wąż pożerający własny ogon, będący symbolem m.in. wieczności, nieustannej przemiany i odradzania się. Wąż zawdzięcza swoją nazwę połączeniu dwóch starogreckich słów: *ura* ('ogon') oraz *bora* ('jedzenie') (Redakcja Promnice.pl, b.r.). W religii starożytnego

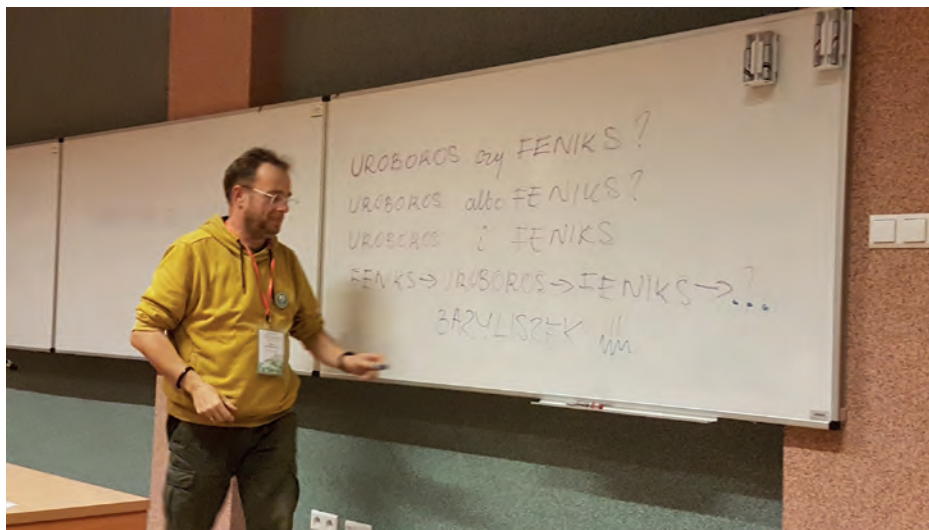
Egiptu uroboros to był m.in. „magiczny pierścień w kształcie węża chwytającego koniec własnego ogona” (po staroegipsku *uroboros* oznaczał ‘pożerający ogon’, PWN, b.r.e). Okrągła forma węża z ogonem w pysku lub zjadającego własny ogon symbolizuje cykliczność, wieczny powrót i nieskończoność, sugeruje ponadczasowy powtarzający się proces lub nieśmiertelność (Oxford University Press, b.r.). Uroboros najczęściej przywoływany jest jako symbol nieprzerwanego cyklu życia, śmierci i odrodzenia, trwałego połączenia skrajnych przeciwieństw – końca, który jednocześnie oznacza nowy początek. Dla wielu jest też wyrazem nierozrwalnego związku wymiaru duchowego z fizycznym uniwersum (Redakcja Promnice.pl, b.r.).

Drugim z analizowanych symboli, przyjętych w dyskusji za metaforę turystyki, jest postać Feniksa, czyli mitycznego ptaka odradzającego się z popiołów, oznaczającego odrodzenie, odnowę i nieśmiertelność. Według *Słownika etymologicznego* (b.r.b) samo słowo łacińskie *phoenix* (z grec. *phoíniks*) tłumaczy się jako ‘purpura’. *Słownik języka polskiego* pod red. Doroszewskiego (PWN, b.r.c) podaje, że Feniks w mitologii staroegipskiej to legendarny ptak, który co pewien czas ulega samospaleniu w swoim gnieździe, a następnie odradza się z własnych popiołów, stając się jeszcze piękniejszym niż przedtem¹. Uznawany jest za symbol słońca, ale przede wszystkim odrodzenia i nieśmiertelności, co ma głębokie znaczenie w różnych religiach, np. w chrześcijaństwie często jest interpretowany jako metafora zmartwychwstania Chrystusa i odrodzenia duchowego. Feniks jest jednym z najbardziej uniwersalnych i inspirujących symboli, przekraczającym granice kultur i religii, ponieważ przypomina o sile przetrwania i potędze życia (Mytnik, 2024). To także metafora odnowy, nieustającej przemiany i niekończącej się możliwości transformacji – mówimy: odrodzić się lub powstać niczym Feniks z popiołów (PWN, b.r.d).

W kontekście turystyki można argumentować, że jest ona jak Feniks, ponieważ branża turystyczna często odradza się po kryzysach, także niespodziewanych zdarzeniach (nazywanych niekiedy czarnymi łabędziami), takich jak katastrofy naturalne czy pandemiczne, zyskując nową siłę oraz energię. Można jednak dostrzec w niej również uroborosa, ponieważ turystyka ma cykliczny charakter, z sezonami turystycznymi powtarzającymi się co roku.

¹ Według mitologii Feniks żył przez kilkaset lat, po czym, gdy czuł zbliżający się kres, budował gniazdo z pachnących ziół i gałęzi. Następnie siadał w nim i pozwalał, by słońce zapaliło jego pióra. Ptak spalał się całkowicie, zamieniając się w popiół. Z tego popiołu odradzał się nowy, młody Feniks („Symbol Feniksa w mitologiach”, 2024).

Reprezentujący Uniwersytet Łódzki dr hab. Bogdan Włodarczyk, prof. UŁ, kierownik naukowy konferencji „Warsztaty z geografii turystyki” w 2024 r., rozpoczynając dyskusję uczestników, postawił pytanie w kontekście turystyki, czym ona jest według nich: uroborosem czy/ albo/i Feniksem, albo może jednym i drugim, zmieniając się zależnie od okoliczności (rysunek 2). Zdania osób zabierających głos, które zostały przytoczone w dalszej części relacji, były podzielone.

Rysunek 2. Prof. Bogdan Włodarczyk na konferencji prezentuje jej temat
Źródło: M. Makowska-Iskierka, 27 września 2024 r.

Jako pierwsza wypowiedziała się przedstawicielka Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie – dr hab. Grażyna Furgała-Selezniow, prof. UWM, która odniosła te symbole do form turystyki. Stwierdziła, że uroborosem można nazwać turystykę przyrodniczą, zaś do Feniksa można przyrównać turystykę miejską. Prof. dr hab. Jolanta Jakóbczyk-Gryszkiewicz z UŁ zauważyła, że turystyka ma swoje dobre i złe strony, tak jak i samo podróżowanie oraz związany z tym ślad węglowy. Tezę tę rozwinęła reprezentująca Uniwersytet Szczeciński dr hab. Beata Meyer, prof. US, w której opinii negatywne konteksty dotyczące rozwoju turystyki przeważają nad pozytywnymi. Uzasadniła to, podając przykłady niszczenia zabytków, protestów mieszkańców obszarów odwiedzanych, a także negatywny wpływ na samych turystów (jak choćby długie oczekiwanie w kolejce na szlaku górskim).

Indywidualna korzyść dla turysty powinna jej zdaniem przynosić satysfakcję, a nadal – poza prestiżem – daje niedużo pożytków, mniej niż skutków negatywnych. Konieczne są zmiany i odwrócenie trendu wyjeżdżania tam, gdzie wszyscy podróżują, i „bywania”, bo inni tak robią. Większość turystów zalicza atrakcje w krótkim czasie, nie mając czasu na pełne doświadczenie podróży. Należy edukować, jak wyjeżdżać rozsądnie, oraz że warto również poznawać to, co bliskie. Trzeba zacząć od siebie – może wystarczy spacer po okolicy zamieszkania?

Prof. Włodarczyk przypomniał turystyczne koncepcje: 3S (ang. *sun, sand, sea* – ‘słońce, piasek, morze’) i 3E (ang. *entertainment, excitement, education* – ‘rozrywka, ekscytacja, edukacja’), promowane na przełomie lat 80. i 90. XX w., oraz teorię cyklu życia produktu turystycznego, wskazując, że według tego ostatniego modelu powinniśmy teraz wszyscy być u szczytu i wszystko wiedzieć, tj. znać i doświadczać na właściwym poziomie. Tymczasem turystyka masowa nadal ma się dobrze, bo „skoro typowy Kowalski tak ma, to ja też chcę”. Tylko czy powinienem?

Do potrzeby edukacji w zakresie turystyki nawiązała też prof. Jakóbczyk-Gryszkiewicz, która wskazała, że to szkoły powinny się tym zajmować zamiast promować „często nieprzemyślane” wyjazdy dzieci. Zaskarżyła konieczność znalezienia i wyważenia złotego środka, bo jeśli przestaniemy wyjeżdżać, to wiele podmiotów na tym straci. Zgodziła się z tym prof. Meyer, zaznaczając, że nie chodzi o to, by nie podróżować, ale aby nie myśleć jedynie o zysku, jak to ma miejsce np. w przypadku nowych wielkich hoteli. Przedmówczyni przypomniała o działaniach rządu i zachętach dla turystów, aby ci odwiedzali Sudety, gdzie nie dotarła powódź – bo przecież brak turystyki to brak miejsc pracy, co jest szczególnie niewskazane dla terenów ogarniętych katastrofą.

Na inną kwestię zwrócił uwagę mgr Paweł Sowa z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, który jako pilot wycieczek do Włoch, będąc tam podczas majówki, zaobserwował, że ok. 10% turystów generowało problemy, odreagowując negatywnie swoje emocje. Był przerażony takimi postawami, że podróżni zamiast korzystać z wyjazdów i zachwycać się odwiedzanymi obiektami zachowują się często skandalicznie. Nawiązując do tej wypowiedzi, mgr Dagmara Sójka z UŁ pod rozwagę poddała pytanie: czy jest to związane z kulturą turystyczną czy osobistą, na co prof. Włodarczyk odpowiedział, że im dalej od miejsca zamieszkania, tym łatwiej podróżnym puszczają hamulce. Z kolei zdaniem mgr Joanny Paprzyckiej z UŁ turyści są jak uroboros – nie są w stanie sprostać turystyce. Również przewodnicy „mogą zjadać swój ogon”, bo ile można wymyślać oryginalne sposoby pracy.

Zdaniem prof. Meyer rozwój to nie tylko wzrost – coraz więcej i wyżej. Robienie „nowych turystyk”, czy też ich wartościowanie, nie jest tym, o co chodzi w podróżowaniu, ważne jest to, co chcemy zrealizować podczas wyjazdu. Pojawiają się już trendy ukrywania pewnych miejsc, np. poprzez niepodpisywanie publikowanych fotografii lub niedodawanie lokalizacji ich wykonania. Tylko zdeterminowani znajdą te destynacje i tam pojadą, a więc nie będzie tam aż tak wielu odwiedzających. Przed erą mediów społecznościowych w sam wyjazd trzeba było włożyć większy wysiłek niż teraz. Współczesne zachowania, polegające na pokazywaniu wszystkiego na Instagramie, „a turystyka daje ładne zdjęcia...”, prof. Włodarczyk nazwał ekshibicjonizmem. Dodał, że jesteśmy nieco cofnięci w rozwoju społeczno-gospodarczym, na dorobku, dlatego bywamy łapczywymi konsumentami. Chcemy zapewnić swoim dzieciom więcej wyjazdów i lepszy komfort życia niż sami mieliśmy.

Dr Anna Kolasińska z Uniwersytetu im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie przytoczyła dane z artykułu naukowego o tym, ile młodzi ludzie potrzebują pieniędzy na urlop. Otóż osoby bez zobowiązań rodzinnych jeżdżą co dwa miesiące, głównie za granicę i na to odkładają środki. Jest to stały element ich stylu życia – dodała prof. Meyer. Z kolei dr Agnieszka Sawińska z US stwierdziła, że dzieci i młodzież już są zmęczeni tymi wyjazdami, chcą być z rówieśnikami. Natomiast dr Marzena Makowska-Iskierka z UŁ zauważyła, iż nowe pokolenia wolą spędzać czas same ze sobą, w swoim domu. Na kwestię zmian pokoleniowych i dużą delikatność tzw. zetek i śnieżynek (z ang. *snowflakes* – ‘płatki śniegu’) zwróciła uwagę prof. Meyer, upatrująca w podejściu do podróżowania tych młodych osób możliwość zniknięcia największych problemów turystyki.

Kwestię dotyczącą aktualnego ruchu turystycznego i zmian jego kierunków ku północy w związku ze zmianami klimatu i podnoszeniem się temperatury, m.in. w basenie Morza Śródziemnego, podniosła mgr Małgorzata Szymiczek z Uniwersytetu Śląskiego. Tłumaczyła tym, dlaczego tak wielu Arabów odwiedza Zakopane, a zwłaszcza pozostaje na Krupówkach. Jest to wynikiem także dobrej dostępności komunikacyjnej – dziennie sześć lotów z Arabii Saudyjskiej do Krakowa. Polskę odwiedza też coraz więcej Czechów (ok. 400 tys., a Chorwację 700 tys.), głównie dzięki połączeniom kolejowym na trasie Praga–Gdańsk. Daje to nowe perspektywy rozwoju turystyki.

Wracając do wątku głównego, dr Mariusz Miedziński z Uniwersytetu Pomorskiego, porównał cykl rozwoju Kołobrzegu do faz przemiany mitycznego Feniksa, którym turystyka była zawsze, choć przerywana upadkami związanymi z wojnami. Początki funkcji uzdrowiskowych miasta

powiązał z pierwszym kuracjuszem – skazanym w Poznaniu, a zamkniętym w twierdzy kołobrzesckiej – który zażyczył sobie kąpieli w morzu.

W opinii prof. Włodarczyka turystyka jest raczej jak uroboros, bo „zjada” siebie, tj. szkodzi sama sobie niezależnie od czynników zewnętrznych, może prowadzić do dysfunkcji, co opisuje przykładowo tzw. syndrom we-necki. Reprezentujący Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu dr hab. Jacek Potocki, prof. UEW, stwierdził, że wiele miejsc (także na polskim wybrzeżu) wygląda niemal tak samo, jakby były prowadzone przez jednego właściciela i aż odechciewa się je odwiedzać. Z kolei dr hab. Sławoj Tanaś, prof. UŁ, zauważył podobieństwo tych miejsc do efektu zysków finansowych (głównie inwestorów). Ponieważ nie da się walczyć z popytem i podażą, turystyka masowa będzie nadal funkcjonowała, ale również ta indywidualna. Trzeba jednak rozmawiać o tym, jak kreować turystykę, a nie na nią jedynie narzekać, należy szukać rozwiązań, a nie tylko źródeł problemów. Według dr Justyny Mokras-Grabowskiej z UŁ lepiej zatem jechać na ROD (rodzinny ogród działkowy) niż na Rodos. Dodała też, że na szczęście Łódź jest niczym Feniks i mamy w mieście świetną okazję, by obserwować, jak turystyka zmienia miasto, może być ono dobrym studium przypadku do obserwacji. Dr Kołasińska natomiast uznała Zakopane za przykład turystycznego uroborosa, ponieważ można tam zaginać w różnorodności oferowanych atrakcji, w tym bardzo wielu zupełnie niezwiązanych z lokalnymi tradycjami, jak: papugarnie, dinozaury, domek do góry nogami. Na szczęście podejmowane są akcje mające na celu ochronę tego, co najważniejsze. Ilustruje to jej zdaniem akcja „Hokus krokus”, realizowana przez Lokalną Organizację Turystyczną Gminy Kościelisko i wolontariuszy w ramach projektu nowatorskiego podejścia do turystyki i ekologii, polegająca na wskazywaniu miejsc, gdzie można robić piękne zdjęcia, nie niszcząc przy tym najcenniejszych przyrodniczo terenów².

Wątek kształceniowy rozwinęła przedstawicielka Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie – dr hab. Ewa Skowronek, prof. UMCS, zauważając, że mówi się głównie o skutkach turystyki, a ich przyczyną jest brak właściwej edukacji. Zastanawiała się, czy nie jest na to już za późno, ale ostatecznie stwierdziła, że trzeba coś zrobić, by zareagować i dążyć do zrównoważenia współczesnej turystyki. To wymaga zmian i zależy od

² „Nie czarujmy się, krokusy same się nie ochronią. Fenomen kwitnienia krokusów stanowi jeden z wiosennych symboli Gminy Kościelisko. To zjawisko przyrodnicze przyciąga z roku na rok coraz większe rzesze miłośników natury i pięknych widoków. [...] Zależy nam bowiem na ochronie samych krokusów, propagowaniu świadomej turystyki, edukacji, leży też nam na sercu komfort odwiedzających” (Lokalna Organizacja Turystyczna Gminy Kościelisko; Centrum Informacji Turystycznej, b.r.).

naszej świadomości, a ta z kolei od wykształcenia. Katarzyna Piatnica (lic.) z Uniwersytetu WSB Merito w Poznaniu przyznała z żalem, że dzisiaj nauczyciele często umywają ręce i nie przygotowują odpowiednio swoich uczniów do podróży. Wspomniała z wdzięcznością swojego nauczyciela, który przed wyjazdem na obóz nauczył ją „obsługi gór”. Nawiazując do tej wypowiedzi, mgr Dagmara Sójka poddała pod rozagę temat, na ile winny czy odpowiedzialny jest nauczyciel, a na ile rodzic. Zauważyła roszczeniowość młodego pokolenia i brak szacunku dla nauczycieli, którzy już nie są postrzegani jako autorytety. Podobną opinię wyraził dr Mateusz Rozmiarek z Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, że patostreamy cieszą się dzisiaj większą popularnością niż wartościowe treści, zastanawiając się, jakie narzędzia w tym kontekście będą skuteczne w obecnej edukacji. Zadał pytanie, co woła młodzi: czy turystykę zrównoważoną, czy raczej niezrównoważoną. Jego zdaniem to drugie bardziej by ich zainteresowało i zachęciło do podróżowania, bo to, co zakazane, kusi i lepiej smakuje. Z kolei dr Aleksandra Mroczek-Żulicka z UŁ zapytała, na ile dydaktyka pełni funkcję wychowującą. Zasugerowała, by uświadamianie młodego pokolenia oprzeć na pokazywaniu przestrzeni mniej oczywistych w zasoby i nie tak popularnych wśród turystów, by te najcenniejsze dobra chronić przed turystyką masową. Można to robić przykładowo podczas ćwiczeń terenowych. Zasugerowała również, żeby zorganizować warsztaty dydaktyczne i wspólnie zastanowić się, co i jak zrobić, by rozwiązać dostrzegane, sygnalizowane problemy. Do działania i edukowania zachęcał też prof. Tanaś – aby nie jedynie komentować i negować, zwłaszcza młodych, ale namawiać do współpracy samorządy i inne podmioty, by wiedzieli, jak właściwie organizować przestrzeń i turystykę. Poddał pod rozagę, czy to dobrze, że specjaliści od turystyki – dyskutanci na nią narzekają, skoro mają podstawy i wiedzę, jak ją właściwie realizować. Zaapelował, żeby kształcić właściwie, uwzględniając różne elementy turystyki i kwestie rynkowe, bo dobre kadry są i będą potrzebne do obsługi ruchu turystycznego. Jako nauczyciele akademicki mamy większy wpływ na studentów niż na decydentów i samorządy, zatem, czy jesteśmy w stanie się przebić? Warto kreować odpowiednie postawy społeczne, jak inicjatywy Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, bo pomimo jego szczytnej misji nie funkcjonują już dzisiaj w szkołach koła należące do tej organizacji.

W odpowiedzi prof. Skowronek stwierdziła, że każdy najlepiej zna swoje podwórko, dlatego powinien je pilnować i chronić. Zasugerowała, by zanim zaczniemy planować zmieniać świat, zacząć od siebie i lokalnych realiów. I to się już dzieje w niektórych miejscach, gdzie nie chcą przyjmować wielu nowych turystów (nazywanych stonkami), więc nie rozbudowuje

się tam bazy noclegowej, chroniąc walory turystyczne. Trzeba mieć świadomość ulotności zysków z turystyki i myśleć perspektywicznie. W opinii mgr Sójki turystyka masowa jest uroborosem, a zrównoważona jest jak Feniks, zaś cała turystyka przemysłem – powodem do rozwoju, ale też przynoszącym szkody, które trzeba minimalizować, bo nie da się ich uniknąć. Takie rozwiązanie w stosunku do nawału turystów z południowej Europy zastosowała w 2024 r. Norwegia, zatrzymując swoją strategię rozwoju i promocji turystyki. Zdaniem prof. Meyer są granice środowiskowe i społeczne, które stawiają opór, co może sprawić, że turystyka wróci do elitarności i ekskluzywności. Można to również uregulować ceną, by bronić się przed napływem turystyki masowej. Ważne jest pytanie, gdzie państwa i regiony chcą się znaleźć i co osiągnąć.

Podsumowując dyskusję, prof. Włodarczyk powiedział, że chyba tyle samo argumentów wypowiedziano o turystyce jako o uroborosie, ile o turystyce jako o Feniksie, a przyjęte stanowisko zależy od punktu widzenia. Na wspomniane przez niektórych rozmówców narzekania stwierdził, że wynika to zapewne z troski o turystykę, a nie z negatywnego nastawienia do niej. Trzeba jednak postawić diagnozę, by zacząć działać, do czego zachęcał.

Warto wspomnieć, że jedna z osób biorących udział w dyskusji na koniec stwierdziła, że może turystyka jest jednak jak warszawski Bazyliśzek, odnosząc się do symboliki jeszcze innego legendarnego stworzenia. W utworze Artura Oppmana (Or-Ota) (1987) ten tytułowy przerażający pierzasty stwór z kogucią głową, jaskrawo świecącymi i wyłupiastymi oczami oraz ogonem węża, przypominający po części koguta, węża, jaszczurkę lub indyka, strzegł ukrytych w podziemiach skarbów, a intruzów zabijał wzrokiem³. Potwór został unicestwiony podstępem – spoglądając w zwierciadło pokonał sam siebie własnym jadowitym wzrokiem. W przenośni bazyliśzkiem nazywa się człowieka podstępnego, złośliwego (PWN, b.r.a), którego wzrok ma wyrażać niechęć, a nawet wrogość (PWN, b.r.g). Bazyliśzek, jako symbol czegoś złowieszczonego lub groźnego oraz personifikacja zagrożenia i zła, które czyha na ludzi, przypomina o jego sile i konieczności walki z nim. Jednocześnie daje nadzieję na triumf dobra i lepszą przyszłość. Wzrok bazyliśzka natomiast może być metaforą dla

³ „Był to niby kogut, niby wąż. Głowę miał kogucią z ogromnym purpurowym grzebieniem w kształcie korony, szyję długą i cienką, węzową, kadłub pękaty, nastroszonymi czarnymi piórami pokryty, i nogi kosmate, wysokie, zakończone łapami o ostrych olbrzymich pazurach. Ale najstraszniejsze były oczy potwora: wyłupiaste, okrągłe, do swoich ślepiów podobne, jarzące się to czerwono, to żółto. [...] Na kogo spojrzy – wzrokiem zabije!” (Oppman, b.r., akapit 58–63).

destrukcyjnej siły, mogącej zniszczyć nasze marzenia i życie. Pokonanie tego stwora wymaga zatem bohaterstwa, odwagi, mądrości, determinacji, a także sprytu. Podejmujący się tego zadania muszą stawić czoła swoim największym lękom i przeciwnościom. Przewycięzenie potwora natomiast symbolizuje triumf dobra nad złem, daje nadzieję na lepszą przyszłość (Redakcja, 2023), pokazuje też, jak czasami nawet największe zagrożenie może być pokonane przez prostotę i pomysłowość. Chodzi bowiem nie tylko o walkę, ale także o wykorzystanie własnej inteligencji, aby znaleźć rozwiązanie problemu (Redakcja, 2023).

Jeśli turystyka może być metaforycznie bazyliszkiem, to w kontekście społecznym i ekologicznym. Zapewne fascynuje i przyciąga, ale potrafi też przerażać. Może zabijać lub prowadzić do zniszczenia, np. nadmierne obleganych przez odwiedzających miejsc i obiektów, czy zamienianie dziedzictwo kulturowe w produkty na sprzedaż. Jej śmiercionośny urok można powiązać m.in. z uzależnieniem wielu krajów od turystyki. To „potwór” trudny do pokonania, bo jest ważnym działem gospodarki, ciężko ją zatrzymać lub ograniczyć bez protestów lokalnych społeczności czy strat ekonomicznych (rozwój infrastruktury turystycznej ma zazwyczaj nieodwracalne skutki). Jak zatem „zabić” turystycznego bazyliszka? Sposobem powinny być m.in.: refleksja i odpowiedzialność, edukacja turystów i mieszkańców, a zrównoważona turystyka może być lustrem, które pozwala spojrzeć krytycznie i właściwie zareagować na zachodzące zmiany. Turystyka nie musi być przecież potworem – może wspierać np. ochronę przyrody i kultury, jeśli jest przemyślana i dobrze zarządzana.

Na koniec, korzystając z okazji, pragnę jeszcze raz podziękować wszystkim dyskutantom za ciekawą wymianę zdań podczas konferencji. Czytelników zaś zachęcam do lektury t. 15 *Warsztatów z Geografii Turyzmu* i refleksji nad tym, czym jest turystyka, czy bliższa jest im metafora uroborosa, Feniksa, czy raczej bazyliszka?

Bibliografia

- Krakowiak, B., Latosińska, J. (red.). (2014). *Warsztaty z Geografii Turyzmu. T. 5: Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość turystyki*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Lokalna Organizacja Turystyczna Gminy Kościelisko; Centrum Informacji Turystycznej. (b.r.). *Hokus krokus*. www.hokuskrokus.pl
- Makowska-Iskierka, M. (2024). Komu (do szczęścia) potrzebna jest turystyka? Relacja z dyskusji. W: M. Makowska-Iskierka i J. Wojciechowska (red.), *Warsztaty z Geografii Turyzmu. T. 14: Komu potrzebna jest turystyka?* (s. 11–19). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/8331-510-2.01>

- Makowska-Iskierka, M., Wojciechowska, J. (red.). (2024). *Warsztaty z Geografii Turyzmu. T. 14: Komu potrzebna jest turystyka?* Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/8331-510-2>
- Mytnik, A. (2024, 2 grudnia). Mit o Feniksie: fascynująca symbolika odrodzenia w mitologii i kulturze. *Wydawnictwo SGGW*. https://wydawnictwosggw.pl/mit-o-feniksie-fascynujaca-symbolika-odrodzenia-w-mitologii-i-kulturze#google_vignette
- Oppman, A. (b.r.). Legendy warszawskie. Bazyliszek. *Wolne Lektury*. <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/legendy-warszawskie-bazyliszek.html>
- Oppman, A. (Or-Ot). (1987). *Legendy warszawskie*. Grupa Wydawnicza KAW.
- Oxford University Press. (b.r.). Ouroboros, uroboros. *Oxford reference*. <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780191918742.001.0001/acref-9780191918742-e-5835>
- PWN. (b.r.a). Bazyliszek. W: *Słownik języka polskiego*. Pobrane 7 czerwca 2025 r. z: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/bazyliszek.html>
- PWN. (b.r.b). Feniks. W: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Pobrane 5 czerwca 2025 r. z: <https://sjp.pwn.pl/slownik-etymologiczny/Feniks.html>
- PWN. (b.r.c). Feniks. W: *Słownik języka polskiego pod redakcją Witolda Doroszewskiego* [skan]. Pobrane 5 czerwca 2025 r. z: <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/feniks;5427401>
- PWN. (b.r.d). Feniks. W: *Wielki słownik języka polskiego*. Pobrane 5 czerwca 2025 r. z: <https://wsjp.pl/haslo/podglad/101454/feniks/5244423/ptak>
- PWN. (b.r.e). Uroboros. W: *Encyklopedia PWN*. Pobrane 6 czerwca 2025 r. z: <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/uroboros.html>
- PWN. (b.r.f). Uroboros. W: *Słownik języka polskiego*. Pobrane 6 czerwca 2025 r. z: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/uroboros.html>
- PWN. (b.r.g). Wzrok bazyliuszka. W: *Wielki słownik języka polskiego*. Pobrane 7 czerwca 2025 r. z: <https://wsjp.pl/haslo/podglad/60787/wzrok-bazyliuszka>
- Redakcja. (2023, 21 września). O czym mówi legenda o Bazyliuszku? *Wędrowcy.pl*. <https://www.wedrowcy.pl/o-czym-mowi-legenda-o-bazyliuszku/>
- Redakcja Promnice.pl. (2024, 10 września). Skąd się wziął i co symbolizuje Uroboros – 6 fascynujących ciekawostek. *Promnice.pl*. <https://www.promnice.pl/skad-sie-wzial-i-co-symbolizuje-uroboros-6-fascynujacych-ciekawostek/>
- Symbol Feniksa w mitologiach. (2024, 26 kwietnia). *Z marzeń i snów*. <https://zmarzenisnow.com/2024/04/26/symbol-feniksa-w-mitologiach/>
- Szczuka, D., Włodarczyk, B. (2014). Turystyka i kultura w Kazimierzu Dolnym. W: B. Krakowiak i J. Łatosińska (red.), *Warsztaty z Geografii Turyzmu. T. 5: Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość turystyki* (s. 161–178). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <http://hdl.handle.net/11089/23057>
- Tucki, A., Soszyński, D. (2013). Postawy społeczności lokalnej miasta Kazimierz Dolny wobec rozwoju turystyki. *Problemy Ekologii Krajobrazu / The Problems of Landscape Ecology*, 34, 239–246.

TURYSTYKA – UROBOROS CZY FENIKS? RELACJA Z DYSKUSJI

Abstrakt: Artykuł wyjaśnia znaczenie tytułowych symboli uroborosa i Feniksa oraz prezentuje wypowiedzi uczestników dyskusji na temat „Turystyka – uroboros czy Feniks?”. Polemika ta została podjęta podczas jubileuszowej konferencji naukowej XL Seminarium Terenowe „Warsztaty z geografii turystyki”, która odbyła się w Spale

w dniach 26–28 września 2024 r. Dysputanci niejednoznacznie określili, jak należy rozumieć współczesną turystykę, przedstawiając fakty, konkretne przykłady, swoje doświadczenia i poglądy oraz ich uzasadnienia.

Słowa kluczowe: turystyka, uroboros, Feniks

TOURISM – UROBOROS OR PHOENIX? REPORT FROM THE DISCUSSION

Abstract: The article explains the significance of the titular symbols of the uroboros and the Phoenix and presents statements from participants in the discussion “Tourism – uroboros or Phoenix?”. This debate was held during the jubilee academic conference *XL Seminarium Terenowe „Warsztaty z geografii turystyki”*, which took place in Spała from September 26 to 28, 2024. The debaters offered various definitions of how contemporary tourism should be understood, presenting facts, specific examples, personal experiences, and viewpoints, as well as their justifications.

Keywords: tourism, uroboros, Phoenix

Paweł SOWA

 <https://orcid.org/0009-0005-7923-6781>

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

e-mail: pawel.sowa@amu.edu.pl

CINQUE TERRE (PIĘĆ ZIEM) W PASZCZY UROBOROSA

1. Wprowadzenie

Jubileuszowe XL Seminarium Terenowe „Warsztaty z geografii turystyki” były dla mnie – pilota wycieczek i przewodnika turystycznego rozpoczynającego studia doktorskie – niepowtarzalną okazją do wejścia w świat geografów i udziału w dyskusji, której tematem była sytuacja dzisiejszej turystyki. Czy odradza się ona jak Feniks, czy jest niczym uroboros, a więc jakąś potężną kreaturą, która zjada swój ogon, niszcząc fundamenty, na jakich została ukształtowana? Mając w pamięci moje ostatnie pilotaże wycieczek po różnych zakątkach Włoch, reakcje turystów oraz tłumy zwiedzających, przesunąłem się w trakcie dyskusji w stronę zwolenników postrzegania turystyki jako uroborosa. Mam nadzieję, że niniejszy artykuł, będący pewnego rodzaju esejem o przeglądowym charakterze, przybliży obecną sytuację parku narodowego Parco Nazionale delle Cinque Terre, położonego w północnej części Włoch, borykającego się z nadmiernym ruchem turystycznym, czyli zjawiskiem określanym jako overtourism.

2. Park Narodowy Cinque Terre

Obszar, o którym mowa, jest jednym z najpiękniejszych przykładów mariażu ludzkiej twórczości architektonicznej z majestatyczną przyrodą. Pięć miasteczek rozłożonych jest na stromych skałach (najwyższy szczyt Monte Malperuso – 815 m n.p.m., w odległości ok. 3 km od linii brzegowej) nad brzegiem Morza Liguryjskiego. Miejscowości te znajdują się we wschodniej Ligurii, w prowincji La Spezia, a wymieniając je od zachodu są to: Monterosso

al Mare, Vernazza, Corniglia, Manarola (rysunek 1) i Riomaggiore. Region ten nosi nazwę Cinque Terre, co można przetłumaczyć jako Pięć Ziem (albo ewentualnie Pięć Krain), mając w domyśle szersze znaczenie, niekoniecznie odnoszące się tylko do samych miasteczek, ale również obejmujące sąsiadujące z nimi terytoria. Obszar ten o powierzchni 3860 ha został ogłoszony w październiku 1999 r. kulturowym Parkiem Narodowym Cinque Terre.

Warto zaznaczyć, że pierwsze starania o objęcie owego rejonu ochroną podjęły władze regionu Ligurii jeszcze w 1985 r. Z kolei w 1997 r. dokonano wpisu Cinque Terre (opierając się na kryteriach: II, IV i V) na listę światowego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) jako „krajobraz kulturowy o znaczących walorach panoramicznych i kulturalnych. Plany i rozmieszczenie miasteczek oraz kształt otaczającego krajobrazu, przewyższającego niekorzyści stromego i nieregularnego terenu, wyznaczają etapy nieprzerwanego osadnictwa w regionie na przestrzeni ostatniego tysiąclecia” (UNESCO, b.r.; tłum. wł. – P.S.). Wpis objął również sąsiadujące od wschodu z Pięcioma Ziemiami miasteczko Portovenere oraz wyspy: Palmaria, Tino i Tinetto.

Rysunek 1. Manarola, miasto włoskiego regionu Cinque Terre, z nadejściem wieczoru prezentuje się magicznie

Autor: P. Sowa, 2024

3. Linia kolejowa zmienia bieg historii

Mieszkańcy Pięciu Ziem przywykli przez większość historii istnienia w tym rejonie Ligurii ludzkiego osadnictwa do funkcjonowania w izolacji. Ukształtowanie terenu nie pozwalało na przeprowadzenie dogodnych szlaków komunikacyjnych, które miały bardziej charakter ścieżek, dzisiaj wykorzystywanych turystycznie (rysunek 2).

Rysunek 2. Widok na Vernazzę z Błękitnego Szlaku od strony Monterosso
Autor: P. Sowa, 2024

Najłatwiejszym sposobem transportu była droga morska, aczkolwiek i tutaj – ze względu na niewielką obecność zatoczek pozbawionych wysokich klifów – był on ograniczony. Sytuacja zmieniła się całkowicie

w październiku 1874 r. w związku z oddaniem do użytku nowej linii kolejowej poprowadzonej wzdłuż całego wybrzeża liguryjskiego. Łączyła ona stolicę regionu Genuę z Pizą (położoną już w Toskanii) i dalej Florencją oraz Rzymem. Odtąd Pięć Ziem, podobnie zresztą jak wiele innych osad i miasteczek na całym wybrzeżu, przestało być obszarem izolowanym komunikacyjnie. Z początku, ze względu na trudne warunki orograficzne, linia funkcjonowała jako jednotorowa. Rozbudowa nastąpiła niecałe sto lat później, kiedy w pierwszych miesiącach 1970 r. zakończono ogromną inwestycję, w efekcie której nie tylko powstał drugi tor na całej długości, ale także zmieniły się przebieg linii oraz lokalizacja kilku stacji, jak np. Corniglia i Levanto (Carbone, 2015). Umożliwiło to wzrost ruchu, przede wszystkim pasażerskiego. Dzisiaj liczba pociągów osobowych zatrzymujących się na stacjach Pięciu Ziem według rozkładu kolei włoskich na 2025 r. sięga prawie 100 w ciągu doby („Cinque Terre Express 2025 le 5 Terre in treno”, b.r.).

4. Sielskie lata przeminęły

Otwarcie linii kolejowej było dla mieszkańców wielkim wydarzeniem. Oznaczało bowiem rozwój gospodarczy związany z łatwiejszą spedycją towarów. Nikt jednak nie mógł przewidzieć, jak wielkie możliwości rozwoju turystyki w przyszłości przyniesie owo otwarcie na świat. Oczywiście należy uwzględnić całokształt zmian w kontekście osadzenia konkretnego obszaru w sytuacji społeczno-gospodarczej danego kraju. W tym przypadku mowa o wiejskich rejonach Włoch, które nadal zmagają się ze zjawiskiem depopulacji oraz kryzysem rolnictwa. Wynika to z uwarunkowań historycznych, które oznaczały migrację ludności z terenów wiejskich do dużych miast lub za granicę w poszukiwaniu pracy i lepszych warunków życia. Rolnictwo miało fundamentalny wpływ na Pięć Ziem – jak pokazuje rysunek 3, bez tego rodzaju działalności ludzkiej niemożliwe byłoby ukształtowanie tak bogatych form krajobrazu. Te zmiany są zauważalne również tutaj, na tym niewielkim obszarze (ok. 40 km²) zamieszkanym dziś przez niespełna 3,5 tys. osób. Kiedyś było ich znacznie więcej – w latach 1931–2011 liczba ludności spadła o 34,5%, a liczba gospodarstw rolnych aż o 76% w niemal identycznym okresie 1929–2011 (Santoro i in., 2021). Pytanie, jak bardzo przytoczone powyżej zmiany społeczno-gospodarcze zachodzące we Włoszech mają nadal wpływ na obszar Pięciu Ziem, pozostaje otwarte. Szczególnie w kontekście masowej turystyki, której doświadcza ten piękny zakątek Italii.

Rysunek 3. Uprawa winorośli w okolicy Riomaggiore
Autor: P. Sowa, 2024

Wydaje się, że przeobrażenia zachodzące w Cinque Terre zostały spotęgowane przez nadmierny rozwój ruchu turystycznego, czyli zjawisko określane jako overtourism. Proces ten zmienił życie mieszkańców całkowicie. Jeszcze w latach 60. XX w. Pięć Ziem było mało znanym wiejskim obszarem, raczej marginalizowanym przez ruch turystyczny (Vegnuti, 2020). Dzisiaj ruch turystyczny jest tak uciążliwy, że przeszkadza nawet niektórym młodym mieszkańcom. Moggia (2024) w ramach swoich badań przeprowadził wywiady z mieszkańcami Vernazzy. Francesca, 24-letnia studentka, wskazała na uciążliwość masowej turystyki w codziennym życiu: „Zamiast słyszeć niewielki chór mężczyzn i kobiet śpiewających podczas przemówienia księdza słyszysz zapowiedzi pociągów i turystów

próbujących zorientować się, co się dzieje” (Moggia, 2024, akapit 7; tłum. wł. – P.S.). Kobieta zwróciła uwagę na destrukcyjny wpływ turystyki na lokalne tradycje. Dla przykładu, z głównej ulicy miasteczka zniknęły kondukty pogrzebowe, niegdyś ważny element rytuałów lokalnej społeczności, podtrzymujących więzy kulturowe. Moggia (2024) podkreśla zmiany gospodarcze, jakie zaszły wraz z rozwojem turystyki. Otóż lokalna gospodarka Vernazzy została całkowicie przeorientowana na obsługę turystów.

Obserwacje te są zgodne z analizą danych włoskiego instytutu statystycznego ISTAT wykonaną przez Santoro i in. (2021): 33% mieszkańców Pięciu Ziem pracuje w hotelarstwie i gastronomii, kolejne 22% w handlu powiązanim z branżą turystyczną. Doprowadziło to do pojawienia się konfliktów na tle przeciążonej infrastruktury technicznej oraz rosnących kosztów życia. Wymiernym wskaźnikiem tego problemu są przeciążone pociągi i wysokie ceny biletów. Ponad 70-letni Mario wyraził frustrację w następujący sposób: „Odczucie jest takie, że region i koleje doją nas [...] one zarabiają miliony, a park narodowy nie dostaje nic, my również nie dostajemy nic” (Moggia, 2024, akapit 10; tłum. wł. – P.S.). Ostatnia podwyżka cen biletów w 2024 r. doprowadziła do protestów mieszkańców, choć – jak twierdziły władze regionalne – została wprowadzona po to, by zmniejszyć skalę problemu. Podniesiono ceny przejazdu na odcinkach w parku, nawet na bardzo krótkich, bo 2–3-kilometrowych, do kwoty dochodzącej do 10 euro w szczycie sezonu turystycznego („Le proteste contro i rincari dei biglietti del treno delle Cinque Terre”, 2024). Moggia w swoim artykule zamieścił zdjęcia, które otrzymał od mieszkańców Vernazzy. Jedno z nich, подарowane przez Marziano di Martino, przedstawia grę lokalnej drużyny waterpolo w 1971 r. w zatoczce przy kościele. Te czasy bezpowrotnie minęły.

5. Zatłoczenie

Każdy, kto znajdzie się w Cinque Terre w okresie od maja do września w weekendy lub w święta, zrozumie, co naprawdę oznacza słowo „zatłoczenie”. Władze Parku Narodowego Cinque Terre sprecyzowały w 2023 r. przyczynę tego problemu, biorąc pod uwagę najnowsze wówczas dostępne opracowania. To zjawisko kumulacji praktycznie całego ruchu turystycznego na obszarze 2–3% powierzchni parku, a więc w miasteczkach, podczas gdy w tym samym czasie inne jego obszary pozostają puste (Fes, 2024). Żeby lepiej uzmysłwić sobie sytuację wynikającą z zatłoczenia, wystarczy

przytoczyć dane: w 2023 r. były to 4 mln turystów, którzy odwiedzili terytorium o wielkości ok. 1 km². Cztery miliony ludzi w ciągu roku na obszarze wielkości, który można porównać do trzykrotnej powierzchni Rynku Głównego w Krakowie, z czego 70% dociera koleją, a 15% drogą morską (Laratta, 2023). Fabrizia Pecunia, burmistrzynie Manaroli i Riomaggiore, wprowadzając limit na liczbę kajaków, które mogły cumować w zatoczkach w obu miasteczkach, stwierdziła: „naszym problemem nie jest nadmierna turystyka, ale zatłoczenie w niektórych okresach roku” (Giuffrida, 2024, akapit 11, tł. wł. – P.S.).

Analiza danych statystycznych publikowanych przez władze regionalne na przestrzeni lat 1988–2024 (Regione Liguria, b.r.a, b.r.b) oraz udostępnionych przez Park Narodowy Cinque Terre za lata 2011–2022 (Portale della Performance. Dipartimento Funzione Pubblica, b.r.), a także władze prowincji La Spezia (Ente Bilaterale Territoriale Unitario del Settore Turismo La Spezia; Roberto Vegnuti Consulting, 2022–2023), na terenie której znajdują się wszystkie gminy Pięciu Ziem, pozwala na sformułowanie kilku spostrzeżeń:

1. Wzrasta znaczenie prowincji La Spezia na turystycznej mapie Ligurii. W okresie od 2011 do 2022 r. udział prowincji w dystrybucji całego ruchu turystycznego w regionie zwiększył się z 12,7% do 18,2%, kiedy w prowincji udzielono ponad 2,8 mln noclegów (w całym regionie 15,5 mln). Ten wzrost jest jeszcze większy, gdy weźmie się pod uwagę dane dotyczące noclegów turystów zagranicznych – z prawie 20% w 2011 r. do 26,8% w 2022 r. Prowincja La Spezia wyraźnie zyskuje, zważając na fakt, że cały region Ligurii notuje wahania w liczbie udzielonych noclegów na przestrzeni ostatnich 36 lat z rekordem w 1990 r. (17 mln) i stosunkowo gorszymi okresami, jak np. 2013 r. (niewiele ponad 13 mln) oraz rekordowo niskim wynikiem w roku pandemicznym 2020 – 8,5 mln.
2. Pobyty turystów są krótsze. Dotyczy to zarówno całego regionu, jak i prowincji La Spezia. Podczas gdy średnia długość pobytu w 1988 r. wynosiła 5,24 nocy, w 2012 było już to tylko 3,62 nocy (dane regionalne). Dane dla prowincji obejmujące statystykę z obiektów hotelarskich wskazują na utrzymywanie się tego trendu – z 2,65 nocy w 2000 r. do 2,4 nocy w 2015 r.; ten trend dotyczy także pozostałych obiektów (z 4,05 do 3,1).
3. Wzrasta liczba miejsc noclegowych w prowincji La Spezia, szczególnie w obiektach niebędących hotelami. O ile w 2001 r. prowincja dysponowała 10 578 łózkami w 192 obiektach, o tyle w 2015 r. były to już 16 183 łóżka w 1027 obiektach. To wzrost o 53% (liczba dostępnych łóżek) i aż o 1346%, gdy mowa o liczbie obiektów.

W tej kategorii mieszczą się domy wakacyjne, apartamenty na wynajem – w dużej mierze dawne mieszkania w kamienicach.

4. Wraz ze wzrostem liczby obiektów noclegowych niebędących hotelami na rynku rośnie ich popularność.

Dotyczy to szczególnie turystów zagranicznych. Pokazują to dane dostępne dla prowincji oraz trzech gmin obejmujących administracyjnie teren Pięciu Ziem, czyli gmin: Vernazza, Monterosso i Riomaggiore. Liczba noclegów w tego typu obiektach wzrosła z 422 tys. w 2000 r. do ponad 1 mln w 2015 r. (+148%), przy czym liczba noclegów turystów zagranicznych zwiększyła się ze 158 tys. do 660 tys. (to 316% więcej). W 2015 r. trzy gminy Cinque Terre udzieliły 480 781 noclegów, tj. aż 45,9% udzielonych w całej prowincji La Spezia (w 2000 r. ten udział wyniósł prawie 82%, czyli 345 472 noclegów). Wzrost popularności Pięciu Ziem „rozlewa” się na całą prowincję lub też dalsze większe przyrosty liczby noclegów udzielonych w trzech gminach są niemożliwe ze względu na ograniczoną infrastrukturę (por. tabela 1) oraz sezonowość ruchu.

5. Występuje wyraźna sezonowość ruchu turystycznego.

Są dwa okresy przyjazdów turystów – półrocze letnie (kwiecień–październik) oraz zimowe (listopad–marzec). W ciągu letniego sezonu notowane są rekordy przyjazdów turystów, z sierpniem jako najbardziej zatłoczonym miesiącem (w 2022 r. udzielono 523 tys. noclegów w prowincji La Spezia, co stanowiło ponad 18% wykorzystanej całej bazy noclegowej w roku).

Swoistym podsumowaniem sytuacji statystycznej wybranych gmin regionu niech będą dwie tabele: tabela 1 pokazująca liczbę noclegów udzielonych w trzech gminach Cinque Terre w latach 2010–2022 (dane Parku Narodowego Cinque Terre) oraz tabela 2 – liczbę ludności w latach 1861–2023 (dane demograficzne „Guida ai comuni, alle province e alle regioni d’Italia”, 2025).

Tabela 1. Liczba udzielonych noclegów w wybranych gminach Cinque Terre w latach 2010–2022 (w tys.)

Gmina	Rok						
	2010	2014	2018	2019	2020	2021	2022
Monterosso	196,7	206,1	251,8	245,0	90,4	161,9	256,6
Riomaggiore	103,4	131,9	220,4	231,5	86,9	139,5	237,8
Vernazza	45,3	51,0	91,4	102,6	b.d.	67,8	109,9

Źródło: dane Parku Narodowego Cinque Terre.

Tabela 2. Zmiany liczby mieszkańców w gminach Cinque Terre w latach 1861–2023

Gmina	Liczba mieszkańców w poszczególnych latach						Spadek liczby ludności w latach 1981–2023 w %
	1861	1951	1981	2001	2021	2023	
Monterosso al Mare	1613	2071	1840	1571	1371	1318	–28,4
Riomaggiore	2600	3239	2441	1805	1353	1313	–46,2
Vernazza	2080	2305	1429	1084	759	708	–50,5
Pięć Ziem (całość)	6293	7615	5710	4460	3483	3339	–41,5

Źródło: dane na podstawie: „Guida ai comuni, alle province e alle regioni d’Italia” (2025).

W latach 2010–2022 największa dynamika w liczbie udzielonych noclegów wystąpiła w Vernazzy (wzrost o 142%) oraz w Riomaggiore (prawie +130%). Jednocześnie to właśnie tam najbardziej też spadła liczba mieszkańców w ostatnich 42 latach – odpowiednio o połowę (50,5%) i prawie połowę (46%).

6. Co „pożera” uroboros na terenie Pięciu Ziem?

Zmiany społeczno-gospodarcze zachodzące w wiejskich obszarach Włoch, których wyraźnym efektem jest zmniejszająca się liczba ludności oraz przestawienie lokalnej gospodarki na tory turystyczne, mają swoje dalsze konsekwencje. Część z nich może być zaskakująca. Jednym z powodów, dla których wpisano Pięć Ziem na listę dziedzictwa UNESCO, jest historia ukształtowania się specyficznego rodzaju użytkowania ziemi. Uprawy warzyw, zbóż, winorośli, małych sadów były możliwe dzięki wytworzonym przez człowieka tarasom. Zapewniały one efektywne wykorzystanie niewielkich wszakże, ze względu na położenie na stromych zboczach gór, obszarów gleb i pozwoliły na wykształcenie się tutaj wysokiej kultury rolnej. Jej wytworami są bardzo dobrej jakości produkty, cenione przez koneserów kuchni włoskiej, jak: likierowe wino *sciacchetrà*, lokalne cytryny i miód. Niestety wraz ze zmianami w strukturze zatrudnienia wiele osób zrezygnowało z działalności rolniczej. Doprowadziło to do spadku liczby używanych tarasów. Część z nich pokryła roślinność ruderalna, część lasy (rysunek 4). Te zmiany są zauważalne w przestrzeni – w latach 1973–2010 nastąpił wzrost powierzchni obszarów zajętych przez lasy i zarośla z 55% do 77%, co skutkowało – paradoksalnie – zmniejszeniem bioróżnorodności (Santoro i in., 2021).

Tradycje rolne tego obszaru pozostały bowiem niezmienione przez setki lat, przyczyniając się do tworzenia mikrohabitatów oraz występowania różnych gatunków roślin i zwierząt.

Rysunek 4. Część nieuprawianych tarasów wokół miasta Riomaggiore
zdążyła już pozarastać
Autor: P. Sowa, 2024

Opuszczone tarasy uprawne pozostają niezabezpieczone i ulegają erozji. Wzrasta zatem ryzyko hydrologiczne, które jest w obecnych czasach bardziej niebezpieczne w związku z globalnymi zmianami klimatu. W rejonie Pięciu Ziem istnienie tarasów pełniło oprócz funkcji agrarnej także funkcję ochronną – ze względu na duży stopień kąta nachylenia powierzchni (strome zbocza gór). Badania terenowe przeprowadzone po katastrofalnej powodzi z 2011 r. wykazały, że tarasy uprawne, które były utrzymane w dobrym stanie (czyli wykorzystywane do uprawy), przetrwały kataklizm – jedynie na 6% wystąpiły osuwiska ziemi (Agnoletti i in., 2019). Z kolei w przypadku opuszczonych tarasów osuwiska wystąpiły aż na 47% z nich, co stanowiło praktycznie taką samą wielkość jak na terenach zadrzewionych (45%). Wniosek nasuwa się sam – utrzymanie

tarasów uprawnych w dobrym stanie ma fundamentalne znaczenie dla zapobiegania katastrofalnym osuwiskom ziemi.

Wzrastająca antropopresja na kilku najbardziej popularnych szlakach pieszych parku narodowego prowadzi do dalszej erozji w wyniku ich zadeptywania i schodzenia z wytyczonych ścieżek (również ze względu na ich słaby stan techniczny). Kiedy napływ turystów jest zbyt duży na niektórych szlakach (jak np. na Sentiero Azzurro – pol. Szlak Błękitny), wprowadza się ruch jednokierunkowy. Niestety do dzisiaj nie wypracowano koordynacji decyzyjnej pomiędzy różnymi podmiotami, które zajmują się administracyjnie obszarem Pięciu Ziem (Santoro i in., 2021).

Zalew tłumów turystów doprowadził do spadku komfortu życia mieszkańców (o czym już wspomniano na początku artykułu). Uwidoczniły się ciemne strony turystyki: wysokie ceny, kolejki do pociągów, hałas, niszczenie przyrody. Spadająca liczba mieszkańców oraz ogromne zatłoczenie wystawia na ciężką próbę cały dotychczasowy styl życia: kulturę, tradycję oraz lokalne więzi. Jak stwierdza Moggia (2024, akapit 8), badający zjawisko nadmiernej turystyki w Vernazzy, istnieje niebezpieczeństwo, że miasteczko „stanie się pustą skorupą, atrakcją turystyczną pozbawioną żywej tożsamości” (tłum. wł. – P.S.).

Pavani (2024) przeprowadzała w ramach swoich badań wywiady jakościowe z mieszkańcami Pięciu Ziem, którzy jednocześnie byli interesariuszami lokalnego rynku (właściciele winnic, producenci wina, przewodnicy turystyczni, pracownicy biur podróży). To grupa osób żywo zainteresowana rozwojem turystyki, aczkolwiek krytycznie podchodząca do występującego obecnie zjawiska turystycznego przeładowania, czy też – lepiej to określić – obecnego modelu turystyki. Warto przytoczyć dwie wypowiedzi, które wskazują na problemy związane z odwiedzającymi, czyli turystami przyjeżdżającymi tylko na kilka godzin – większość udzielających wywiadu używała dla tej grupy określenia *visitors* (pol. ‘odwiedzający’). Jeden z zapytanych mieszkańców stwierdził, że: „Turystyka typu «wpadaj i uciekaj» jest najbardziej dochodowym rodzajem turystyki, jednak dochód ten nie jest dla odwiedzanego terytorium”. I wypowiedź, która chyba najbardziej mi się spodobała: „Obecnie ci ludzie przybywają, płacąc wszystko organizatorowi rejsu. Przyjeżdżają tutaj i [tylko] konsumują to terytorium” (Pavani, 2024).

Kilkanaście lat temu Cinque Terre zostało umieszczone jako atrakcja turystyczna w programach dla klientów statków wycieczkowych. Przyływają one do portu w La Spezia, który, będąc położony w bezpiecznej dużej zatoce, może przyjąć jednostki pływające o dużym tonażu. Wystarczy dodać, że port w La Spezia jest 12. co do wielkości portem

handlowym Włoch (Marzorati, 2025). Pierwszy duży wycieczkowiec zawinął do portu 7 kwietnia 2013 r. Jak poinformował owego dnia lokalny dziennik *Il Giornale* (Vignali, 2013), do końca tamtego roku miały zostać przyjęte jeszcze 102 takie jednostki, każda mogąca pomieścić co najmniej 800 pasażerów. Według szacunków (Wyant, 2024) wycieczkowce miały w ostatnim przedpandemicznym 2019 r. dostarczyć do portu w La Spezia aż 750 tys. turystów. Wielu z tych wycieczkowiczów udawało się następnie do Pięciu Ziem koleją. Oczywiście na krótkie, kilkugodzinne zwiedzanie – wszak statek odpływał z portu wieczorem w dalszy rejs. Tryb zwiedzania przebiegał zatem według szybkiego schematu: „wykonanie zdjęcia selfie” (rysunek 5). Jak to określiła Fabrizia Pecunia: „Przyjeżdżają, robią sobie selfie, jedzą lody i wyjeżdżają” (Wyant, 2024).

Rysunek 5. Riomaggiore – jeden z punktów widokowych, skąd wykonuje się zdjęcia selfie
Autor: P. Sowa, 2024

Jeden mieszkaniak z grupy badanej przez Pavani (2024) stwierdził, że następne 5–6 lat będzie kluczowe dla przyszłości Pięciu Ziem – od podjętych decyzji zależeć będzie, w jakim kierunku pójdą sprawy i czy uda

się rozwiązać obecne problemy, utrzymując przy tym dochody płynące z turystyki. Czy też może jeszcze więcej osób wyemigruje do La Spezia w poszukiwaniu lepszych warunków życia, a miasteczka regionu Cinque Terre staną się „wydmuszkami” lub też „miastami duchów” albo czymś w rodzaju Disneylandu.

7. Moje Pięć Ziem

Pierwszy raz doświadczyłem piękna tej niezwyklej przestrzeni w 2001 r., kiedy na studiach udałem się w podróż z przyjaciółmi do Toskanii podczas długiego weekendu majowego. Postanowiliśmy zahaczyć o Cinque Terre. Dotarliśmy tam samochodem, konkretnie do Riomaggiore i Vernazzy. Nie było dzikich tłumów, obie miejscowości wywarły na nas duże wrażenie. Mogliśmy obserwować spokojne popołudnie i błogi wieczór.

Powróciłem do Pięciu Ziem w 2023 r. Tym razem jako pilot 55-osobowej wycieczki. To był również weekend majowy. Jednak w niczym nie przypominał tego z początku wieku. Przygotowując się do pilotażu, miałem świadomość, że będzie tłoczno. Jednak rzeczywistość przerosła moje wyobrażenia. W trakcie wycieczki zabezpieczałem „tyły” oraz zbierałem grupę w kluczowych momentach programu zwiedzania – typowa praca pilota. Jechałem z poważnym biurem podróży, więc mieliśmy wynajętego licencjonowanego przewodnika w języku polskim, który oprowadził nas po Monterosso, Vernazzy, Manaroli i Riomaggiore. Przemieszczaliśmy się pociągami na trasie z i w kierunku Levanto – miejscowości sąsiadującej z Pięcioma Ziemiami od zachodu. Do tamtego miejsca dowiózł nas autokar, grupa nocowała bowiem ok. 50 km dalej w kierunku Genui. Zatłoczenie było ogromne, najbardziej niebezpieczne sytuacje miały miejsce na peronach. Stacje są niedostosowane do takiej liczby pasażerów. Wyjścia na perony są wąskimi gardłami ze schodami, które z trudem pozwalają na równoczesny ruch dwóch osób. Perony z ledwością mieściły ogromne masy turystów, maszyniści musieli bardzo uważać podczas wjeżdżania na stacje. Główne uliczki miasteczek pozostały w pamięci niczym rzeki ludzi. Wytężałem wzrok w poszukiwaniu ewentualnych kieszonkowców, uczulając grupę na konieczność zachowania ostrożności w tym zakresie. Zatłoczone miejsca turystyczne to przecież idealne środowisko dla kradzieży dokumentów i pieniędzy.

Reakcje i zachowania turystów z mojej grupy były bardzo różne. Myślę, że część z nich mieszkańcy Cinque Terre określiliby jako *visitors*, szczególnie tych, którzy wydali maksymalnie może kilka euro, kupując

lody lub kawę – wodę i kanapki wzięli bowiem ze sobą z hotelu. Byliśmy zatem trochę jak miniwycieczkowicz z La Spezia, z tą tylko różnicą, że nie przyплыliśmy tu statkiem, ale przywiózł nas autokar i to nie do La Spezia, ale do Levanto. Całe szczęście, że była też spora grupa, która skorzystała z możliwości zjedzenia obiadu czy zakupu drobnych pamiątek.

Kiedy pilotuję, jestem w pracy nawet w trakcie czasu wolnego. Wszak w każdej chwili może się wydarzyć coś, co będzie wymagało mojej interwencji. Nie miałem więc zbytnio sposobności, by eksplorować boczne uliczki czy udać się na szlak. Postanowiłem, że powrócę tutaj w innym terminie i zostanę na kilka dni. Tak też się stało we wrześniu 2024 r. Udałem się na trekking do Pięciu Ziem. Z uwagi na brak dostępnych miejsc noclegowych w jednym z miasteczek nocowałem w sąsiednim Levanto. Połowa września okazała się nieco mniej obleganym przez turystów okresem. Owszem, było ich nadal sporo, jednak charakter wyprawy (kilkuosobowa grupka znajomych zostająca w okolicy na kilka nocy) pozwolił uciec od tłumów i cieszyć się pięknem przyrody oraz architekturą tego miejsca. Szczególnie pusto zrobiło się, kiedy jednego dnia wybraliśmy się na mniej popularny szlak prowadzący z Riomaggiore do Portovenere. Następnie, po dotarciu tam, udaliśmy się w rejs stateczkiem do Monterosso – perspektywa miasteczek oglądanych od strony morza była przepiękna. Mogę polecić też same szlaki piesze – widok na Vernazzę ze ścieżki wzdłuż klifu od strony Monterosso był zachwycający. Decyzja o dłuższym pobycie w tym przepięknym zakątku Włoch była przysłowiowym strzałem w dziesiątkę i w pewnym sensie „wybiciem” przynajmniej paru zębów uroborosowi.

Bibliografia

- Agnoletti, M., Errico, A., Santoro, A., Dani, A., Preti, F. (2019). Terraced landscapes and hydrogeological risk: The effects of land abandonment in Cinque Terre (Italy) during severe rainfall events. *Sustainability*, 11(1), artykuł 235. <https://doi.org/10.3390/su11010235>
- Carbone, N. (2015, 29 lipca). *Stazione Levanto* [post]. Märklinfan Club Italia. https://www.marklinfan.com/f/topic.asp?TOPIC_ID=3107&whichpage=3
- Cinque Terre Express 2025 le 5 Terre in treno. (b.r.). *Trainline*. Pobrane 15 marca 2025 r. z: <https://www.thetrainline.com/it/compagnie-ferroviarie/trenitalia/cinque-terre-express>
- Ente Bilaterale Territoriale Unitario del Settore Turismo La Spezia; Roberto Vegnuti Consulting. (2022, maj–2023, marzec). *Osservatorio Turismo. Quadro generale ed indagini sulle imprese ed i lavoratori del settore turismo in provincia della Spezia* [raport turystyczny]. <http://www.entebilateralelaspezia.it/wp-content/uploads/2018/01/1.-Report-TURISMO.pdf>

- Fes, N. (2024, 18 lutego). Solutions to fight overtourism in Italian destinations. *Tourism Review News*. <https://www.tourism-review.com/italian-destinations-plan-to-fight-overtourism-news14200>
- Giuffrida, A. (2024, 23 czerwca). 'We're not anti-tourist': Italy's picturesque villages struggle to cope with deluge of Insta-visitors. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/article/2024/jun/23/were-not-anti-tourist-italys-picturesque-villages-struggle-to-cope-with-deluge-of-insta-visitors>
- Guida ai comuni, alle province e alle regioni d'Italia. (2025). *Tuttitalia*. <https://www.tuttitalia.it>
- Laratta, A. (2023, 7 grudnia). 4 million tourists in 1 square kilometer: Cinque Terre is thinking of solutions against the. *Finestre sull'Arte*. <https://www.finestresullarte.info/en/tourism/4-million-tourists-in-1-square-kilometer-cinque-terre-is-thinking-of-solutions-against-the>
- Le proteste contro i rincari dei biglietti del treno delle Cinque Terre. (2024, 4 kwietnia). *Il Post*. <https://www.ilpost.it/2024/04/04/proteste-rincari-biglietto-cinque-terre/>
- Marzorati, E. (2025, luty). I porti più grandi d'Italia – classifica aggiornata 2025. *Travel365*. <https://www.travel365.it/porti-piu-grandi-italia.htm>
- Moggia, Z. (2024). The price of popularity: How overtourism is reshaping Vernazza. *Global History Dialogues*. <https://globalhistorydialogues.org/stories/the-price-of-popularity-how-over-tourism-is-reshaping-vernazza>
- Pavani, V.G. (2024). *Balancing tourism and traditions: Local stakeholders' perspective on the impacts of overtourism on the culture of the Cinque Terre* [studencka praca dyplomowa, Mid Sweden University]. Diva Portal. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1941298/FULLTEXT01.pdf>
- Portale della Performance. Dipartimento Funzione Pubblica. (b.r.). *Identità del Parco Nazionale delle Cinque Terre*. Pobrane 12 marca 2025 r. z: <https://performance.gov.it/performance/piani-performance/allegato/4487>
- Regione Liguria. (b.r.a). *Arrivi, presenze e permanenza media italiani e stranieri negli esercizi ricettivi complessivi. Anni 1988–2012*. Pobrane 10 marca 2025 r. z: <https://www.regione.liguria.it/homepage-turismo/cosa-cerchi/osservatorio-turistico-regionale/analisi-del-movimento-turistico/dati-storici/document/5988:turismo-osservatorio-analisi-movimento-turistico-andamento-esercizi-alberghieri-ed-extra.html>
- Regione Liguria. (b.r.b). *Il turismo in Liguria negli ultimi quindici anni*. Pobrane 10 marca 2025 r. z: https://www.regione.liguria.it/components/com_publiccompetitions/includes/download.php?id=11636:turismo-ultimi-quindici-anni.pdf
- Santoro, A., Venturi, M., Agnoletti, M. (2021). Landscape perception and public participation for the conservation and valorization of cultural landscapes: The case of the Cinque Terre and Porto Venere UNESCO site. *Land*, 10(2), artykuł 93. <https://doi.org/10.3390/land10020093>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (b.r.). *Portovenere, Cinque Terre, and the Islands (Palmaria, Tino and Tinetto)*. UNESCO World Heritage Convention. <https://whc.unesco.org/en/list/826/>
- Vegnuti, R. (2020). Cinque Terre, Italy – a case of place branding: From opportunity to problem for tourism. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 12(4), 471–483. <https://doi.org/10.1108/WHATT-05-2020-0032>
- Vignali, A. (2013, 7 kwietnia). La Spezia diventa una città da crociere. *Il Giornale*. <https://www.ilgiornale.it/news/genova/spezia-diventa-citt-crociere-904134.html>
- Wyant, C. (2024, 17 lipca). We need to talk about overtourism: Cinque Terre edition. <https://chandiwyant.substack.com/p/we-need-to-talk-about-over-tourism>

CINQUE TERRE (PIĘĆ ZIEM) W PASZCZY UROBOROSA

Abstrakt: Cinque Terre (Pięć Ziem) to malowniczy fragment włoskiego wybrzeża Morza Liguryjskiego o wybitnych walorach naturalnych i kulturowych, który został wpisany na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Ze względu na swoją atrakcyjność stał się miejscem licznych wizyt turystycznych, co sprawiło, że w ostatnich latach zмага się ze zjawiskiem overtourismu. Celem artykułu jest pokazanie skali tego problemu i jego wpływu na warunki życia lokalnej społeczności oraz stan przyrody. Miasteczkom Cinque Terre grożą nie tylko utrata żywej tożsamości, ale również niekorzystne zmiany zachodzące w środowisku naturalnym.

Słowa kluczowe: Cinque Terre, overtourism, zatłoczenie, Liguria, La Spezia

CINQUE TERRE (FIVE LANDS) IN THE MOUTH OF THE OUROBOROS

Abstract: The *Cinque Terre* (Five Lands) is a picturesque stretch of Italy's coastline along the Ligurian Sea with outstanding natural and cultural value which has been designated a UNESCO World Heritage Site. Due to its attractiveness, it has become a destination for numerous tourist visits and this has caused it to struggle with the phenomenon of overtourism in recent years. The aim of the article is to show the scale of this problem and its impact on the living conditions of the local community and the state of its natural environment. The towns of *Cinque Terre* are threatened not only by the loss of a vibrant identity, but also by unfavorable changes in the natural environment.

Keywords: *Cinque Terre*, overtourism, congestion, Liguria, La Spezia

Mariusz MIEDZIŃSKI

 <https://orcid.org/0000-0001-7381-2083>

Uniwersytet Pomorski w Słupsku

e-mail: mariusz.miedzinski@upsl.edu.pl

REZYLIENCJA KOŁOBRZEGU JAKO WYZWANIE DLA NAJWIĘKSZEGO POLSKIEGO UZDROWISKA

1. Wprowadzenie

Miasto Kołobrzeg jako największy polski kurort od ponad 200 lat intensywnie rozwijało swoje funkcje turystyczne i uzdrowiskowe. W tym czasie można wyróżnić trzy kluczowe okresy rozwoju: niemiecki kurort uzdrowiskowy (1829–1914), uzdrowisko socjalistyczne (1952–1989) oraz wielki polski kurort nadmorski (1990–2025). Okres przemian ustrojowych lat 90. miał kluczowe znaczenie dla funkcjonowania współczesnego Kołobrzegu. Dokonała się wtedy przełomowa dla miasta i regionu modernizacja gospodarki wodno-kanalizacyjnej połączona ze skanalizowaniem i zwodociągowaniem całego dorzecza rzeki Parsęty. Uporządkowano gospodarkę odpadami (kompostownia śmieci) oraz zgazyfikowano miasto i jego sąsiedztwo, praktycznie likwidując tzw. niską emisję. Ogromne znaczenie miała również odbudowa plaż w latach 2012–2014. Inwestycje te w połączeniu z bezprecedensową skalą modernizacji i rozbudowy bazy noclegowej pozwoliły na osiągnięcie przez Kołobrzeg rangi trzeciego pod względem wielkości ruchu turystycznego (po Warszawie i Krakowie) centrum turystycznego kraju. Funkcje turystyczno-uzdrowiskowe i towarzyszące zdominowały gospodarkę miasta i jego zaplecza, powodując ograniczenie roli gospodarki morskiej i zanik funkcji przemysłowych. Ogromna skala rozbudowy funkcji turystycznych doprowadziła do zaniedbania warunków życia oraz roli mieszkańców miasta i stąd pojawiła się potrzeba opracowania gminnego programu rewitalizacji Kołobrzegu na lata 2018–2028 (Bilska i in., 2018; Miedziński, 2018). Z kolei następstwa ograniczeń działalności obiektów uzdrowiskowych i sektora turystycznego podczas

i po pandemii COVID-19 w latach 2020–2022 ukazały potrzebę podjęcia badań Kołobrzegu w zakresie rezyliencji miejskiej jako zdolności miasta uzdrowiska do radzenia sobie ze zmianami, nabywania odporności na zdarzenia niszczące oraz umiejętności regeneracji w wyniku wdrażania innowacyjnych rozwiązań.

2. Cele pracy, literatura przedmiotu i metody badań

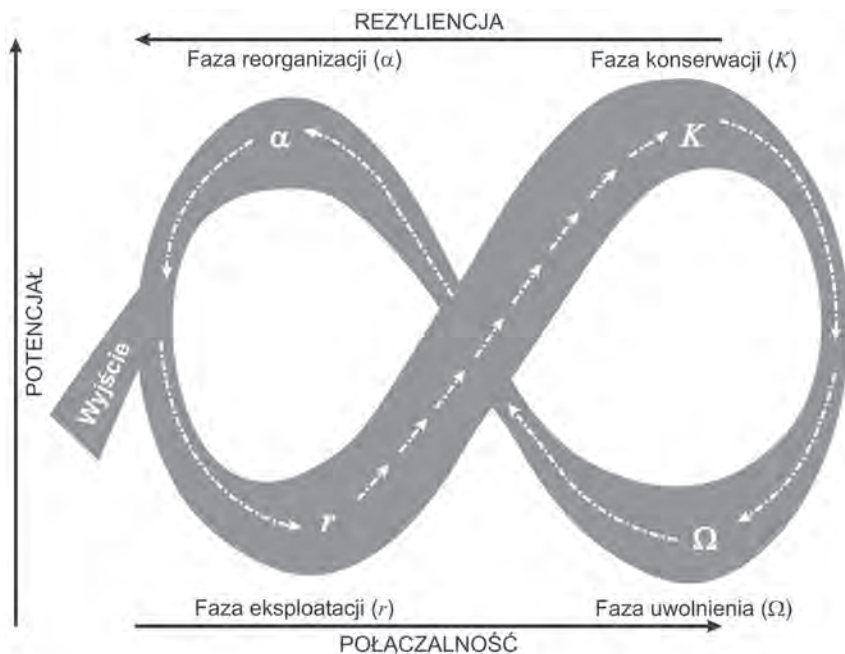
Celem pracy jest wskazanie skali rozwoju wielkiego kurortu na tle największych centrów turystycznych kraju oraz wyzwań stojących przed bieżącym funkcjonowaniem miasta jako bardzo dużego uzdrowiska nadmorskiego. Drugim celem, powiązaniem bezpośrednim z pierwszym, jest próba wskazania narzędzi oraz działań, jakie mogą być podjęte w ramach wzmocnienia rezyliencji miejskiej Kołobrzegu, mających zapewnić rozwiązywanie problemów pokryzysowych (po pandemii COVID-19), budujących mechanizmy zapobiegające kryzysom lub niwelujące je w przyszłości.

W literaturze wykorzystanej do analiz na uwagę zasługuje zauważalne odchodzenie od krytykowanej równowagi rezyliencji miejskiej na rzecz jej ewolucji (Davis, 2018; Shao i in., 2016). Taka ewolucja w stosunku do zachowawczego stanu równowagi oznacza przemiany technologiczne (Sanchez i in., 2017), przy zachowaniu przez system (np. miasto) zdolności do uczenia się i zwiększania innowacyjności (Suárez i in., 2016). Podmioty czy wręcz sektory gospodarki mogą modyfikować sposób swojego postępowania, przez co pojawia się sposobność przygotowania systemu (miasta) do potencjalnych przyszłych zaburzeń, a to z kolei prowadzi do możliwości formułowania długotrwałych perspektyw analitycznych w podejściu ewolucyjnym (Balland i in., 2015). Już w latach 70. XX w. zaobserwowano, że miasto to system znajdujący się w permanentnej zmianie powodowanej przez endogeniczne i egzogeniczne zakłócenia (Galderisi, 2014), czego przyczyną są bardzo zróżnicowane relacje wielu funkcji wewnątrz miasta, a także samego miasta z jego otoczeniem (Parysek, 2015). Kompleksowość miasta jako forma usztywnienia strukturalnego i funkcjonalnego prowadzi do potrzeby skupienia się na najważniejszej funkcji danego obszaru i podjęcia badań cykliczności adaptacyjnych w różnej skali (Berkes i in., 2003), w tym cyklu życia obszaru turystycznego (ang. *tourism area life cycle* [TALC]) miejscowości czy terenów turystycznych (Miedziński, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017,

2021, 2023), jeśli tradycyjne podejście do rezyliencji miejskiej związane z powrotem do stanu równowagi nie gwarantuje zdolności powrotu systemu (miasta) do równowagi przed zaistniałym zaburzeniem w krótkim czasie (Balland i in., 2015). To wszystko jest istotne, zwłaszcza gdy obrana ścieżka rozwoju nie jest perspektywiczna (Drobnia, 2012) lub gdy rezyliencja miejska w wymiarze ekonomicznym dotyczy wyłącznie badań krótkotrwałych zdolności do kontynuowania rozwoju struktur społeczno-gospodarczych przy negatywnych zdarzeniach krótkookresowych (Drobnia i in., 2016), pamiętając o tym, że w przypadku wielkich kryzysów mają one silny efekt ograniczający dywersyfikację (Steijn i in., 2023). Tym samym cykl adaptacyjny rezyliencji miejskiej ma trzy podstawowe właściwości (Holling, 2001; Holling i Gunderson, 2002), określane jako (Jania, 2021):

1. Wewnętrzny potencjał systemu związany ze zdolnością do zmian, tzw. zdrowie systemu (w_1) – dotyczy akumulacji kapitału i tym samym determinuje zakres potencjalnych szans w przyszłości.
2. Wewnętrzna zdolność systemu do kontroli (w_2) – oznacza stopień połączenia pomiędzy wewnętrznymi możliwościami kontrolnymi świadczącymi o giętkości struktur systemu.
3. Zdolność adaptacyjna (w_3) – rezyliencja systemu jako miara jego wrażliwości w stosunku do niespodziewanych zaburzeń, rozumiana jako pojęcie przeciwstawne do wrażliwości.

Model cyklu adaptacyjnego składa się z faz (funkcji): eksploatacji (r) – wzrostu; konserwacji (K) – stabilizacji; uwolnienia (Ω) – zaburzenia; reorganizacji (α) – innowacji. Według tego modelu (Jania, 2021) od fazy r do fazy K następuje powolna akumulacja z możliwością transformacji zasobów. Rosną wówczas w_1 i w_2 , a maleje w_3 . Tak zwaną przednią pętlę trajektorii charakteryzuje tym samym rosnąca przewidywalność (wraz ze zbliżaniem się do fazy K). Od fazy Ω do fazy α ma natomiast miejsce szybka kreacja innowacyjnych szans. W związku z tym w_2 ulega obniżeniu, a w_1 i w_3 osiągają wysoki poziom. Tak zwana zwrotna pętla stanowi zatem przeciwieństwo przedniej pętli. Cechują ją nieprzewidywalność, niepewność, ale również nowe kombinacje (zasobów i ich połączeń) i możliwości. Dynamikę przemian zachodzących w systemie podczas cyklu adaptacyjnego odzwierciedlają na rysunku 1 strzałki. Jeśli są one krótkie i leżą blisko siebie, to przedstawiają powolne przeobrażenia sytuacji, a gdy są długie, to wskazują na gwałtowne zmiany. Natomiast uwzględnienie wyjścia z cyklu świadczy o możliwości „wycieku” zgromadzonego potencjału do systemu mniej produktywnego i słabiej zorganizowanego (Holling, 2001).

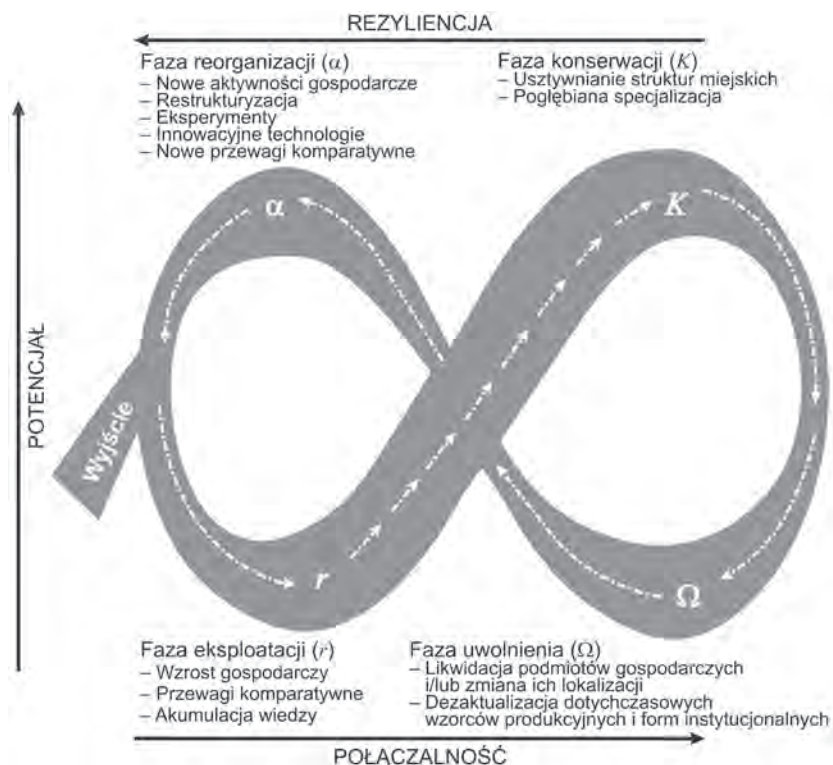

Rysunek 1. Poglądowe zobrazowanie funkcji (faz) cyklu adaptacyjnego i uwarunkowań między nimi

Źródło: Jania (2021, s. 11), na podstawie: Peterson (2000), Holling (2001), Holling i Gunderson (2002), Berkes i in. (2003), Pendall i in. (2009), Davoudi (2012) i Galderisi (2014)

Tym samym możliwe jest ogólne zobrazowanie modelu adaptacyjnego w kontekście rezyliencji miejskiej (w wymiarze gospodarczym) (Jania, 2021). Bazując na modelu teoretycznym (rysunek 1), wskazującym fazy eksploracji, konserwacji, uwolnienia oraz reorganizacji, możliwe było pokazanie podstawowych cech poszczególnych faz nabywania odporności w wymiarze społeczno-gospodarczym. Na szczególną uwagę zasługuje faza konserwacji istniejących struktur społeczno-gospodarczych wykształconych we wcześniejszym okresie rozwoju. Autorzy publikacji poświęconych temu problemowi zwracają uwagę na usztywnienie powstałych struktur miejskich oraz pogłębioną specjalizację funkcjonalną, ale zawężoną do podstawowych funkcji danego terenu. Obszar taki (np. miasto) dąży do wykształcenia bardzo znaczącej, ale przy tym dość ograniczonej do głównej roli funkcji gospodarczej objawiającej się sytuacją, gdy dominujące sektory gospodarki skupiają co najmniej 75%, a nawet 90% jego potencjału gospodarczego. Następuje przy tym bardzo pogłębiona specjalizacja powiązana z wykształceniem absolutnie jednoimiennej gospodarki (np. funkcje przemysłowe, portowe,

turystyczne, uzdrowiskowe), a cały obszar wykazuje rosnącą podatność na bardzo rzadkie, ale głębokie kryzysy sektorowe. Jeśli władze, przedsiębiorcy i mieszkańcy dostrzegają określone zagrożenia, możliwe jest podjęcie działań związanych z fazą uwolnienia od dotychczasowej zależności gospodarczej, czego skutkiem może być zmiana lokalizacji podmiotów gospodarczych lub znacząca korekta dotychczasowych wzorców produkcyjnych czy modelu gospodarczego. Efektem takich przemian może być głęboka restrukturyzacja gospodarki połączona z pojawieniem się zupełnie nowych form aktywności gospodarczej w postaci innowacji, nowych technologii, eksperymentów oraz uzyskiwania przewag komparatywnych lub lokalizacyjnych. Obszar taki może tym samym otrzymać nowe impulsy rozwoju, a najbliższe lub rozbieżne dziedziny działalności (funkcje) mogą zostać przekierowane na zewnątrz danego miejsca. Tym samym obszar nabywa odporności kryzysowej i poprawia swoją własną rezyliencję, np. miejską w wymiarze społecznym, a zwłaszcza gospodarczym (rysunek 2).

Rysunek 2. Poglądowe zobrazowanie modelu cyklu adaptacyjnego w kontekście rezyliencji miejskiej (w wymiarze gospodarczym)

Źródło: Jania (2021, s. 12), na podstawie: Simmie i Martin (2010), Drobniaak (2012)

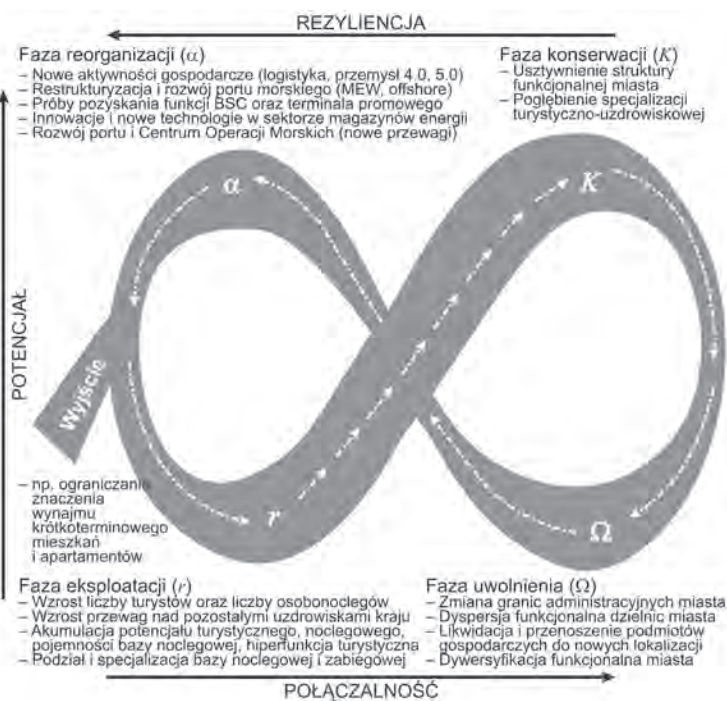
W ramach podejmowanej tematyki badawczej przedsięwzięta została próba skojarzenia cyklu adaptacyjnego rezyliencji miejskiej z cyklem życia obszaru turystycznego (według teorii Stanisława Liszewskiego) zmodyfikowanego teorią progową Bolesława Malisza i Jerzego Kozłowskiego. Wykorzystane zostały w pierwszej kolejności atrybuty pojemności bazy noclegowej i liczby ludności, wsparte następnie sformułowaniem grupy czynników i indeksów ważnych dla ustalenia osiągniętych faz rezyliencji miejskiej. Wykorzystanie modelu cyklu adaptacyjnego było możliwe w przypadku Kołobrzegu głównie z powodu skali osiągniętego rozwoju bazy noclegowej i zasobów mieszkaniowych oraz możliwości pogłębionej analizy wyzwań stojących przed Kołobrzegiem w 2025 r. przedstawionych przez sztuczną inteligencję (ang. *artificial intelligence* [AI]). Bazując na teoretycznym modelu cyklu adaptacyjnego rezyliencji miejskiej w zakresie gospodarczym, możliwe było całkiem dokładne pokazanie osiągniętych faz rezyliencji miejskiej dla miasta uzdrowiska Kołobrzeg oraz atrybutów społeczno-gospodarczych, wskazujących na osiągnięcie dość wysokiej giętkości systemu oraz odporności kryzysowej Kołobrzegu.

3. Rezyliencja miejska w wymiarze gospodarczym – przykład miasta uzdrowiska Kołobrzeg

Na podstawie powyższych rozważań można podjąć próbę efektywnego modelowania, a następnie sprawdzenia modelu na przykładzie największego polskiego kurortu nadmorskiego, jakim jest Kołobrzeg. Dotychczasowe wieloletnie badania i analizy rozwoju tego miasta uzdrowiska pozwoliły na opracowanie modelu cyklu adaptacyjnego dla Kołobrzegu w kontekście rezyliencji miejskiej w wymiarze gospodarczym. Cykl adaptacyjny w kontekście rezyliencji miejskiej został przedstawiony na rysunku 3.

Wskazane na rysunku 3 obrazowanie modelu cyklu adaptacyjnego w kontekście rezyliencji miejskiej na przykładzie miasta kurortu Kołobrzeg sygnalizuje i potwierdza dokonujące się systematycznie długookresowe zmiany funkcjonalno-przestrzenne miasta z jego dostosowaniem do zmieniającej się sytuacji społeczno-gospodarczej oraz do realizowanego od kilku lat procesu dywersyfikacji funkcjonalnej uzdrowiska Kołobrzeg (Miedziński, 2023). Opracowywane od kilkunastu lat autorskie modele progowego cyklu życia obszaru turystycznego na przykładzie Kołobrzegu można w miarę możliwości dopasować do bardzo rozciągniętego w czasie modelu cyklu adaptacyjnego. Analizy zmian faz cyklu adaptacyjnego rezyliencji miejskiej Kołobrzegu (rysunek 3) są związane

z przekraczaniem progów rozwoju miasta, ponieważ pokonanie wskazanych na rysunku 4 czterech progów rozwoju wymagało już bardzo dużych nakładów finansowych oraz przygotowania i realizacji bardzo kosztownych inwestycji infrastrukturalnych i społecznych.

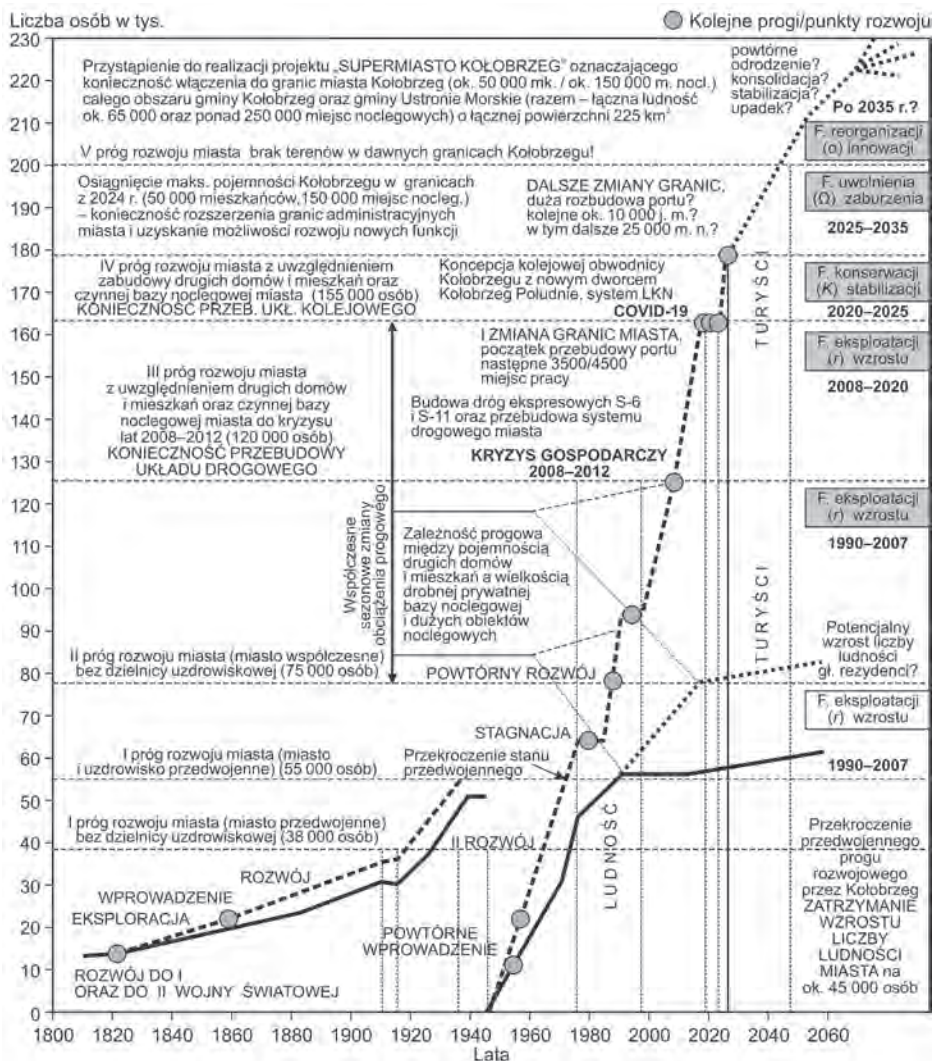
Rysunek 3. Próba zobrazowania modelu cyklu adaptacyjnego w kontekście rezyliencji miejskiej (w wymiarze gospodarczym) na przykładzie miasta uzdrowiska Kołobrzeg

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie: Jania (2021)

Zgodnie z planem realizowanym od 2022 r. z dniem 1 stycznia 2025 r. miasto oficjalnie zbliżyło się do V progu rozwoju, rozszerzając swoje dotychczasowe granice administracyjne i pozyskując obszar o powierzchni nieomal 123 ha z obrębu Korzystno, który stanie się docelowo dzielnicą o nazwie Korzyścienko poza strefami A, B i C ochrony uzdrowskiej¹. Na terenie Korzyścienka będzie zlokalizowana strefa aktywności gospodarczej o funkcjach innych niż turystyczno-uzdrowskie (logistyka, przemysł 4.0, 5.0, funkcje magazynowe portu morskiego na potrzeby sektora *offshore*,

¹ Kołobrzeg podzielony jest na trzy strefy ochrony uzdrowskiej: A, B i C (Uchwała nr XXXI/421/13 Rady Miasta Kołobrzeg z dnia 8 kwietnia 2013 r. w sprawie uchwalenia Statutu Uzdrowska Kołobrzeg).

energetyki i magazynowania energii oraz transportowe z bezpośrednim dostępem do Korzyścienka przez bocznice kolejową, a nawet tzw. suchy port jako zupełnie nowy terminal intermodalny połączony linią kolejową 402 bezpośrednio z portem morskim w Kołobrzegu).

Rysunek 4. Progowy cykl życia obszaru turystycznego (TTALC) dla Kołobrzegu w latach 1800–2060, uwzględniający liczbę ludności, drugie domy i mieszkania oraz wielkość bazy noclegowej w nawiązaniu do modelu cyklu adaptacyjnego w kontekście rezyliencji miejskiej

Źródło: opracowanie własne

Należy przy tym podkreślić z jednej strony ogromną skalę rozwoju funkcji turystycznych Kołobrzegu i jego zaplecza, przewyższającą Gdańsk (Główny Urząd Statystyczny, 2024b), a z drugiej strony wielkie niedoszacowanie pojemności noclegowej obszarów turystycznych w Polsce, co z kolei wymaga wykonania wieloletnich szczegółowych badań naukowych, np. dla Kołobrzegu (Miedziński, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2021, 2023). Realizacja procesu zmian granic miasta Kołobrzeg może doprowadzić do rozwoju tzw. supermiasta Kołobrzeg (rysunek 4).

Dotychczasowa faza eksploracji – wzrostu przestrzeni turystycznej Kołobrzegu – była niezakłócona aż do wybuchu pandemii COVID-19. Późniejsza sytuacja spowodowała przejście w fazę konserwacji – stabilizacji przestrzeni turystycznej, a rozpoczęte po 40 latach zmiany granic administracyjnych uruchomią fazę uwolnienia – zaburzenia funkcjonowania dotychczas wykształconej przestrzeni turystycznej. Dokonana zmiana granic po uruchomieniu nowych funkcji miasta doprowadzi do rozpoczęcia fazy reorganizacji – innowacji, czego efektem może być gwałtowny rozwój pozaturystycznych i pozauzdrowskich funkcji miasta jako „drugiej nogi” jego dalszego rozwoju (funkcje portowe, logistyczne, energetyczne, transportowe, usługowe itp.). Działania takie mogą tym samym prowadzić do przełamania monokultury gospodarczej i społeczno-ekonomicznej miasta, a Kołobrzeg mógłby wejść w fazę bardzo szybkiego i intensywnego wzrostu.

Rozważając problematykę modelowania cyklu adaptacyjnego w kontekście rezyliencji miejskiej na bazie progowego cyklu życia obszaru turystycznego, można przy tej okazji sięgnąć porównawczo do wyzwań, przed jakimi stał Kołobrzeg, np. według AI – w odpowiedzi na zapytanie wygenerowane 1 stycznia 2025 r. przez portal OK! Kołobrzeg („Spytaliśmy sztuczną inteligencję, jakie wyzwania stoją przed Kołobrzegiem w 2025 roku. AI wymieniła 16 kluczowych”, 2025):

O północy rozpoczął się 2025 r. Początek roku to zwykle czas planowania, wielu z nas stawia sobie pytanie, jakie będzie te kolejne 12 miesięcy, składa noworoczne obietnice i wyznacza cele. My spytaliśmy sztuczną inteligencję o najważniejsze wyzwania, z jakimi będzie się w najbliższym czasie mierzyć Kołobrzeg i jego mieszkańcy. „Kołobrzeg w 2025 r. będzie musiał równoważyć rozwój gospodarczy i turystyczny z wyzwaniami klimatycznymi, społecznymi i finansowymi. Odpowiedzialne planowanie i zaangażowanie mieszkańców będą kluczowe dla sprostania tym wyzwaniom” – odpowiada na nasze pytanie AI po analizie ogromnej liczby danych, do których ma dostęp. Pod tekstem 16 kluczowych, zdaniem sztucznej inteligencji, wyzwań dla naszego miasta w 2025 r.:

1. Rozwój portu serwisowego dla morskich farm wiatrowych
Umożliwienie obsługi morskich farm wiatrowych przyniesie nowe miejsca pracy i zwiększy znaczenie Kołobrzegu jako węzła energetycznego.
2. Promocja jako uzdrowiska premium i jednocześnie wzrost popularności turystyki ekologicznej
Utrzymanie statusu Kołobrzegu jako lidera wśród polskich uzdrowisk poprzez rozwój oferty medycznej, *spa* i *wellness*. Ekoturystyka i *slow tourism* przyciągną turystów szukających wypoczynku w harmonii z naturą.
3. Problemy demograficzne
Starzenie się społeczeństwa i odpływ młodych ludzi do większych miast wymaga działań wspierających lokalną społeczność, takich jak: poprawa dostępu do mieszkań, usług i miejsc pracy.
4. Promocja lokalnych przedsiębiorstw
Wzmacnianie lokalnej gospodarki, zwłaszcza w branżach związanych z turystyką, gastronomią i usługami, poprzez promocję lokalnych marek i produktów.
5. Przyciąganie inwestycji w sektor hotelarski
Rozbudowa bazy noclegowej, szczególnie w segmencie premium, może przyciągnąć bardziej wymagających turystów.
6. Współpraca z Pomorzem Zachodnim
Korzystanie ze wspólnych strategii rozwoju regionu, np. w zakresie infrastruktury drogowej i morskiej.
7. Rozwój sektora gastronomicznego
Promocja lokalnej kuchni i produktów regionalnych, takich jak ryby bałtyckie, może przyciągnąć miłośników kulinariów.
8. Organizacja wydarzeń międzynarodowych
Wydarzenia sportowe, festiwale i kongresy mogą wzmocnić pozycję miasta jako destynacji całorocznej.
9. Wsparcie startupów i innowacyjnych przedsiębiorstw
Stworzenie inkubatorów przedsiębiorczości i programów wsparcia dla młodych firm.
10. Modernizacja infrastruktury miejskiej
Inwestycje w ekologiczne rozwiązania, np. zrównoważony transport publiczny i energooszczędne budynki.
11. Rozbudowa portu i marin jachtowych
Przyciągnięcie żeglarzy i turystów korzystających z transportu wodnego.
12. Wzrost znaczenia edukacji morskiej
Rozwój szkół i programów związanych z gospodarką morską i energią odnawialną.
13. Wykorzystanie funduszy unijnych
Finansowanie projektów infrastrukturalnych, społecznych i ekologicznych ze środków unijnych.

14. Digitalizacja usług miejskich
Ułatwienie mieszkańcom i turystom dostępu do informacji dzięki aplikacjom miejskim i cyfrowym rozwiązaniom.
15. Adaptacja do zmian klimatycznych
Kołobrzeg, jako miasto nadmorskie, stoi przed wyzwaniem związanym z podnoszeniem się poziomu morza, erozją wybrzeża i ekstremalnymi zjawiskami pogodowymi.
16. Zarządzanie deficytem budżetowym
Planowany deficyt budżetu na 2025 r. wynoszący 131 mln zł wymaga skutecznych działań, takich jak: pozyskiwanie środków zewnętrznych, optymalizacja wydatków i wzrost przychodów z turystyki i inwestycji.

Wskazane przez AI wyzwania w przeważającym stopniu ukazują faktyczny stan przejścia Kołobrzegu w kontekście rezyliencji miejskiej z fazy konserwacji (K) – stabilizacji (punkty: 2, 5 i 7), poprzez fazę uwolnienia (Ω) – zaburzenia (punkty: 3, 11 i 13), w fazę reorganizacji (α) – innowacji (punkty: 1, 4, 6, 8, 9, 10, 12, 14 i 15) w cyklu adaptacyjnym w kontekście rezyliencji miejskiej. Działania te są związane jednocześnie z przekraczaniem kolejnych progów rozwoju, a w szczególności progu V oznaczającego faktyczną zmianę granic administracyjnych miasta, która umożliwi rozwój nowych funkcji społeczno-gospodarczych. Zgodnie z założeniami postulowanymi przez ekspertów, mieszkańców oraz przedsiębiorców Kołobrzeg w ekstremalnie wysokim stopniu rozwinął funkcje turystyczno-uzdrowiskowe i usługi okołoturystyczne z uwzględnieniem sektora deweloperskiego, co oznaczało, że na przełomie 2024 r. i 2025 r. ok. 90% gospodarki miasta było związane z funkcjonowaniem sektora turystyczno-uzdrowiskowego, deweloperskiego i usługowego. O skali rozwoju gospodarki turystycznej Kołobrzegu świadczy choćby wykorzystanie turystycznych obiektów noclegowych w wybranych gminach nadmorskich w lipcu i sierpniu 2024 r. (GUS, 2024b), gdzie miasto Kołobrzeg koncentrowało już 11,2% udzielonych noclegów wszystkich polskich gmin nadmorskich (dla porównania: Gdańsk – 10,6%, Rewal – 6,9%, Władysławowo – 6,6%, Mielno – 6,2%, Świnoujście – 5,8%, gm. Kołobrzeg – 4,6%, gm. Ustronie Morskie – 4,5%), co oznaczało, że miejski obszar funkcjonalny Kołobrzeg w lipcu i sierpniu 2024 r. skupił łącznie aż 20,3% noclegów całego polskiego wybrzeża, przy obłożeniu średniorocznym 59,9% (dla porównania obłożenie Gdańska: 51,3%). O korzystnej sytuacji społeczno-gospodarczej i ekonomicznej Kołobrzegu świadczy również najniższy w całej północno-zachodniej części kraju poziom bezrobocia, wynoszący w listopadzie 2024 r. 1,2% (w całym powiecie kołobrzesckim 1,3%), co jednocześnie jest istotnym problemem dla dalszego rozwoju miasta i jego zaplecza w warunkach monokultury gospodarczej przy wysokich kosztach życia i ujemnym odchyleniu

przeciętnego wynagrodzenia w sekcji „Zakwaterowanie i gastronomia” względem przeciętnych miesięcznych wynagrodzeń brutto w gospodarce.

Wysoki poziom rezyliencji miejskiej, czyli odporności obszaru na kryzysy, wymaga głębokiej dywersyfikacji funkcjonalnej, natomiast w przypadku Kołobrzegu była ona przez ostatnie 40 lat aż do 1 stycznia 2024 r. ograniczona ze względu na przeszkody związane z barierami rozwoju funkcji w poszczególnych strefach A, B i C ochrony uzdrowiskowej. Rozszerzenie granic miasta pozwoli na znaczny rozwój zróżnicowanych funkcji portowych, logistycznych, magazynowych i przemysłowych związanych z nieuciążliwym przemysłem 4.0 i 5.0 oraz energetyką, magazynowaniem energii i sektorem *offshore*. Nowe funkcje będą powiązane z dużą rozbudową portu morskiego Kołobrzeg, a sam port ma awansować do grupy portów morskich o kluczowym znaczeniu dla obronności państwa. Port morski ma po pierwszym etapie rozbudowy obsługiwać statki o długości 140–150 m, szerokości 20 m, zanurzeniu do 7,5 m i nośności 10–12 000 DWT (obecnie jest to: 90–100 m długości, 13–15 m szerokości, 4,5–5,5 m zanurzenia i ok. 4500 DWT). Przewiduje się uruchomienie linii promowych oraz bazy promowej do Skandynawii i na wyspę Bornholm. W Kołobrzegu może również funkcjonować baza serwisowa morskiej energetyki wiatrowej, a przeładunki w istniejącym porcie handlowym mogą docelowo osiągnąć wielkość 1,5–2,0 mln t rocznie przy dotychczasowych przeładunkach rzędu 271,5 tys. ton (GUS, 2024a). W ramach poprawy bezpieczeństwa państwa przewidywana jest również lokalizacja Centrum Operacji Morskich oraz rozbudowa garnizonu Kołobrzeg. Rozpoczęcie procesu poszerzania granic miasta, połączone z głęboko przemyślaną dywersyfikacją gospodarki i pozyskiwaniem inwestorów w niemal wszystkich możliwych alternatywnych pozaturystycznych i pozauzdrowiskowych sektorach gospodarki, w powiązaniu z przebudową i rozbudową systemu transportowego, może doprowadzić do przełomowej zmiany znaczenia Kołobrzegu na Pomorzu Środkowym, zachodnim wybrzeżu i w kraju. Kołobrzeg, jako średniej wielkości subregionalny ośrodek miejski o monokulturowej turystyczno-uzdrowiskowej gospodarce, ma szansę przekształcenia się w kierunku bycia głównym ośrodkiem miejskim o znaczeniu regionalnym z dominującą funkcją turystyczno-uzdrowiskową, wspieraną i zdywersyfikowaną gospodarczo przez ponadregionalny port morski, węzeł transportowy oraz różnorodne wielofunkcyjne strefy aktywności gospodarczej. Docelowo tylko silna i zróżnicowana sektorowo gospodarka miasta będzie miała wielokrotnie większe możliwości rozwoju, mając potencjał do przeciwstawiania się różnorodnym kryzysom w ramach rezyliencji miejskiej.

4. Wnioski końcowe

Wskazana w artykule koncepcja progowego cyklu życia obszaru turystycznego (ang. *threshold tourist area life cycle* [TTALC]) dla Kołobrzegu w latach 1800–2060, uwzględniająca zmiany liczby ludności oraz zmiany pojemności bazy noclegowej, wykazuje zbieżność cykliczną z modelem cyklu adaptacyjnego w kontekście rezyliencji miejskiej. Przykład Kołobrzegu jako największego polskiego uzdrowiska i największego polskiego kurortu nadmorskiego w powiązaniu z rozpoczętą od 1 stycznia 2025 r. dywersyfikacją funkcjonalną miasta potwierdza możliwość przeprowadzenia modelowania adaptacyjnego w kontekście rezyliencji miejskiej. Zgodnie z właściwościami cyklu adaptacyjnego przypadek Kołobrzegu cechuje się: wewnętrznym potencjałem systemu związanego ze zdolnością do jego zmian (siła systemu i akumulacja kapitału), wewnętrzną zdolnością do kontroli (zdolność do tworzenia połączeń, wewnętrzne możliwości kontroli i giętkość systemu) oraz zdolnością adaptacyjną – czyli rezyliencją (odpornością) jako miarą jego wrażliwości w stosunku do niespodziewanych zaburzeń (Holling, 2001; Holling i Gunderson, 2002). Przykładem może być sytuacja w Kołobrzegu podczas pandemii COVID-19 w latach 2020–2022, gdy gospodarka turystyczno-uzdrowiskowa miasta obroniła się przed skutkami pandemii, podobnie jak w pewnym stopniu odbyło się planowanie odbudowy miasta Kesennuma po katastrofie naturalnej (Shao i in., 2016). Adaptacja Kołobrzegu do zmian w jego otoczeniu zrealizowała się już częściowo przez zmianę granic administracyjnych miasta i ma szansę być kontynuowana przez rozwój portu morskiego oraz utworzenie pozaturystycznych logistyczno-przemysłowych stref aktywności gospodarczej. Prowadzone działania adaptacyjne wspierają funkcje turystyczno-uzdrowiskowe Kołobrzegu przez poprawę dostępności komunikacyjnej i rozwój nowych alternatywnych sektorów gospodarki, co w długim okresie czasu powinno służyć dywersyfikacji funkcjonalnej miasta i regionu.

5. Dyskusja

W literaturze nie było dotąd przypadku szczegółowych badań z zakresu cyklu adaptacyjnego rezyliencji miejskiej miasta turystycznego o dominującej funkcji uzdrowiskowej z uwzględnieniem przy tym założeń progowego cyklu życia obszaru turystycznego (w odniesieniu do teorii cyklu życia obszaru turystycznego Liszewskiego oraz teorii progowej rozwoju

miast Malisza i Kozłowskiego). Szeroki zakres wyzwań wskazanych niezależnie przez AI wobec największego polskiego uzdrowiska pozwolił przy tym na względnie obszerne ujęcie problematyki procesu przechodzenia przez poszczególne fazy cyklu adaptacyjnego w kontekście rezyliencji miejskiej. Efektem podjętych rozważań jest dość precyzyjne określenie stanu adaptacji miasta do zmieniającego się otoczenia, które z kolei dostosowuje się do bardzo intensywnych przemian społeczno-gospodarczych, technologicznych, politycznych oraz przestrzennych zachodzących we współczesnym świecie. Zdaniem autora niniejszej pracy stosowanie w praktyce modelowania adaptacyjnego dla określonego obszaru (miasta) w kontekście rezyliencji miejskiej jest możliwe po spełnieniu pięciu podstawowych warunków:

1. Wysoki poziom złożoności oraz osiągnięta skala rozwoju modelowanego obszaru (miasta) – wystarczająco duży obszar lub miasto wykazujące liczne cechy zaawansowanych przemian funkcjonalno-przestrzennych.
2. Możliwość wskazania podstawowego lub głównego kierunku rozwoju – odpowiednik specjalizacji funkcjonalnej lub społeczno-gospodarczej w sieci osadniczej czy gospodarce.
3. Występowanie co najmniej kilku możliwych do identyfikacji czynników poddawanych modelowaniu czy ocenie ich lokalizacji na poszczególnych etapach cyklu adaptacyjnego.
4. Możliwość precyzyjnego wskazania lokalizacji poszczególnych czynników (elementów) nie tylko na osi czasu, ale również ich przyporządkowania do poszczególnych faz rozwoju danego obszaru (miasta).
5. Występowanie zjawiska długotrwałości procesów przekształceń obszaru (miejsca) w ujęciu historycznym lub pamięciowym (podobieństwo do długiego cyklu życia obszaru turystycznego czy cyklu życia produktu) z zaznaczającymi się historycznymi powiązaniami pamięciowymi, tj. przeobrażenia danego obszaru o określonej funkcji przed drugą wojną światową, po niej oraz po upadku komunizmu jako stanu przed zmianą i po jego rewolucyjnej przemianie, np. w formie cyklu życia i cyklu adaptacyjnego dla uzdrowiska przedwojennego, komunistycznego, czy też współczesnego.

Zdaniem autora tego typu badania mogą mieć szczególne aplikacyjne zastosowania dla obszarów o wyraźnie wyznaczonych funkcjach dominujących (np. funkcja turystyczna, komunikacyjna, przemysłowa), dla obszarów poddawanych głębokiej restrukturyzacji (np. dawniej Zagłębie Ruhry, obecnie Zagłębie Górnosląskie) albo dla obszarów, które doznały jakichś katastrofalnych przełomowych zdarzeń (np. Wrocław po powodzi tysiąclecia w 1997 r., Fukushima po wybuchu w elektrowni atomowej).

Przywołany w pracy przykład uzdrowiska Kołobrzeg być może pozwoli w przyszłości na określenie przynajmniej części uniwersalnych atrybutów rezyliencji miejskiej dla obszarów (miast) o głównych funkcjach turystyczno-uzdrowiskowych.

Badania takich obszarów mogą być również skierowane na kontekst podejmowania ocen długookresowej efektywności funkcjonowania ekonomiczno-gospodarczego i społeczno-technologicznego w ramach cyklu adaptacyjnego. Z kolei nawiązując do uwag zawartych w przeglądzie badań nad rezyliencją miejską autorstwa Jani (2021), potwierdzona została potrzeba ukierunkowania takich badań na konkretny kontekst – w tym przypadku podjęcia próby opomiarowania odporności miasta – wielkiego uzdrowiska nadmorskiego ze wskazaniem konkretnej ścieżki jego transformacji oraz kreowania nowych rozwiązań w ramach przeciwdziałania potencjalnej zapaści gospodarczej (tutaj przeciwdziałania ryzyku potencjalnego upadku obszaru o dominujących funkcjach turystyczno-uzdrowiskowych), czego prawdopodobnie nikt w polskiej literaturze wcześniej nie próbował. Autor niniejszego artykułu analizuje zatem w innowacyjny sposób przykład wielkiego polskiego uzdrowiska Kołobrzeg w powiązaniu z teorią cyklu życia obszaru turystycznego (TALC) Richarda Butlera i z uwzględnieniem teorii progowej Malisza i Kozłowskiego w ramach progowego cyklu życia obszaru turystycznego. Wskazane w artykule przekraczanie progów rozwoju miasta może być natomiast pewną formą wpisania Kołobrzegu w przebieg klasycznego cyklu adaptacyjnego rezyliencji miejskiej, czego dalszym efektem powinno być z kolei podjęcie w przyszłości badań nad określeniem atrybutów rezyliencji miejskiej, np. dla miast (obszarów) o dominujących funkcjach turystyczno-uzdrowiskowych. Badania miast o funkcjach turystyczno-uzdrowiskowych powinny być wykonane na podobnych zasadach, jak w przeszłości oceniano zmiany struktur społeczno-gospodarczych miast przemysłowych (Katowice, Bytom, Wałbrzych, Ostrawa, Karwina) w kontekście koncepcji odporności miejskiej (ang. *urban resilience*), z ich porównaniem do miast polskich, które miały odmienne warunki rozwoju społeczno-ekonomicznego (miasta niepowiązane z dominacją działalności przemysłowej, np. Kraków, Wrocław) (Drobniak, 2013).

W badaniach tych szczegółowo ujęto problematykę prężności miast, analizę indeksów (populacji, przedsiębiorczości, podatków), a jednym z podstawowych mierników były tam zmiany liczby ludności. W przypadku zaś Kołobrzegu podstawą stało się uwzględnienie liczby mieszkańców oraz pojemności noclegowej jako przykładu dwóch indeksów prężności miejskiej.

6. Podsumowanie

Przedstawiona w opracowaniu analiza teorii cyklu adaptacyjnego w kontekście rezyliencji miejskiej, na tle korelacji, powiązań i zależności ze zmodyfikowanym cyklem życia obszaru turystycznego (TALC) jako progowym cyklem rozwoju obszaru turystycznego (TTALC), wydaje się być interesującym studium przypadku badań rozwoju Kołobrzegu i opartego na nim obszaru turystycznego o dominujących funkcjach uzdrowiskowo-turystycznych. Pokazana w pracy problematyka rezyliencji miejskiej jako wyzwanie na przykładzie Kołobrzegu odnajduje swoje praktyczne odzwierciedlenie w postaci dążenia do faktycznej dywersyfikacji gospodarki miasta oraz możliwości praktycznego obserwowania nabywania odporności na kryzysy przez wielkie polskie uzdrowisko nadmorskie, jakim jest omawiane miasto. Doświadczenia po pandemii COVID-19 oraz podjęte działania władz Kołobrzegu, przedsiębiorców i mieszkańców uchroniły miasto i region przed globalnym szokiem gospodarczym po pandemii, wykazując przy tym znaczącą sprężystość systemową, gotowość do zmian oraz elastyczność w dostosowywaniu się do zmieniających się warunków technologicznych i rynkowych (Drobniać, 2012). Przykład kołobrzegi nawiązuje częściowo do odbudowy miasta Kesennuma po wielkim tsunami w Japonii (Shao i in., 2016).

Przedstawiony artykuł wskazuje potrzebę kontynuacji interdyscyplinarnych badań z zakresu cyklu adaptacyjnego rezyliencji miast (z wyznaczeniem ich atrybutów) w powiązaniu z cyklem życia obszarów turystycznych oraz teorią progową rozwoju miast. Przywoływane w pracy przykłady analiz cyklu adaptacyjnego dla innych obszarów, metropolii czy miast nie łączyły się dotąd bezpośrednio z cyklem życia obszarów turystycznych (miast) lub analizami progów rozwoju miast i zdaniem autora może to rozszerzyć uniwersalność stosowania cyklu adaptacyjnego, stając się dodatkowym instrumentem badań nad rezyliencją miast.

Bibliografia

- Balland, P.-A., Rigby, D., Boschma, R. (2015). The technological resilience of US cities. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 8(2), 167–184. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsv007>
- Berkes, F., Colding, J., Folke, C. (2003). Introduction. W: F. Berkes, J. Colding i C. Folke (red.), *Navigating social-ecological systems, building resilience for complexity and change* (s. 1–20). Cambridge University Press. <https://assets.cambridge.org/052181/5924/sample/0521815924ws.pdf>

- Bilska, K., Gębczyńska, T., Kogut, B., Krackowska-Bolko, A., Marcholewska, A., Pietras, V., Szymańska, I., Miedziński, M. (2018). *Gminny program rewitalizacji dla miasta Kołobrzeg na lata 2018–2028*. Biuletyn Informacji Publicznej Urząd Miasta Kołobrzeg. <https://bip.um.kolobrzeg.pl/m,30716,gminny-program-rewitalizacji-gminy-miasto-kolobrzeg-na-lata-2018-2028.html>
- Davis, J.P. (2018). The resilience of a London Great Estate: Urban development, adaptive capacity and the politics of stewardship. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 11(1), 103–127. <http://doi.org/10.1080/17549175.2017.1360378>
- Drobniak, A. (2012). The urban resilience – economic perspective. *Journal of Economics & Management*, 10, 5–20. https://www.ue.katowice.pl/fileadmin/_migrated/content_uploads/1_Drobniak_The_Urban_Resilience_%E2%80%93_Economic_Perspective.pdf
- Drobniak, A. (2013). *Urban resilience – nowa perspektywa badawcza rozwoju miast. Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*, (153), 204–221. <https://www.czasopisma.pan.pl/dlibra/publication/112017/edition/97284/content>
- Drobniak, A., Janiszek, M., Plac, K. (2016). Zielona gospodarka i zielona infrastruktura jako mechanizmy wzmacniania gospodarczo-środowiskowego wymiaru prężności miejskiej. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu / Research Papers of Wrocław University of Economics*, (443), 57–69. <https://doi.org/10.15611/pn.2016.443.05>
- Galderisi, A. (2014). Urban resilience: A framework for empowering cities in face of heterogeneous risk factors. *AlZ. ITU Journal of the Faculty of Architecture*, 11(1), 36–58. <https://www.az.itu.edu.tr/index.php/jfa/article/view/476>
- Główny Urząd Statystyczny. (2024a). *Rocznik statystyczny gospodarki morskiej 2024*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-gospodarki-morskiej-2024,11,17.html>
- Główny Urząd Statystyczny. (2024b). *Turystyczne obiekty noclegowe na obszarach nadmorskich w lipcu i sierpniu 2024 roku*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/turystyczne-obiekty-noclegowe-na-obszarach-nadmorskich-w-lipcu-i-sierpniu-2024-roku,12,8.html>
- Holling, C.S. (2001). Understanding the complexity of economic, ecological, and social systems. *Ecosystems*, 4, 390–405. <https://doi.org/10.1007/s10021-001-0101-5>
- Holling, C.S., Gunderson, L.H. (2002). Resilience and adaptive cycles. W: L.H. Gunderson i C.S. Holling (red.), *Panarchy: Understanding transformations in human and natural systems* (s. 25–62). Island Press.
- Jania, A. (2021). Diagnozowanie rezyliencji miejskiej w podejściu ewolucyjnym. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Oeconomica*, 4(355), 4–27. <https://doi.org/10.18778/0208-6018.355.01>
- Miedziński, M. (2013). Uzdrowisko Kołobrzeg w świetle zmodyfikowanego cyklu życia obszaru turystycznego R.W. Butlera oraz teorii progowej B. Malisza. *Ekonomiczne Problemy Turystyki*, 3(23), 209–224. http://www.wzieu.pl/zn/784/ZN_784.pdf
- Miedziński, M. (2014). Modyfikacja cyklu życia obszaru turystycznego (TALC) poprzez wprowadzenie założeń teorii progowej na bazie przestrzeni turystycznej Kołobrzegu. W: S. Tanaś i J. Mokras-Grabowska (red.), *Warsztaty z Geografii Turyzmu. T. 4: Od autentyczności do komercji – o doświadczaniu w turystyce* (s. 19–33). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <http://doi.org/10.18778/7969-138-8.03>
- Miedziński, M. (2015). The creation of the model threshold tourist area life cycle of the Functional Urban Area of Kołobrzeg. *Ekonomiczne Problemy Turystyki*, 4(32), 45–62. <https://doi.org/10.18276/ept.2015.4.32-04>
- Miedziński, M. (2016). Zastosowanie teorii progowej Malisza do prognozowania przemian przestrzeni turystycznej w świetle cyklu życia obszaru turystycznego (TALC) Butlera

- oraz etapów rozwoju przestrzeni turystycznej według Liszewskiego i Włodarczyka. W: R. Wiluś i J. Wojciechowska (red.), *Warsztaty z Geografii Turyzmu. T. 7: Człowiek w turystyce. Role, potrzeby, zachowania* (s. 91–112). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <http://doi.org/10.18778/8088-293-5.06>
- Miedziński, M. (2017). Progi rozwojowe w cyklu życia obszaru turystycznego na przykładzie Wschodniej Dzielnicy Uzdrawiskowej Kołobrzegu. *Ekonomiczne Problemy Turystyki*, 1(37), 223–235. <http://doi.org/10.18276/ept.2017.1.37-17>
- Miedziński, M. (2018). *Gminny program rewitalizacji gminy Miasto Kołobrzeg na lata 2018–2028, ludność, gospodarka, turystyka, transport, planowanie przestrzenne, ochrona środowiska (z ujęciem CPK z Magistralą Środkowopomorską, Nadbałtycką Magistralą Kolejową i systemem LKN). Opracowanie eksperckie na zlecenie gminy Miasto Kołobrzeg. Rewitalizacja Kołobrzeg*. <https://rewitalizacja.kolobrzeg.eu/dzial-plikow/Aktualno%C5%9Bci/GPR-2018-2028-opracowanie-eksperskie/>
- Miedziński, M. (2021). Zastosowanie koncepcji cyklu życia obszaru turystycznego Butlera (1980) i teorii progowej Malisza (1971) dla wybranego uzdrowiska na przykładzie Kołobrzegu. W: B. Płonka-Syroka, P. Brzegowy, S. Dorocki i A. Syroka (red.), *Uzdrowiska nadmorskie w Europie (XIX–XXI w.) w kontekście porównawczym* (s. 133–153). Oficyna Wydawnicza Arboretum.
- Miedziński, M. (2023). Miasto kurort Kołobrzeg w drodze do zmiany granic, przebudowy układu transportowego oraz rozszerzenia profilu gospodarczego. W: M. Makowska-Iskierka i J. Wojciechowska (red.), *Warsztaty z Geografii Turyzmu. T. 13: Turystyka w badaniach podstawowych* (s. 51–75). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/8331-251-4.03>
- Parysek, J.J. (2015). Miasto w ujęciu systemowym. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 77(1), 27–53. <https://doi.org/10.14746/rpeis.2015.77.1.3>
- Sanchez, A.X., Osmond, P., van der Heijden, J. (2017). Are some forms of resilience more sustainable than others? *Procedia Engineering*, 180, 881–889. <http://doi.org/10.1016/j.proeng.2017.04.249>
- Shao, Y., Soda, O., Xu, J. (2016). Capital building for urban resilience: The case of reconstruction planning of Kesennuma City, Miyagi Prefecture, Japan. *Procedia Environmental Sciences*, 36, 122–129. <http://doi.org/10.1016/j.proenv.2016.09.022>
- Spytaliśmy sztuczną inteligencję, jakie wyzwania stoją przed Kołobrzegiem w 2025 roku. AI wymieniła 16 kluczowych. (2025, 1 stycznia). *OK! Kołobrzeg*. <https://okkolobrzeg.pl/spytalismy-sztuczna-inteligencje-jakie-wyzwania-stoja-przed-kolobrzegiem-w-2025-roku-ai-wymieni-la-16-kluczowych/>
- Steijn, M.P.A., Balland, P.-A., Boschma, R., Rigby, D.L. (2023). Technological diversification of U.S. cities during the great historical crises. *Journal of Economic Geography*, 23(6), 1303–1344. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbad013>
- Suárez, M., Gómez-Baggethun, E., Benayas, J., Tilbury, D. (2016). Towards an urban resilience index: A case study in 50 Spanish cities. *Sustainability*, 8(8), artykuł 774. <https://doi.org/10.3390/su8080774>
- Uchwała nr XXXI/421/13 Rady Miasta Kołobrzeg z dnia 8 kwietnia 2013 r. w sprawie uchwalenia Statutu Uzdrowiska Kołobrzeg. https://e-dziennik.szczecin.uw.gov.pl/WDU_Z/2013/1945/oryginal/akt.pdf

REZYLIENCJA KOŁOBRZEGU JAKO WYZWANIE
DLA NAJWIĘKSZEGO POLSKIEGO UZDROWISKA

Abstrakt: Celem pracy było określenie aktualnego, popandemicznego poziomu rezyliencji miejskiej Kołobrzegu względem skali rozwoju największego polskiego uzdrowiska z wykorzystaniem autorskiego progowego cyklu życia obszaru turystycznego (TTALC) w nawiązaniu do modelu cyklu adaptacyjnego rezyliencji miejskiej. Zastosowanie TTALC oraz modelu cyklu adaptacyjnego w kontekście rezyliencji miejskiej zostało przetestowane z wynikiem pozytywnym na wyzwaniach wygenerowanych przez AI, potwierdzając tym samym wystąpienie procesu wzmacniania rezyliencji miasta Kołobrzeg. Wskazane przez AI wyzwania w przeważającym stopniu wskazują na faktyczny stan przejścia Kołobrzegu w kontekście rezyliencji miejskiej z fazy konserwacji (K) – stabilizacji, poprzez fazę uwolnienia (Ω) – zaburzenia, w fazę reorganizacji (α) – innowacji w cyklu adaptacyjnym w kontekście rezyliencji miejskiej. Działania te są związane bezpośrednio z przekraczaniem kolejnych progów rozwoju, a w szczególności progu V – oznaczającego faktyczną zmianę granic administracyjnych miasta Kołobrzeg, która umożliwi rozwój nowych funkcji społeczno-gospodarczych i podniesienie poziomu rezyliencji miejskiej rozumianej jako odporności miasta, a w tym konkretnym przypadku wielkiego uzdrowiska, na sytuacje kryzysowe lub szokowe z uzyskaniem jego zdolności do regeneracji. Zależy ona od współpracy, partycypacji społecznej, zaufania oraz przekonania mieszkańców do sensu realizacji wyzwań na szeroką skalę.

Słowa kluczowe: uzdrowisko, miasto, rezyliencja miejska, funkcje miasta, Kołobrzeg

KOŁOBRZEG'S RESILIENCE: A CHALLENGE
FOR THE LARGEST POLISH HEALTH RESORT

Abstract: The aim of the work is to determine the current, post-pandemic, level of urban resilience of Kołobrzeg in relation to the scale of development of the largest Polish health resort. It uses the author's model of an adaptive cycle of urban resilience with reference to the threshold tourist area life cycle (TTALC). The use of TTALC and the adaptive cycle model in the context of urban resilience was tested with a positive result for challenges generated by AI, thus confirming the process of strengthening Kołobrzeg's resilience. The challenges provided by AI indicated the actual state of transition of Kołobrzeg from the phase of conservation (K), stabilization through the phase of release (Ω), disturbance to the phase of reorganization (α), to innovation in the adaptive cycle in the context of urban resilience. These activities are directly related to crossing a sequence of development thresholds, and in particular threshold V, meaning the actual changes to the administrative boundaries of the city which will enable the development of new socio-economic functions and increase the level of urban resilience. In this, the specific case of a large health resort, resilience to crisis or shock situations and the ability to regenerate, depends on cooperation, social participation, trust and the need to convince residents of the sense of meeting large scale challenges.

Keywords: health resort, city, urban resilience, city functions, Kołobrzeg

Jolanta JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ

 <https://orcid.org/0000-0001-6250-6873>

Uniwersytet Łódzki

e-mail: jolanta.gryszkiewicz@geo.uni.lodz.pl

TERENY REWITALIZOWANE JAKO ATRAKCJE TURYSTYCZNE ŁODZI

1. Wstęp

Bezprecedensowym i burzliwym rozwojem XIX-wiecznej Łodzi, która z lokowanego w średniowieczu małego rolniczego miasteczka wyrosła na największy na ziemiach polskich ośrodek włókienniczy i drugie co do wielkości polskie miasto, zajmowało się wielu geografów, np.: Straszewicz (1957), Koter (1979, 2009), Liszewski i Young (1997), Liszewski (2009, 2015), Jakóbczyk-Gryszkiewicz (2014, 2021, 2023). Łódź XIX-wieczną przyrównywano do angielskiego Manchesteru (Liszewski i Young, 1997), zaś na początku XXI w., wobec kryzysu gospodarczego i postępującej w związku z tym degradacji przestrzeni, także do amerykańskiego Detroit (Ogrodowczyk i Marcińczak, 2014).

W drugiej połowie XIX w. najwięksi łódzcy fabrykanci budowali rozległe jurydyki przemysłowe (Koter, 1979), w których obok kompleksu przemysłowego znajdowały się zarówno domy rodzinne dla robotników, jak i pałac właściciela, a nierzadko szpital, szkoła dla dzieci robotników czy budynek straży pożarnej. Największe jurydyki należały do dwóch czołowych łódzkich fabrykantów, zwanych królami bawełny – Karola Scheiblera i Izraela Poznańskiego. Ta pierwsza, Scheiblerowska, zajmowała 1/7 powierzchni miasta. Spuścizną po tym okresie stały się liczne zabytki architektury przemysłowej.

W latach 90. XX w. upadł dominujący przez 150 lat w Łodzi przemysł włókienniczy, powodując degradację XIX-wiecznej zabudowy przemysłowej i częściowo mieszkaniowej. Dekapitalizacji tkanki miejskiej towarzyszył również największy spadek liczby ludności i degradacja społeczna. W latach 1985–2020 ubytek liczby ludności w Łodzi wyniósł przeszło 20%

ogółu (Jakóbczyk-Gryszkiewicz, 2021). W 2021 r. miasto spadło na czwarte w kolejności miejsce pod względem wielkości zaludnienia w Polsce – po Warszawie, Krakowie i Wrocławiu.

Zdegradowana przestrzeń miejska wymagała intensywnej rewitalizacji. Rewitalizacja jest jedną z form przemian przestrzeni miejskiej, procesem jej naprawy i przekształcenia, polegającym na wprowadzeniu do zniszczonego obszaru nowych funkcji (Kaczmarek, 2001). Efektem przestrzennym tego działania jest typ krajobrazu, który powstał w wyniku dokonanych przekształceń. Rewitalizacja ma także, oprócz wymiaru przestrzennego, wymiar społeczny, gospodarczy i kulturalny (Kaczmarek, 2001, 2010). Kaczmarek (2001) wymienia kilka faz rewitalizacji, począwszy od wstępnej, poprzez utworzenie instytucji koordynatora, sporządzanie planu, przygotowanie terenu do realizacji planu, a następnie monitorowanie efektów i ewentualnego wprowadzenia modyfikacji.

Problemy rewitalizacji miast polskich i jej diagnoza przedstawione zostały w obszernym tomie pod red. Zborowskiego i Jerczewskiego (2010). Pokazano w nim, że po 2004 r. rewitalizacja korzystająca z dotacji ze środków unijnych stała się przedmiotem zainteresowania wielu miast i gmin. Według autorów zadaniem działań rewitalizacyjnych powinno być zwiększenie szans rozwoju miast i poprawa jakości życia ich mieszkańców.

Wpływ rewitalizacji na kształtowanie miejskiej przestrzeni turystycznej na przykładzie Manchesteru i Lyonu omówił Kazimierczak (2012). Autor wskazał, iż rewitalizacja terenów użytkowanych kiedyś przez przemysł ma różny wpływ na kształtowanie miejskiej przestrzeni turystycznej i zależy od historii miasta oraz znaczenia, jakie jego władze przypisują turystyce. W przypadku obu miast, o różnej historii, w których wszak ważną rolę odegrał przemysł włókienniczy, przykład Manchesteru bliższy jest Łodzi.

Przestrzenią turystyczną Łodzi w swoich pracach zajmował się Liszewski (1999, 2009b), wskazując na spuściznę miasta przemysłowego. Walo-ry zrewitalizowanych terenów poprzemysłowych omawiała Jakóbczyk-Gryszkiewicz (2023).

Odpowiedzią na postępującą degradację łódzkiej przestrzeni miejskiej były programy rewitalizacyjne inicjowane przez władze Łodzi, które je realizują, opierając się na funduszach unijnych oraz zapraszając prywatnych, również zagranicznych inwestorów (Jakóbczyk-Gryszkiewicz, 2023).

Celem niniejszego artykułu było wykazanie, że rewitalizowane tereny pofabryczne, zarówno mieszkaniowe, jak i przyrodnicze, stały się w większości atrakcyjne turystycznie i stanowią swoistą wizytówkę współczesnej Łodzi. Istotna okazała się również próba odpowiedzi na

pytanie postawione podczas XL Seminarium Terenowego „Warsztaty z geografii turystyki”, które odbyło się w 2024 r.: „Turystyka – uroboros czy Feniks?”.

Praca ma charakter przeglądowy. Przedstawiono w niej wybrane przykłady rewitalizacji XIX-wiecznej zabudowy przemysłowej i mieszkaniowej, terenów zieleni i dolin rzecznych oraz zaplanowane działania rewitalizacyjne w najbliższej przyszłości. Charakteryzując rewitalizowane obszary, oparto się na literaturze, obserwacji terenowej i źródłach internetowych.

2. Atrakcyjność turystyczna zrewitalizowanych terenów przemysłowych

Upadek łódzkiego przemysłu włókienniczego doprowadził do ruiny wiele zabytkowych XIX-wiecznych fabryk. Samorząd miejski podjął działania rewitalizacyjne, korzystając w znacznej mierze z funduszy unijnych. Z budżetu Unii Europejskiej w latach 2014–2020 Polska otrzymała 106 mld euro, z czego co najmniej 25 mld zł na programy rewitalizacji miast (Jakóbczyk-Gryszkiewicz, 2015, 2023).

W 2014 r. rozpoczął się pilotażowy program rewitalizacji realizowany przez Łódź na zlecenie Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju. Celem programu było przygotowanie miasta do tego procesu i wypracowanie modelowych rozwiązań możliwych do zastosowania w innych miastach (Urząd Miasta Łodzi [UMŁ], 2023).

W roku 2016 rozstrzygnięto konkurs Modelowa Rewitalizacja Miast, w ramach którego 20 polskich miast miało wdrożyć pilotażowe programy rewitalizacji podobne do łódzkiego (UMŁ, 2023).

Gminny program rewitalizacji stał się podstawowym dokumentem uchwalonym przez gminę, umożliwiającym prowadzenie kompleksowych działań rewitalizacyjnych na wyznaczonym obszarze przy współudziale lokalnej społeczności. Fundamentem tego programu była szczegółowa diagnoza obszaru rewitalizacji, która ukazała występujące na nim negatywne zjawiska społeczne, gospodarcze i przestrzenno-funkcjonalne (Jakóbczyk-Gryszkiewicz, 2023).

Obecnie realizowany *Gminny program rewitalizacji dla miasta Łodzi 2026+* definiuje rewitalizację jako „proces wyciągania zdegradowanych obszarów ze stanu krytycznego poprzez złożone, zintegrowane i terytorialnie ukierunkowane działania na rzecz społeczności lokalnych, przestrzeni i gospodarki, prowadzone zgodnie z gminnym programem rewitalizacji

przez interesariuszy rewitalizacji” (UMŁ, 2023, s. 343). Wskazuje to, że rewitalizacja śródmieścia Łodzi w swoich założeniach polega na odbudowie znaczenia historycznego centrum miasta przez połączenie najcenniejszych historycznie terenów w jeden uporządkowany prawnie i odnowiony urbanistycznie, ekonomicznie i społecznie obszar atrakcyjny dla mieszkańców i inwestorów (UMŁ, 2023).

W 2024 r. wiele rewitalizowanych w Łodzi terenów jest już na etapie zakończenia procesu odnowy i jego monitorowania, a inne w fazie realizacji przyjętego i zatwierdzonego planu rewitalizacji. Przykład znaczącej rewitalizacji zabytkowej XIX-wiecznej zabudowy stanowi kompleks Księżego Młyna będący częścią dawnej największej łódzkiej jurydyki przemysłowej Karola Scheiblera. W usytuowanej w omawianym kompleksie największej w XIX-wiecznej Europie przędzalni bawełny po rewitalizacji, w której zachowano bryłę budynku, powstała nowa funkcja – mieszkaniowa (rysunek 1). Rewitalizację przeprowadziła australijska firma Opal Property Developments, która w 2007 r. rozpoczęła tam budowę osiedla loftów „U Scheiblera” (Jakóbczyk-Gryszkiewicz, 2023).

Rysunek 1. Brama wiodąca do dawnej przędzalni bawełny Karola Scheiblera na Księżym Młynie w Łodzi (obecnie lofty „U Scheiblera”)
Autor: P. Augustyniak (za zgodą autora)

Nieopodal, w dawnym pałacu Karola Scheiblera, już w 1986 r. ulokowano jedno z najbardziej znanych muzeów Łodzi – Muzeum Kinematografii, zaś położony naprzeciwko przędzalni pałac córki i zięcia fabrykanta udostępniono zwiedzającym w 1990 r. jako Muzeum Pałac Herbsta – Oddział Muzeum Sztuki w Łodzi. Obydwa muzea stanowią dużą atrakcję turystyczną.

W innej części omawianej jurydyki przemysłowca powstał w 2006 r. Textorial Park składający się zarówno z rewitalizowanych obiektów fabrycznych, jak i nowych budynków biurowych. Inwestorem była spółka St. Paul's Developments Polska. Tu funkcja przemysłowa zmieniła się w usługową (Jakóbczyk-Gryszkiewicz, 2023).

Kolejny rewitalizowany kompleks pofabryczny na terenie dawnych zakładów Karola Scheiblera nazwano Fuzją (rysunek 2, s. 62). Na obszarze prawie 8 ha powstają mieszkania, biura, przestrzeń handlowo-usługowa, a także restauracje i kawiarnie. W obrębie kompleksu funkcjonuje już m.in. amfiteatr (wykorzystywany np. w celu organizacji koncertów) oraz zielone patio. Inwestorem jest firma Echo Investment (UMŁ, 2023).

Jeszcze jeden z XIX-wiecznych kompleksów fabrycznych, czyli Wzdewska Manufaktura (rysunek 2), ma w perspektywie stać się ciekawym przykładem rewitalizacji. Dawna przędzalnia zakładów bawełnianych Juliusza Kunitzera i Juliusza Heinzla przeobraża się powoli w siedzibę biur i usług oraz powierzchnie mieszkaniowe. Inwestorem jest Cavatina Holding. Koszt projektu szacowany jest na ok. 400 mln zł. W ramach inwestycji zostanie zrewitalizowany również stuletni park o powierzchni 9 tys. m² (UMŁ, 2023).

Na terenie drugiej wielkiej XIX-wiecznej jurydyki przemysłowej Izraela Poznańskiego, w zrewitalizowanym dawnym kompleksie przemysłowym, powstało w 2006 r. centrum handlowo-rozrywkowo-kulturalne Manufaktura (rysunki 2 i 3, s. 62–63) Rewitalizacji dokonała spółka francuska Apsys, a inwestorami były firmy Paris-Orléans i Foncière Euris. Cała inwestycja pochłonęła 200 mln euro. Prace zaczęto od wyburzenia powojennych budynków, które uznano za historycznie bezwartościowe. Pozostałe obiekty pofabryczne zrewitalizowano i zmieniono ich funkcje. W centralnej części zbudowano nowoczesny gmach ze szkła i stali, pełniący funkcję głównej galerii handlowej. Co ważne, w Manufakturze powstał nowy, liczący 3,5 ha rynek, który stał się ulubionym miejscem spotkań łódzian (Jakóbczyk-Gryszkiewicz, 2023).

Manufaktura obejmuje 270 tys. m² terenu, 90 tys. m² powierzchni po modernizacji, 95 tys. m² powierzchni nowej, a także 50 tys. m² fasad ceglanych po renowacji, 600 sztuk posadzonych drzew. Kompleks

zdołał wiele międzynarodowych nagród i wyróżnień, m.in. w kategorii najlepszych projektów europejskich. Manufaktura uznawana jest za największą rewitalizację terenów postindustrialnych w Europie (Jakóbczyk-Gryszkiewicz, 2023).

Rysunek 2. Lokalizacja omawianych rewitalizowanych terenów w Łodzi
Źródło: opracowanie własne

Rysunek 3. Rynek Manufaktury – miejsce spotkań Łódzian i turystów

Źródło: P. Augustyniak (za zgodą autora)

Manufaktura, obok takich funkcji, jak: handlowa, hotelowa, rozrywkowa, sportowa i gastronomiczna, pełni także funkcje kulturalne, które realizują tam: oddział Muzeum Sztuki w Łodzi (MS2), Muzeum Fabryki oraz Muzeum Miasta Łodzi. Ta ostatnia instytucja ma swoją siedzibę w okazałym Pałacu Rodziny Poznańskich już od 1975 r., a budynek ten jest uważany za najpiękniejszy przykład architektury pałacowej XIX-wiecznej Łodzi.

Do Manufaktury prowadzi monumentalna brama zegarowa, prowadząca w drugiej poł. XIX w. do pracy mieszkających naprzeciwko robotników (rysunek 4, s. 64). Obok znajduje się dawna przędzalnia bawełny, w której obecnie ulokowano Vienna House Andel's Łódź – pierwszy w mieście pięciogwiazdkowy obiekt hotelowy (Jakóbczyk-Gryszkiewicz, 2023). W przyszłości, w ulokowanych naprzeciwko bramy wejściowej domach rodzinnych dla robotników, zwanych w Łodzi famułami, po ich rewitalizacji powstaną mieszkania, biura i restauracje (UMŁ, 2023).

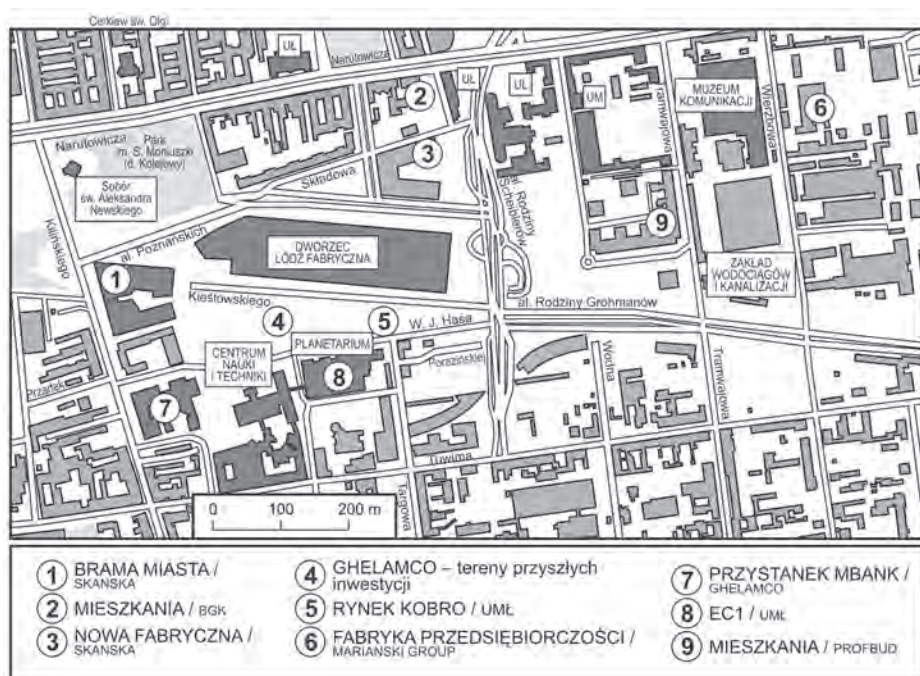

Rysunek 4. Brama wejściowa w dawnym kompleksie przemysłowym Izraela Poznańskiego w Łodzi (współczesne wejście do Manufaktury; po sąsiedztwie hotelu Andel's)

Źródło: P. Augustyniak (za zgodą autora)

Działania rewitalizacyjne samorządu obejmowały wskazania zawarte w *Strategii zintegrowanego rozwoju Łodzi 2020+*. Jako cele strategiczne związane z rewitalizacją miasta wskazano rewitalizację śródmieścia oraz utworzenie Nowego Centrum Łodzi (UMŁ, 2023).

Nowe Centrum Łodzi (NCL) stało się na początku XXI w. największą łódzką inwestycją, które w zamierzeniach władz miasta, w perspektywie najbliższych lat, przejmie funkcje centrum miasta (rysunki 2 i 5). Na tę inwestycję składa się przebudowa oraz rewitalizacja dawnych terenów przemysłowych i komunikacyjnych (dworzec kolejowy), a także budowa nowych terenów mieszkaniowych na 100 ha powierzchni w samym centrum miasta. Inwestorami są władze samorządowe miasta, spółki kolejowe i inwestorzy prywatni, także zagraniczni. Budowa centrum opiera się w połowie na inwestycjach prywatnych (np.: Skanska, Ghelamco, Profbud), a w połowie na inwestycjach publicznych (rysunek 5). W ramach programu NCL jest prowadzonych 51 projektów o łącznej wartości 4,4 mld zł (Jakóbczyk-Gryszkiewicz, 2014, 2023).

Rysunek 5. Plan Nowego Centrum Łodzi

Źródło: opracowanie własne

Przykładem nowych funkcji usługowych, które pojawiły się na omawianym terenie, są działające już od kilku lat dwa wielkie centra: centrum kultury i sztuki w EC1 Wschód (rysunek 6, s. 66) oraz Centrum Nauki i Techniki w EC1 Zachód. Obydwa zostały posadowione w zrewitalizowanych budynkach pierwszej łódzkiej elektrowni wybudowanej na początku XX w.

Dawne EC1 Wschód pełni funkcje kulturalne i artystyczne, mieszcząc Narodowe Centrum Kultury Filmowej, Centrum Komiksu i Narracji Interaktywnej, galerie, a także Planetarium. Realizacja projektu kosztowała 310 mln zł, z czego 83 mln pochodziło z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Zrewitalizowane EC1 Zachód stało się siedzibą Centrum Nauki i Techniki. Znajdują się tam ścieżki edukacyjne: energetyczna (obrazująca proces powstawania energii), historii cywilizacji oraz prezentująca mikro- i makroświat.

Kolejny kompleks fabryczny to Monopolis, należący kiedyś do Monopolu Wódczanego, zrewitalizowany przez firmę Virako (rysunek 7, s. 67). Funkcjonują w nim: Muzeum Monopolu Wódczanego, teatr, galerie

wystawiennicze, pasaż gastronomiczny. Kompleks zdobył w 2020 r. prestiżową nagrodę MIPIM Awards w kategorii „Best Mixed-Use”, czyli najlepsza funkcja mieszana (Jakóbczyk-Gryszkiewicz, 2023). Wyróżnienia nazywane Oscarami w branży nieruchomości przyznano na uroczystej gali w Paryżu (Monopolis, b.r.).

Rysunek 6. Zrewitalizowany budynek dawnej elektrowni EC1 Wschód (obecnie pełni funkcję centrum kultury i sztuki w Nowym Centrum Łodzi)

Źródło: P. Augustyniak (za zgodą autora)

Procesowi rewitalizacji podlegają również dawne zakłady włókiennicze leżące przy głównej ulicy Łodzi – Piotrkowskiej. Przykładem jest teren dawnej przędzalni i tkalni Franciszka Ramischa przeobrażony w kompleks wielofunkcyjny o nazwie Off Piotrkowska Center (rysunki 2 i 8). Rewitalizacji dokonała firma OPG Orange Property Group. Mieszczą się tam pracownie architektów, projektantów mody, designu, kluby muzyczne, restauracje, przestrzenie wystawiennicze, sale prób, showroomy, klubokawiarnie. Odbywają się tam również imprezy masowe, w tym coroczny festiwal muzyczny Domoffon Festiwal (Jakóbczyk-Gryszkiewicz, 2023).

Rysunek 7. Zrewitalizowane tereny dawnego Monopolu Wódczanego w Łodzi
(obecnie Monopolis)

Źródło: P. Augustyniak (za zgodą autora)

Rysunek 8. Fragment Off Piotrkowska Center przy ul. Piotrkowskiej

Źródło: P. Augustyniak (za zgodą autora)

Obiekt znalazł się na liście siedmiu nowych cudów Polski, która to lista powstała w 2014 r. na podstawie wyników plebiscytu z udziałem czytelników *National Geographic Traveler*. Z kolei w 2019 r. pierwsza nagroda, tym razem w konkursie Towarzystwa Urbanistów Polskich, przypadła również Off Piotrkowska Center, za stworzenie miejsca wydarzeń kulturalnych, inicjatyw artystycznych i społecznych oraz budowanie przestrzeni publicznej nakierowanej na „przemysł kreatywny” (Jakóbczyk-Gryszkiewicz, 2023).

3. Atrakcyjność turystyczna zrewitalizowanych kamienic i dawnych domów robotniczych

Władze samorządowe Łodzi, korzystając m.in. z funduszy unijnych, remontują od 2013 r. stare, zabytkowe kamienice w centrum miasta, które w ramach projektu „Rewitalizacji obszarowej centrum Łodzi” wydało już około 1,5 mld zł, odnawiając ok. 180 budynków. Nowe oblicze zyskują także rewitalizowane podwórka przy kamienicach.

Rysunek 9. Fragment ul. Piotrkowskiej w Łodzi z odnowionymi kamienicami
Źródło: P. Augustyniak (za zgodą autora)

Rada Miasta Łodzi ustanowiła również na terenie miasta Specjalną Strefę Rewitalizacji, co pozwoliło na uproszczenie procedur administracyjnych, dzięki czemu właściciele zabytkowych nieruchomości mogą ubiegać się o dofinansowania na remont kamienic, które przez powojenne lata popadały w ruinę. Program działa od 2017 r. Do tej pory udało się uratować 96 budynków, a dofinansowanie z budżetu miasta na ten cel wyniosło 20 mln zł, z tego tylko w 2024 r. wykorzystano 5 mln zł. Dotyczy to szczególnie obiektów położonych wzdłuż najbardziej prestiżowej ulicy Łodzi – Piotrkowskiej (rysunki 2 oraz 9 i 10).

Rysunek 10. Zrewitalizowana kamienica pod Gutenbergiem
przy ul. Piotrkowskiej 86 w Łodzi
Źródło: P. Augustyniak (za zgodą autora)

Symbolem przemian w Łodzi stała się, oprócz ul. Piotrkowskiej, ul. Włókiennicza (por. rysunki 2 oraz 11 i 12). Jej rewitalizacja kosztowała 230 mln zł – w tym 105 mln z funduszy Unii Europejskiej. Zabudowę tę, liczącą zaledwie 313 m długości, zaprojektował Hilary Majewski – słynny XIX-wieczny łódzki architekt, który sam zamieszkał w jednej z kamienic (rysunek 12). Przez dziesięciolecia XX w. ulica była centrum łódzkiego półświatka, siedliskiem bandytów, złodziei i prostytutek (UMŁ, 2023). Dziś ulica ta całkowicie zmieniła swoje oblicze i charakter.

Rysunek 11. Ulica Włókiennicza po rewitalizacji
Źródło: P. Augustyniak (za zgodą autora)

Od kilku lat trwają nieprzerwanie prace rewitalizacyjne w położonym naprzeciwko dawnej przędzalni Karola Scheiblera osiedlu domów rodzinnych dla robotników (rysunek 13) na Księżym Młynie, prowadzone przez samorząd miejski wspomagany środkami unijnymi.

Rysunek 12. Kamienica Hilarego Majewskiego przy ul. Włókienniczej
Źródło: P. Augustyniak (za zgodą autora)

Rysunek 13. Wyremontowane domy rodzinne na Księżym Młynie w Łodzi
Źródło: P. Augustyniak (za zgodą autora)

W ramach pierwszego etapu modernizacji Księżego Młyna wyremontowano 5 budynków, powstało również 13 pracowni artystycznych w parterach domów. Zmodernizowany został również Koci Szlak (to łódzka nazwa brukowanej ulicy ułożonej z tzw. kocich łbów). Wzdłuż drogi stanęły nowe latarnie, które wyglądem przypominają dawne latarnie gazowe.

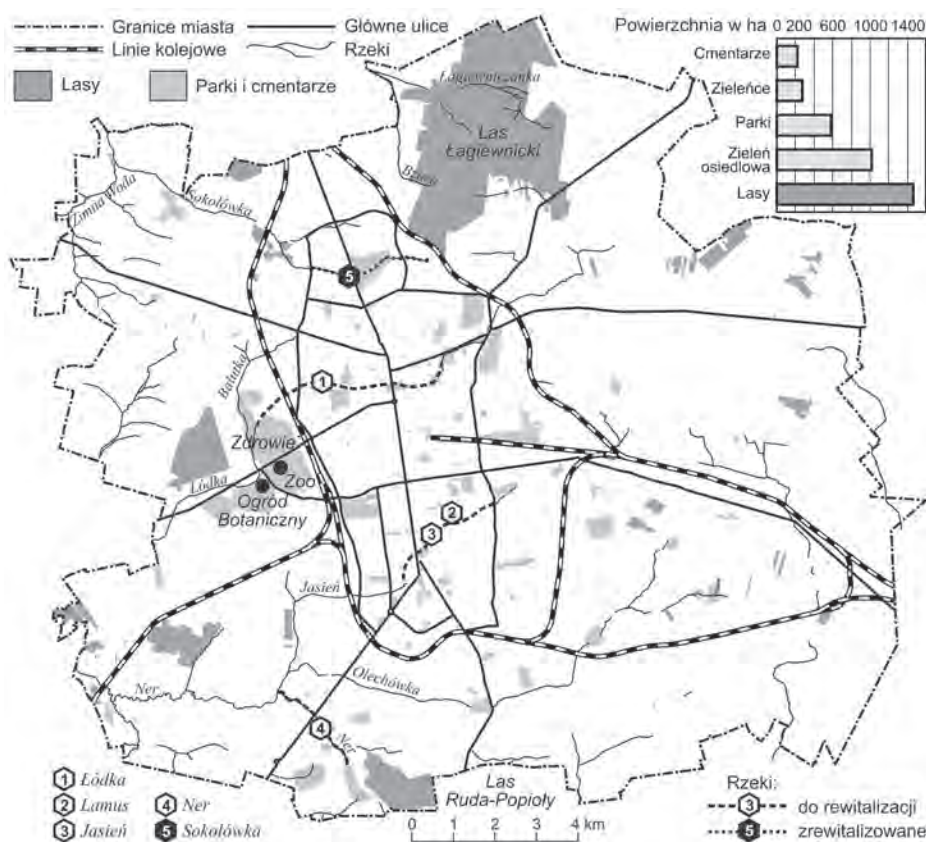
Koszt inwestycji w osiedlu domów rodzinnych na pierwszym etapie wyniósł 19 mln złotych. Program był współfinansowany z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014–2020 (Jakóbczyk-Gryszkiewicz, 2023). Na kolejnym etapie rewitalizacji Księżego Młyna uzyskano 14,45 mln zł unijnego dofinansowania. Po zakończeniu prac w 7 zabytkowych fałdach będzie czekać na mieszkańców ponad 70 komfortowych mieszkań w atrakcyjnym otoczeniu zieleni oraz wyremontowana ul. Fabryczna. Do roku 2023 odrestaurowano 47 budynków. Projekt był wart 110 mln zł (UMŁ, 2023).

Na tym terenie, rewitalizowanym z rozmachem, odbywają się liczne imprezy przyciągające zarówno łódzian, jak i turystów odwiedzających miasto, np. ciekawe koncerty czy targi staroci. Powstało również Akademickie Centrum Designu.

4. Atrakcyjność turystyczna zrewitalizowanych terenów zieleni

Zielen miejska w Łodzi zajmuje spory odsetek obszaru miasta (16,3%). Sam las miejski to 5% powierzchni ogólnej (rysunek 14). Na statystycznego łódzianina przypada około 60 m² terenów zieleni. W ramach zielonej rewolucji posadzono w Łodzi, tylko w latach 2022–2023, 100 tys. drzew. Miasto staje się powoli liderem ekologicznych rozwiązań w Polsce.

Największym kompleksem parkowym Łodzi jest obszar parku im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, zwyczajowo zwanego parkiem na Zdrowiu, w którym znajduje się łódzkie zoo. Rewitalizacja tego powstałego w okresie międzywojennym ogrodu zoologicznego doprowadziła do budowy Orientarium przez firmę Mosty Łódź. Powstał najnowocześniejszy w Europie kompleks poświęcony zwierzętom Azji Południowo-Wschodniej (rysunek 15, s. 74). Była to największa inwestycja w historii łódzkiego ogrodu zoologicznego, objęła połowę jego terenu. Szacuje się, że Orientarium docelowo będzie odwiedzać ok. 2 mln osób rocznie (Jakóbczyk-Gryszkiewicz, 2023).

Rysunek 14. Rozmieszczenie terenów zieleni oraz rewitalizowanych rzek w Łodzi
Źródło: opracowanie własne

Ciekawym przykładem zazieleniania miasta jest Plac Wolności, na którym w 2024 r. posadzono 60 drzew, liczne krzewy, kwiaty i trawniki (rysunek 16, s. 74). Podobne nasadzenia objęły także Stary Rynek i pasaż Schillera.

W Łodzi powstały też pierwsze w Polsce woonerfy, czyli zazielenione drzewami i inną roślinnością przestrzenie publiczne łączące funkcje ulicy, deptaku, często z elementami małej architektury, parkingu i miejsca spotkań mieszkańców, gdzie kładzie się nacisk na wysoki poziom bezpieczeństwa i uspokojenie ruchu. Do tej pory utworzono 23 woonerfy (rysunek 17, s. 75).

Swoistą rewitalizację, nazywaną także renaturyzacją, przechodzą łódzkie rzeki. Łódź położona jest na dziale wodnym I rzędu. Przez miasto przepływa przeszło 18 cieków, które kiedyś przyczyniły się do rozwoju

początkowo sukiennictwa i płóciennictwa, a potem przemysłu włókienniczego, dostarczając miastu wody i energii. Z biegiem czasu stały się w większości ściekami przemysłowymi, a niektóre z nich ukryto pod ziemią.

Rysunek 15. Wejście do łódzkiego Orientarium w ogrodzie zoologicznym
Źródło: P. Augustyniak (za zgodą autora)

Rysunek 16. Nowe oblicze Placu Wolności z zasadzonymi drzewami
Źródło: P. Augustyniak (za zgodą autora)

Rysunek 17. Jeden z 23 woonerfów w Łodzi
Źródło: P. Augustyniak (za zgodą autora)

W Łodzi w 2022 r. powstał specjalny projekt „Błękitno-zielona Łódź: zrównoważona gospodarka wodna w dolinie rzeki Łamusi” (UMŁ, 2022). Procesowi renaturyzacji poddawane są także rzeki: Ner, Jasień i Łódka (rysunek 14). Nad Jasieniem powstaną w przyszłości bulwary.

5. Podsumowanie

W Łodzi zabytkowe, ale zdegradowane w latach 90. poprzedniego wieku tereny przemysłowe poddano rewaloryzacji, zachowując architekturę bryły budynków oraz zmieniając ich funkcję z przemysłowej na usługową i mieszkaniową. Są one dziś najlepszą, uznaną w Europie i świecie, wizytówką Łodzi. Kiedyś miasto kominów, z których wydobywał się czarny dym, staje się obecnie jednym z ciekawszych polskich miast.

Corocznie, od 2020 r., prowadzę anonimowe badania, rozdając ankiety na pierwszych zajęciach wśród wszystkich studentów na wykładzie z geografii osadnictwa oraz wśród studentów turystyki, którzy wybrali wykład o miastach turystycznych Polski. Wyniki tych badań każdego roku wskazują, że Łódź kojarzy się studentom przede wszystkim z Manufakturą, dziedzictwem postindustrialnym, procesami rewitalizacji – w tym starych kamienic przy ul. Piotrkowskiej – oraz z muralami. Pytani o walory turystyczne miasta wymieniają ponownie Manufakturę, architekturę pofabryczną, ulicę Piotrkowską, Księży Młyn, Monopolis, zielen miejską oraz Orientarium w łódzkim zoo.

Do największych atrakcji turystycznych Łodzi, uznanych również przez międzynarodowe gremia, należą: Manufaktura, Monopolis, Nowe Centrum Łodzi, Off Piotrkowska Center i Orientarium. Łódź znalazła się wśród najlepszych miejsc do zwiedzania w 2022 r. wytypowanych przez *National Geographic Traveler*. Została wyróżniona przez to czasopismo i jako jedyna z Polski umieszczona na liście „Best of the World 2022” – miejsc, na które turyści powinni zwrócić uwagę. Miasto wygrało w kategorii „Zrównoważony rozwój”.

W opinii Agnieszki Franus, redaktorki naczelnej *National Geographic Polska* i *National Geographic Traveler*, Łódź to jedno z najciekawszych polskich miast. Miasto, zmieniając się, dba o swoją przemysłową tożsamość, rewitalizuje dawne fabryki, przekształcając je w centra życia i spotkań mieszkańców, a jednocześnie staje się liderem zrównoważonego rozwoju. Redakcja czasopisma doceniła ogromną metamorfozę, jaką wciąż przechodzi Łódź, czyli wdrażanie zielonych rozwiązań, tworzenie nowych funkcji w zabytkowych fabrykach i rewitalizację terenów przemysłowych. Ważnym aspektem, który wzięto pod uwagę, było też filmowe dziedzictwo Łodzi z tytułem Miasta Filmu UNESCO (Spanialski, 2021).

Wyróżnienie na liście „Best of the World 2022” potwierdza, że Łódź jest miejscem unikatowym na skalę światową. To duże wyróżnienie dla miasta, a zarazem ogromna promocja zarówno za granicą, jak i w samej

Polsce. Dzięki niej mnóstwo ludzi dowiedziało się, że Łódź, niegdyś będąca najbardziej uprzemysłowioną z polskich miejscowości, dziś ma ambicję stać się najbardziej zielonym miastem (Spaniański, 2021).

Na postawione pytanie: uroboros czy Feniks?, w kontekście przemian turystyki, odpowiedź Łodzi brzmi: Feniks. Zdegradowane tereny poprzemysłowe powstają jak Feniks z popiołów, zyskując w wielu przypadkach nową funkcję turystyczną. Atrakcyjne turystycznie są także inne rewitalizowane tereny – dawne kamienice, domy rodzinne robotników oraz tereny zieleni i doliny rzek.

Bibliografia

- Jakóbczyk-Gryszkiewicz, J. (2014). Nowe Centrum Łodzi – od idei do realizacji. W: A. Wolaniuk (red.), *Konwersatorium Wiedzy o Mieście. T. 27: Centra i peryferie w okresie transformacji ustrojowej* (s. 165–176). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Jakóbczyk-Gryszkiewicz, J. (2015). Fundusze Unii Europejskiej jako czynnik rozwoju miasta. W: A. Wolaniuk (red.), *Konwersatorium Wiedzy o Mieście. T. 28: Współczesne czynniki i bariery rozwoju miast* (s. 119–127). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Jakóbczyk-Gryszkiewicz, J. (2021). Łódź ciągle ziemią obiecaną? *Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, 6(34), 73–82. <https://doi.org/10.18778/2543-9421.06.07>
- Jakóbczyk-Gryszkiewicz, J. (2023). Poznawanie zrewitalizowanej przestrzeni miejskiej Łodzi. W: A. Hibszner i M. Adamczewska (red.), *Prace Monograficzne Komisji Edukacji Geograficznej Polskiego Towarzystwa Geograficznego. T. 14: Wybrane problemy edukacji geograficznej* (s. 27–42). Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Kaczmarek, S. (2001). *Rewitalizacja terenów poprzemysłowych. Nowy wymiar rozwoju miast*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kaczmarek, S. (2010). Rewitalizacja i krajobraz miejski – kwestia społecznej odpowiedzialności. *Studia Miejskie*, 1, 283–290. <https://czasopisma.uni.opole.pl/index.php/sm/article/view/2257>
- Kazimierczak, J. (2012). Wpływ rewitalizacji terenów poprzemysłowych na kształtowanie nowej miejskiej przestrzeni turystycznej. Przykład Manchesteru i Lyonu. *Turyzm/Tourism*, 22(1), 12–21.
- Koter, M. (1979). Struktura morfogenetyczna wielkiego miasta na przykładzie Łodzi. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica*, 21, 25–52.
- Koter, M. (2009). Tkanka miejska Łodzi w latach 1918–1989. W: S. Liszewski (red.), *Łódź. Monografia miasta* (s. 218–264). Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Liszewski, S. (1999). Przestrzeń turystyczna miasta (przykład Łodzi). *Turyzm/Tourism*, 9(1), 51–72. <http://hdl.handle.net/11089/28198>
- Liszewski, S. (red.). (2009a). *Łódź. Monografia miasta*. Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Liszewski, S. (2009b). Miejska przestrzeń eksploracji turystycznej. Przykład Łodzi / Urban 'tourism exploration space': The example of Łódź. *Turyzm/Tourism*, 19(1–2), 59–63. <https://doi.org/10.2478/V10106-009-0007-8>
- Liszewski, S. (2015). Dylematy wielkiego miasta w okresie postsocjalistycznym – przykład Łodzi. W: A. Wolaniuk (red.), *Konwersatorium Wiedzy o Mieście. T. 28: Współczesne czynniki i bariery rozwoju miast* (s. 9–23). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

- Liszewski, S., Young, C. (1997). *A comparative study of Łódź and Manchester: Geographies of European cities in transformation*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Ogrodowczyk, A., Marcińczak, S. (2014). Łódź – od polskiego Manchesteru do polskiego Detroit? W: T. Strykiewicz (red.), *Kurczenie się miast w Europie Środkowo-Wschodniej / Urban shrinkage in East-Central Europe* (s. 79–88). Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Spanalski, P. (2021, 18 listopada). Łódź jako jedyne miejsce w Polsce wyróżniona na liście „Best of the World 2022” National Geographic. *Lodz.travel*. <https://lodz.travel/aktualnosci-lodzkiej-organizacji-turystycznej/arttykul-lot/lodz-jako-jedyne-miejsce-w-polsce-wyrozni-na-na-liscie-best-of-the-world-2022-national-geographic-id45382/2021/11/18/?cHash=82e9017ed5dac9e957374d77f392df36>
- Straszewicz, L. (1957). Kompleks przemysłowy Łodzi. *Przegląd Geograficzny*, 29(4), 741–777.
- Urząd Miasta Łodzi. (2022, 11 października). Rzeką Lamus zostanie wydobyta na powierzchnię! Przebudowa czeka plac Zwycięstwa. *ŁÓDŹ.pl*. <https://uml.lodz.pl/aktualnosci-lodzpl/arttykul-lodzpl/rzeka-lamus-zostanie-wydobyta-na-powierzchnie-przebudowa-czeka-plac-zwyciestwa-id54637/2022/10/12/>
- Urząd Miasta Łodzi. (2023). *Gminny program rewitalizacji dla miasta Łodzi 2026+*. https://uml.lodz.pl/files/public/uploads/GPR_Lodz_zatwierdzony_01.09.23.pdf
- Zborowski, Z., Jerczewski, W. (red.). (2010). *Rewitalizacja miast polskich – diagnoza*. Wydawnictwo Instytutu Rozwoju Miast.

TERENY REWITALIZOWANE JAKO ATRAKCJE TURYSTYCZNE ŁODZI

Abstrakt: W pracy przedstawiono najciekawsze przykłady rewitalizacji XIX-wiecznej przestrzeni miejskiej Łodzi oraz terenów zieleni. Zabytkowa zabudowa fabryczna, podobnie jak mieszkaniowa, uległa w latach 90. XX w. znacznej degradacji po upadku dominującego w mieście przemysłu włókienniczego. Na początku XXI w. samorząd miejski, korzystając z funduszy unijnych, a także prywatni inwestorzy oraz zagraniczne spółki, rozpoczęli na dużą skalę jej rewitalizację, zachowując architekturę budowli i wprowadzając na te obszary nowe funkcje – głównie usługowe, w tym turystyczne, mieszkaniowe i komunikacyjne. Skala tych działań, zwłaszcza na terenach poprzemysłowych, jest duża, a nawet, jak np. w przypadku nowo powstałego centrum Manufaktura, największa w Europie. Celem pracy było wykazanie, że rewitalizowane tereny zarówno pofabryczne, mieszkaniowe, jak i przyrodnicze stały się atrakcyjne turystycznie i stanowią swoistą wizytówkę współczesnej Łodzi.

Słowa kluczowe: Łódź, przestrzeń miejska, degradacja, przemiana, rewitalizacja, renaturalizacja, atrakcyjność turystyczna

REVITALIZED URBAN AREAS AS TOURIST ATTRACTIONS IN ŁÓDŹ

Abstract: The work presents the most interesting examples of the revitalization of 19th century urban space in Łódź and its open spaces. The historic factories, as well as its residential buildings, were significantly degraded in the 1990s after the collapse of the city's leading textile industry. At the beginning of the 21st century, the city government using EU funds, and private investors including foreign companies, began its large-scale revitalization, preserving the architecture of the buildings and introducing new functions

to these areas – mainly services – including tourism, housing and communication. The scale of these activities, especially in post-industrial areas, is large and, as in the case of the newly established *Manufaktura* centre, the largest even in Europe. The aim of the study was to indicate that the revitalized post-industrial, residential and natural areas have become attractive for tourists and are a kind of showcase for modern Łódź.

Keywords: Łódź, urban space, degradation, transformation, revitalization, renaturalization, tourist attractiveness

Bartosz KRÓL

 <https://orcid.org/0009-0009-2849-4341>

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

e-mail: bartosz.krol.uwm@gmail.com

Aneta Anna OMELAN

 <https://orcid.org/0000-0002-3495-8837>

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

e-mail: aneta.omelan@uwm.edu.pl

MOŻLIWOŚCI ROZWOJU TANATOTURYSTYKI NA TERENIE OLSZTYNA

1. Wprowadzenie

Określenia „turystyka kulturowa” używamy w odniesieniu do wszelkich grupowych lub indywidualnych wypraw o charakterze turystycznym, w których kluczową część programu stanowi kontakt uczestników z obiektami, wydarzeniami i innymi walorami kultury wysokiej lub popularnej, a także poszerzenie wiedzy o otaczającym świecie. Powyższe elementy mogą być decydującymi motywami zarówno w indywidualnych decyzjach o podjęciu podróży, jak i o udziale w zorganizowanych wyprawach (von Rohrscheidt, 2008).

Tanatoturystyka (ang. *dark tourism*) jest specyficznym działem turystyki kulturowej. To forma aktywności, której intensywny rozwój rozpoczął się w XIX w. (Tanaś, 2013), natomiast samo pojęcie, zaczerpnięte z greckiego *thánatos* (‘śmierć’), zostało wprowadzone w 1996 r. przez Seatona (1996) w jego artykule „Guided by the Dark: From Thanatopsis to Thanatourism”. W pracy tej autor opisał rozwój tanatopiecznych elementów w podróżach, analizując jednocześnie ich historyczny rozwój. Pozwoliło to na scharakteryzowanie i zrozumienie współczesnych przejawów tanatoturystyki i jej znaczenia w kontekście turystyki kulturowej. Dziesięć lat później termin został spolszczony do postaci „tanatoturystyka” przez Tanasia (2006), który już wtedy rozpatrywał kontrowersyjne oblicze tej formy turystyki kulturowej (łączącej w sobie także elementy turystyki

edukacyjnej). Ten pogląd znajduje silne uzasadnienie, gdyż najbardziej znane atrakcje tanatoturystyczne (np. obóz koncentracyjny Auschwitz) często przyciągają miliony odwiedzających. Są to jednocześnie miejsca o szczególnie negatywnym wydźwięku, dokumentujące i upamiętniające śmierć milionów ludzi. Taką kontrowersyjną atrakcję stanowią lokalizacje historycznie związane z ludobójstwem, morderstwami czy tragiczną śmiercią (Horeglad i Kasperska, 2020).

Seaton (1996) wyróżnił pięć głównych kategorii tanatoturystyki. Pierwsza kategoria obejmuje miejsca, w których doszło do publicznej śmierci, miejsca będące tego świadectwem. Przykładami mogą być: Smoleńsk – teren katastrofy polskiego samolotu Tu-154 w 2010 r., dawne areny walk gladiatorów lub miejsca publicznych egzekucji. Druga kategoria obejmuje tereny, na których odkryto dowody masowej lub indywidualnej śmierci, takie jak obozy koncentracyjne (np. obóz zagłady Auschwitz-Birkenau) i pola bitewne. Kolejna kategoria skupia się na miejscach i pomnikach upamiętniających zmarłych, np. Cmentarz Łyczakowski we Lwowie czy Grób Nieznanego Żołnierza w Warszawie. Czwartą kategorię stanowią miejsca, które nie są bezpośrednio związane ze śmiercią, ale znajdują się tam artefakty z nią łączone, np. muzea przechowujące mumie czy zamki z salami tortur, jak Zamek Dunajec w Niedzicy. Ostatnia kategoria dotyczy miejsc inscenizacji lub symulacji śmierci, takich jak odgrywanie bitew lub religijne rytuały męczeństwa, które przyciągają turystów swoim dramatycznym przekazem, np. inscenizacja bitwy pod Grunwaldem czy Drogi Krzyżowej w Jerozolimie. Tak szerokie rozumienie tanatoturystyki podkreśla jej złożoność oraz związek z turystyką kulturową zarówno w wymiarze edukacyjnym, jak i emocjonalnym. Jako główne motywy uczestnictwa w tej formie turystyki wskazuje się pięć podstawowych czynników: ciekawość, poszukiwanie, tożsamość oraz przerażenie i empatię (Ashworth, 2002).

Olsztyn, założony w 1353 r. dzięki Janowi z Łajs na mocy przywileju lokacyjnego nadanego przez kapitułę warmińską, stanowi wyjątkowy przykład miasta o znaczeniu historycznym (Bonk, 2016). Jego losy były nierozzerwalnie związane z burzliwymi wydarzeniami o charakterze militarnym, społecznym i religijnym. Położenie miasta w regionie historycznych Prus Wschodnich, na skrzyżowaniu szlaków handlowych i kulturowych, czyniło z Olsztyna przestrzeń spotkania różnych wyznań i kultur, a także obszar o istotnym znaczeniu strategicznym podczas licznych konfliktów, takich jak wojny krzyżacko-polskie, np. wojna trzydziestoletnia. Miasto wielokrotnie zmieniało przynależność państwową (kilkukrotnie przez 600 lat istnienia), co miało duży wpływ na jego

społeczną, wyznaniową i materialną strukturę. Wielowyznaniowość mieszkańców Olsztyna ma swoje korzenie w bogatej historii regionu, który przez wieki był miejscem współistnienia różnych tradycji religijnych. Jak pisze Batyk (2010), Warmia była ostoją katolicyzmu wśród protestanckiej ludności Prus. Mimo to przed drugą wojną światową w Olsztynie znajdowały się nie tylko kościoły katolickie i protestanckie, ale była tam również synagoga żydowska. Po wojnie, ze względu na migracje, struktura wyznaniowa miasta uległa istotnym zmianom. Nastąpiła integracja działalności Kościoła katolickiego na Warmii (Achremczyk, 2017). Dziś świadectwa tej wielowyznaniowości można odnaleźć m.in. na cmentarzach i w miejscach pamięci, które są integralną częścią dziedzictwa miasta. Druga wojna światowa w szczególny sposób naznaczyła Olsztyn. W wyniku działań wojennych, zniszczeń oraz późniejszych ucieczek (w latach 1944–1945) i przymusowych wysiedleń (w latach 1946–1948) ludności niemieckiej miasto przeszło głębokie przeobrażenia, które do dziś odzwierciedlają się w jego krajobrazie kulturowym (Kostrzewa, 2009). Na terenie Olsztyna znajdują się liczne miejsca pamięci poświęcone poległym, a także cmentarze wojenne i pomniki upamiętniające ofiary konfliktów zbrojnych oraz nekropolie, na których pochowano dawnych mieszkańców miasta.

Celem niniejszej pracy było wytypowanie takich miejsc w Olsztynie, które mogłyby stanowić atrakcyjne cele dla tanatoturystów i dać podstawę do stworzenia szlaku tanatoturystycznego na terenie miasta.

2. Materiały i metody

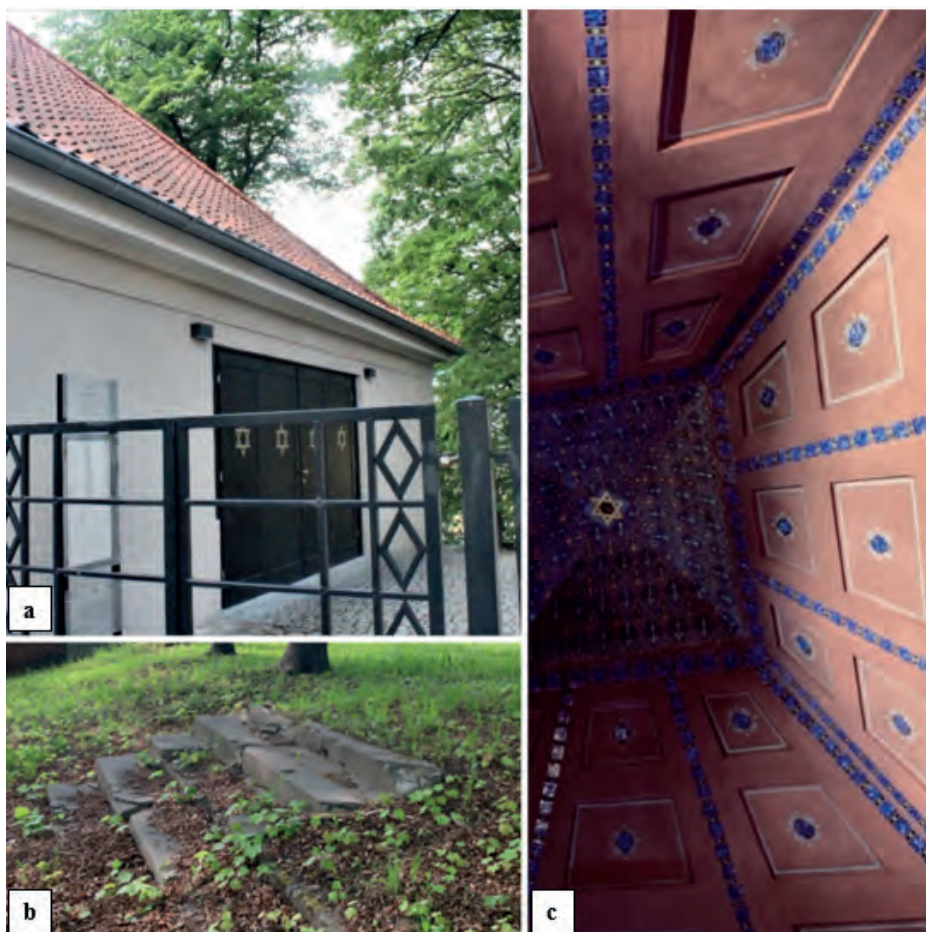
Badania przeprowadzone w ramach niniejszej pracy opierały się na metodzie inwentaryzacji krajoznawczej, która polega na spisaniu z natury obiektów i walorów krajoznawczych na określonym terenie (Nowacki i Smoleńska, 2016). Pozwala ona na systematyczne zidentyfikowanie i ocenę obiektów pod kątem ich wartości turystycznej. Obszar badań stanowił Olsztyn. Jest to miasto wojewódzkie na prawach powiatu o powierzchni 88 km², zamieszkiwane przez 167 311 osób (Główny Urząd Statystyczny, b.r.). Ze względu na swoją długą i często traumatyczną historię (zwłaszcza pod koniec drugiej wojny światowej) wydaje się, że miasto ma możliwości rozwoju tanatoturystyki.

Punktem wyjścia do zebrania informacji na temat potencjalnych obiektów tanatoturystycznych w Olsztynie była analiza dostępnych źródeł internetowych – w szczególności stron i portali prezentujących miejsca

o znaczeniu historycznym i kulturowym. Selekcja uwzględnionych lokalizacji opierała się na dwóch głównych kryteriach: ich powiązaniu z ważnymi wydarzeniami lub postaciami historycznymi oraz bezpośrednim związku z tematyką śmierci i upamiętnienia. Uwzględniono miejsca uznawane za przestrzenie pamięci, zarówno o charakterze formalnym, jak i nieformalnym. Proces ten przebiegał w dwóch etapach. Pierwszym etapem była kwerenda literaturowa – przegląd publikacji naukowych dotyczących historii Olsztyna i wybranie miejsc o charakterze tanatoturystycznym. W drugiej kolejności przeprowadzono badania terenowe, które obejmowały wizyty w wytypowanych lokalizacjach. Pozwoliło to na ocenę stanu i potencjału turystycznego inwentaryzowanych miejsc oraz na sporządzenie ich dokumentacji fotograficznej i opisowej.

3. Obiekty tanatoturystyczne w Olsztynie

Przeprowadzona inwentaryzacja wskazała na istotne możliwości rozwoju turystyki na bazie obiektów związanych z tanatoturystyką oraz na sposobność wytyczenia trasy tanatoturystycznej na terenie Olsztyna. Jednym ze zinwentaryzowanych obiektów jest żydowski dom przedpogrzebowy Bet Tahara (z hebr. Dom Oczyszczenia), zlokalizowany przy ul. Zyndrama z Maszkowic – dawniej (do 1945 r.) ul. Seestrasse (rysunek 1a i 1c). Budynek ten znajduje się na terenie nieczynnego już cmentarza żydowskiego, założonego w 1818 lub 1819 r., po którym obecnie zachowały się jedynie niewielkie fragmenty (rysunek 1b). Macewy z tego cmentarza zostały użyte do wzmocnienia nasypu pod jedną z eleganckich olsztyńskich restauracji. Sam budynek Bet Tahara ma szansę zostać wpisany na listę światowego dziedzictwa UNESCO – w ramach zbiorowego wpisu budynków zaprojektowanych przez Ericha Mendelsohna, czołowego przedstawiciela modernizmu znanego z minimalistycznych form i doskonałego wycucia proporcji oraz przestrzeni. Choć z zewnątrz budynek wydaje się niedużym i niepozornym obiektem, zaskakuje swoim wnętrzem. Dzięki zastosowanym zabiegom optycznym przestrzeń wydaje się znacznie większa, co jest potęgowane poprzez wrażenie głębi w kierunku sufitu. We wnętrzu domu widać starannie przemyślany układ, podkreślający każdy szczegół architektoniczny. Całość symbolizuje kolejne etapy pośmiertnej drogi człowieka. Obiekt został odrestaurowany w 2013 r. zgodnie z wizją architekta. Obecnie Bet Tahara działa jako Centrum Dialogu Międzykulturowego „Dom Mendelsohna” i jest miejscem wydarzeń kulturalnych, m.in. spotkań autorskich.

Rysunek 1: a. Zewnętrzny wygląd domu przedpogrzebowego Bet Tahara w Olsztynie;
b. Pozostałości po dawnym cmentarzu przy Bet Tahara; c. Wnętrze Bet Tahara,
widok na sufit

Źródło: B. Król, 2022, 2023

Drugim obiektem jest cmentarz Ofiar Terroru Hitlerowskiego („Cmentarz Ofiar Terroru Hitlerowskiego w Olsztynie”, b.r.) przy ul. Baczewskiego (rysunek 2a) wraz z pomnikiem (rysunek 2b), z którym wiążą się pewne kontrowersje. Według tablicy informacyjnej złożono tutaj szczątki ofiar zamordowanych przez hitlerowców, w tym z miejsc kaźni (takich jak obóz w Działdowie), oraz pacjentów szpitala psychiatrycznego w Kortowie uśmierconych w wyniku akcji T4 – zaplanowanej eutanazji osób niepełnosprawnych umysłowo. Istnieją jednak wątpliwości co do szczątków

pacjentów szpitala psychiatrycznego w Kortowie. Według Piechockiego (1993) pacjentów tej placówki (ponad 2300 osób) wywieziono do Rzeszy i tam zamordowano w ramach akcji T4, a pochowano ich w Saksonii. Możliwe, że pod kwaterą znajdują się szczątki ofiar radzieckich działań wojennych (pacjenci i pracownicy niemieckiego szpitala wojskowego, który funkcjonował w Kortowie po usunięciu pacjentów psychiatrycznych), ekshumowanych w latach 50. XX w. („Cmentarz Ofiar Terroru Hitlerowskiego w Olsztynie”, b.r.).

Rysunek 2: a. Cmentarz Ofiar Terroru Hitlerowskiego w Olsztynie; b. Pomnik autorstwa Bolesława Marschalla, przy ul. Baczewskiego w Olsztynie; c. Tablica upamiętniająca znajdujący się niegdyś w tym miejscu cmentarz ewangelicki w Olsztynie; d. Główna aleja cmentarza Świętego Jakuba w Olsztynie

Źródło: B. Król, 2022

Kolejną przestrzenią pamięci jest dawny cmentarz ewangelicki, który funkcjonował w latach 1886–1972 przy al. Wojska Polskiego (rysunek 2c). Na tej nekropolii znajduje się prawosławna cerkiew pw. Opieki Matki Bożej. W budynku, w którym ona się mieści, wybudowanym w latach 1903–1904, pierwotnie była kaplica Kościoła ewangelicko-augsburskiego.

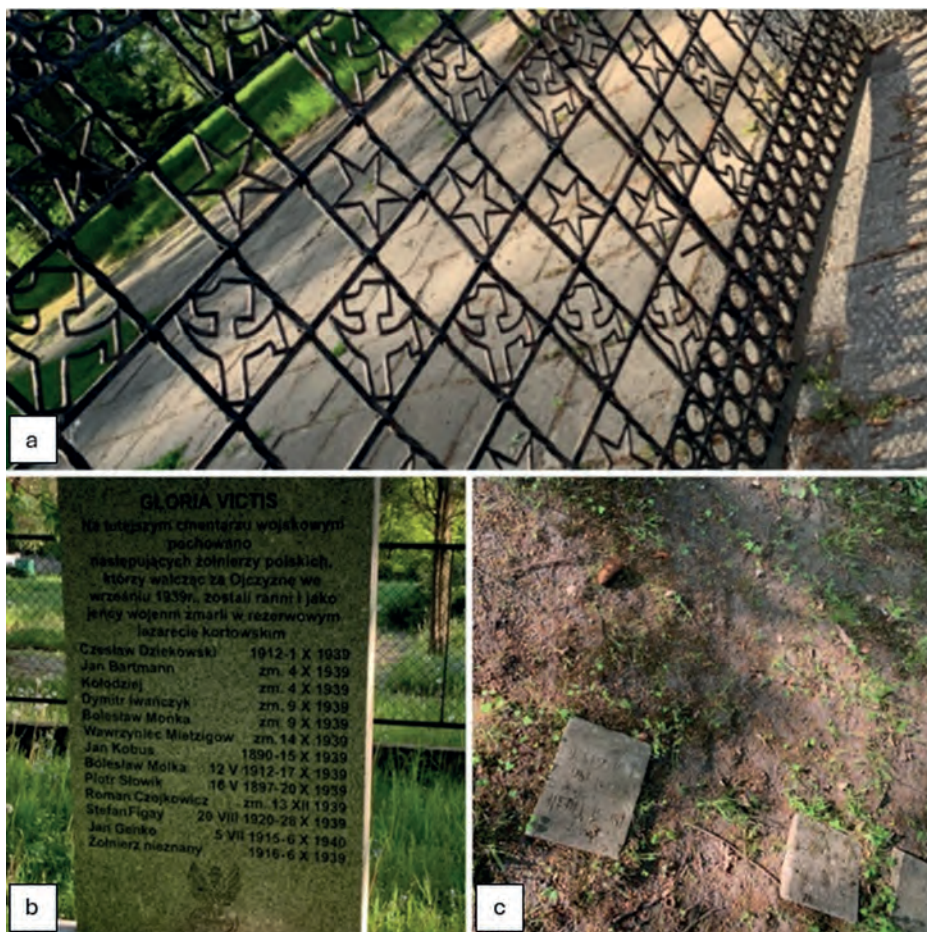
Inny obiekt to zabytkowy cmentarz Świętego Jakuba, również zlokalizowany przy al. Wojska Polskiego (rysunek 2d). Na tej nekropolii pochowani są ważni olsztynianie, m.in. Jan Liszewski (1852–1894) – jeden z założycieli *Gazety Olsztyńskiej* i Jakub Rarkowski (1809–1872) – burmistrz miasta w latach 1836–1865. Poza tym na cmentarzu można odnotować wielką różnorodność zabytkowych płyt nagrobnych (rysunek 3).

Rysunek 3. Przykłady zróżnicowania płyt nagrobnych na cmentarzu Świętego Jakuba w Olsztynie

Źródło: B. Król, 2022

Następnym obiektem jest cmentarz wojenny z okresu drugiej wojny światowej położony przy ul. Szarych Szeregów (rysunki 4–5). Według tablicy informacyjnej znajdującej się na cmentarzu pochowano tam 4262 żołnierzy Armii Czerwonej, 290 żołnierzy polskich (zmarłych po walkach w latach 1939–1945 jako bohaterscy jeńcy w rezerwowym lazarecie wojskowym – rysunek 6b, s. 90) oraz 670 lotników Wolnej Francji, którzy do końca życia pozostali wierni ideałom *liberté, égalité, fraternité* (z fr. ‘wolność, równość, braterstwo’) – polegli w walkach o wyzwolenie Warmii i Mazur w latach 1944–1945.

Rysunek 4: a. Brama wejściowa na cmentarz z okresu drugiej wojny światowej przy ul. Szarych Szeregów w Olsztynie; b. Tablica pamiątkowa na cmentarzu wojennym; c. Płyty nagrobne z ledwo widocznymi inskrypcjami (prawdopodobnie w języku rosyjskim) – cmentarz przy ul. Szarych Szeregów

Źródło: B. Król, 2022

Rysunek 5: a. Płyta nagrobna z ledwo widocznymi inskrypcjami – cmentarz przy ul. Szarych Szeregów w Olsztynie; b. Fragment jednego z cmentarzy wchodzących w skład kompleksu cmentarnego przy ul. Szarych Szeregów; c. Przykład płyty nagrobnej z fragmentu tego cmentarza; d. Przykład płyty nagrobnej – cmentarz przy ul. Szarych Szeregów

Źródło: B. Król, 2022

Jak wskazuje brama wejściowa z symbolami młota, sierpa oraz gwiazdy (rysunek 4a), pierwotnie nekropolia powstała jako radziecki cmentarz wojenny. W rzeczywistości jest to przestrzeń trzech odrębnych cmentarzy. Miejsce wyróżnia się wielowyznaniowym i wielojęzycznym charakterem. Duża liczba zróżnicowanych nagrobków, na których można dostrzec inskrypcje w wielu językach, odnoszące się do okoliczności śmierci oraz narodowości pochowanych, dodatkowo podkreśla jego złożoną strukturę historyczną

i symboliczną (rysunki 4b–5d). Niektóre epigrafy na płytach nagrobnych są trudne do odczytania ze względu na upływ czasu i porastającą je roślinność.

Na obrzeżach Olsztyna znajduje się osiedle Dajtki (dawniej odrębna wieś). Jego mieszkańcy odegrali znaczącą rolę w działaniach zbrojnych podczas pierwszej wojny światowej. Ich wkład został uhonorowany pomnikiem (rysunek 6a) na terenie zabytkowego rzymskokatolickiego cmentarza, którego najwyższy punkt zajmuje kaplica pw. św. Jana Nepomucena (rysunek 6b). Nagrobki na tym cmentarzu pochodzą nawet z początku XIX w. (rysunki 6c i 6d).

Rysunek 6: a. Pomnik upamiętniający poległych w pierwszej wojnie światowej mieszkańców Dajtek (obecnie osiedle Olsztyna); b. Główna aleja cmentarza przy ul. Sielskiej w Olsztynie, odchodząca od wejścia, zwieńczona kaplicą; c. i d. Przykłady tabliczek nagrobnych na cmentarzu przy ul. Sielskiej

Źródło: B. Król, 2022

Kolejną nekropolią upamiętniającą historię wojenną Olsztyna jest cmentarz honorowy zlokalizowany przy al. Wojska Polskiego (rysunek 7). Jest on miejscem spoczynku ok. 800 żołnierzy, którzy polegli w obu wojnach światowych. Jego renowacja została przeprowadzona przy wsparciu Wspólnoty Wschodniopruskiej z Hamburga. Mimo niewielkich rozmiarów wywiera wrażenie monumentalności, co potęguje jego usytuowanie na lekkim wzniesieniu i otoczenie wysokimi drzewami, które nadają miejscu podniosły i odosobniony charakter.

Rysunek 7. Cmentarz honorowy z różnych ujęć
Źródło: B. Król, 2022

Przedstawione miejsca są tylko częścią potencjału Olsztyna w kontekście rozwoju tanatoturystyki. W obrębie miasta jest dużo więcej obiektów i przestrzeni pamięci, które mają wartość historyczną i kulturową, również inne miejsca o znaczeniu tanatoturystycznym. Przykładem jest teren dzisiejszego kampusu Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego – Kortowo (czyli dawne niem. Kortau). Historia tego miejsca jest naznaczona tragicznymi wydarzeniami, w tym masowym mordem pacjentów szpitala psychiatrycznego dokonany przez Niemców. Na terenie Kortowa doszło także do innego tragicznego wydarzenia związanego z zajęciem Olsztyna przez Armię Czerwoną w styczniu 1945 r. – było to podpalenie przez żołnierzy radzieckich lazaretu wojskowego, w którym znajdowały się osoby ranne oraz personel medyczny. Szczególną uwagę przyciąga tzw. dom wisielców, gdzie, po wkroczeniu Armii Czerwonej do Olsztyna, odkryto ciała powieszonych lekarzy i członków ich rodzin.

Obecnie jedynym obiektem tanatoturystycznym upamiętniającym te tragiczne wydarzenia jest pomnik lapidarium poświęcony wszystkim osobom pochowanym na terenie Kortowa, znajdujący się przy Instytucie Rybactwa Śródlądowego (rysunki 8 i 9, s. 93–94). Jego elementy zostały stworzone z odzyskanych nagrobków dawnego przyzakładowego cmentarza. W odsłonięciu lapidarium brali udział przedstawiciele wyznań: katolickiego, prawosławnego, greckokatolickiego i protestanckich, co tylko potwierdza wspomnianą w niniejszym opracowaniu wielowyznaniowość Olsztyna. Historię Kortowa szczegółowo opisuje Piechocki (1993) w książce *Czyścić zwany Kortau*, odkrywając mroczną historię miasteczka uniwersyteckiego. Innym interesującym przykładem jest XIX-wieczny cmentarz Szpitala Mariackiego przy ul. Mariańskiej, na którym pochowano głównie pacjentów szpitala. Znajduje się tam również grób maltretowanego przez żołnierzy sowieckich kanonika Josefa Steinkego i zamordowanych w 1945 r. sióstr katarzynek, w których obronie stanął kanonik. Kolejnym interesującym miejscem jest olsztyński ratusz i teren wokół niego, gdzie w latach 1582–1909 funkcjonował nieistniejący cmentarz (a właściwie dwa – katolicki i ewangelicki). Zlikwidowano go, aby w 1912 r. rozpocząć w tym miejscu budowę nowego ratusza. Większość szczątków przeniesiono na nowy cmentarz za torami. Obecnie jedynym śladem wskazującym na istnienie zarówno nekropolii, jak i kościoła św. Krzyża na jej terenie jest pamiątkowa mosiężna tablica na chodniku (rysunek 10, s. 94), z napisem: „na przyległej do niego [kościół św. Krzyża] nekropolii pochowano kilkanaście pokoleń mieszkańców Olsztyna i okolic”, oraz zachowane w innych olsztyńskich kościołach

różne elementy wystroju. Historia samego kościoła jest intrygująca ze względu na przekazy, które sugerują, że w jego wnętrzu znajdowały się relikwie Krzyża Świętego. To właśnie obecność tych relikwii miała stanowić genezę nazwy kościoła. Opisane w rozdziale 3. obiekty przedstawiono na mapie (rysunek 11, s. 95).

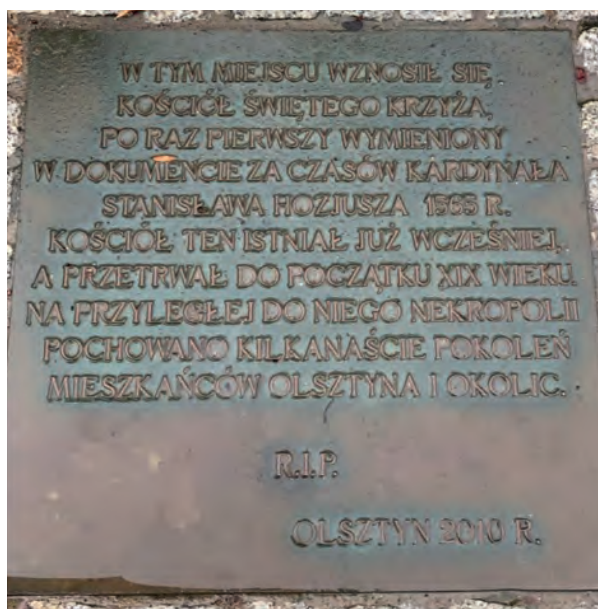

Rysunek 8. Lapidarium upamiętniające tragiczne wydarzenia drugiej wojny światowej w Olsztynie, płyta informacyjna oraz przykład nagrobka wykorzystanego do postawienia pomnika lapidarium

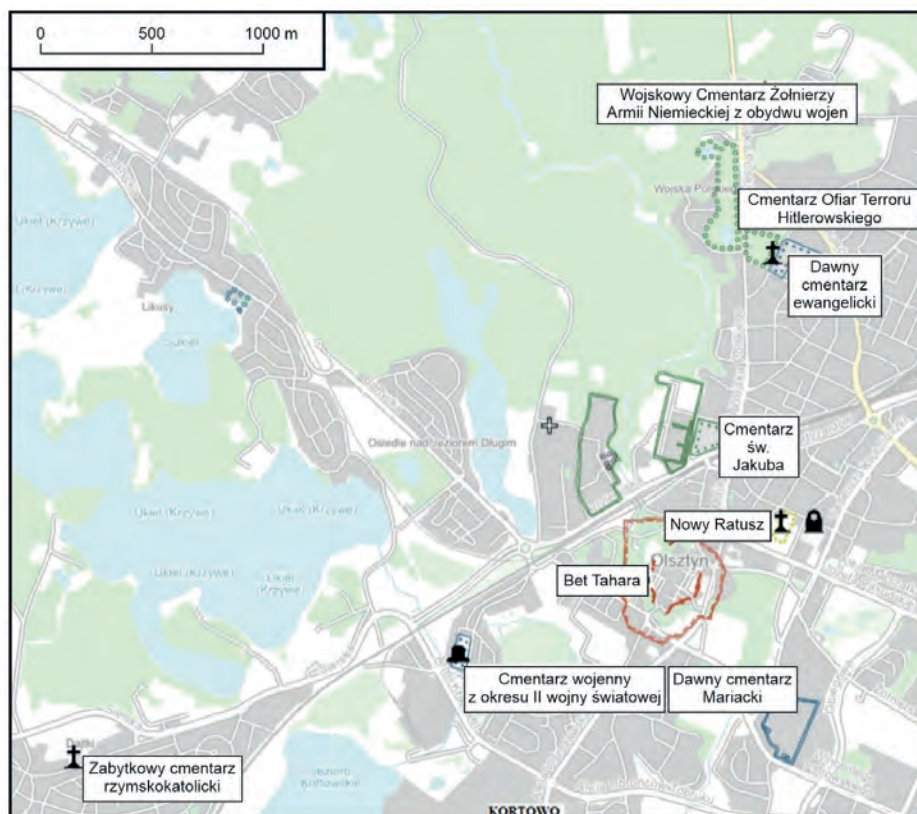
Źródło: B. Król, 2024

Rysunek 9. Płyty pamiątkowe, będące elementami lapidarium w Olsztynie
Źródło: B. Król, 2024

Rysunek 10. Płyta pamiątkowa, nad którą góruje Nowy Ratusz w Olsztynie
Źródło: B. Król, 2022

Rysunek 11. Położenie zinwentaryzowanych obiektów tanatoturystycznych na terenie Olsztyna

Źródło: opracowanie własne na podstawie portalu mapowego Narodowego Instytutu Dziedzictwa (b.r.)

4. Propozycje tras tanatoturystycznych

Na podstawie historii miasta i jego dziedzictwa autorzy niniejszego opracowania proponują wytyczenie tras trzech szlaków tanatoturystycznych w Olsztynie (rysunek 12, s. 97):

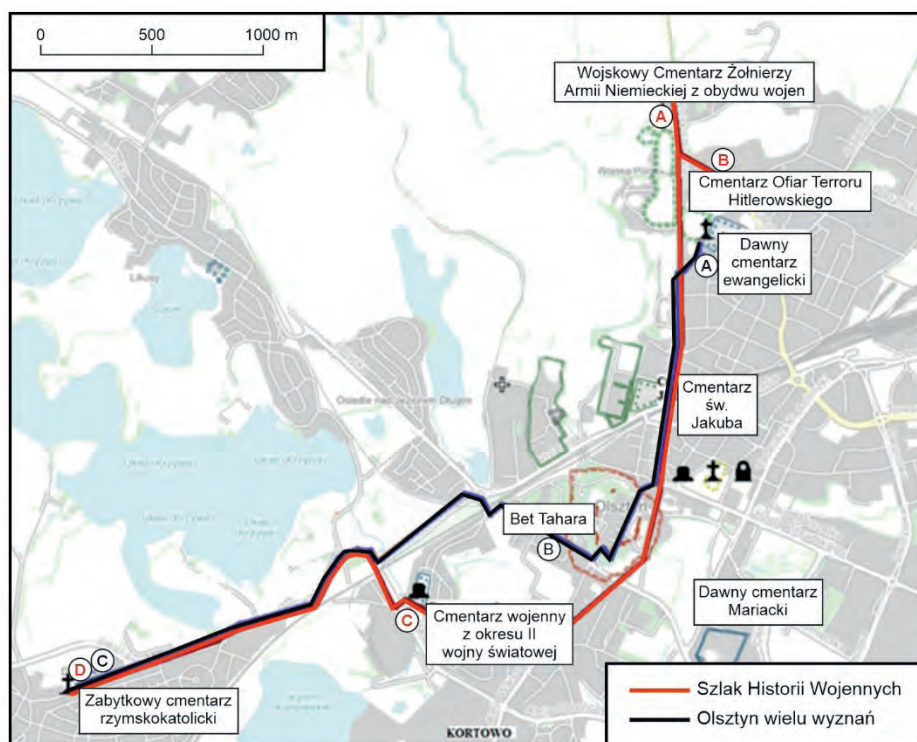
1. Szlak historii wojennych

Szlak ten koncentrowałby się na wydarzeniach związanych z walkami odbywającymi się w Olsztynie na przestrzeni XX w. (pierwsza i druga wojna światowa) i ich konsekwencjami. Uwzględniałby następujące punkty:

A. Cmentarz honorowy przy al. Wojska Polskiego – miejsce spoczynku żołnierzy poległych w czasie obydwu wojen światowych, a także symbol

- pamięci narodowej. Warto rozważyć umieszczenie dodatkowej tablicy informacyjnej dotyczącej walk na Warmii i Mazurach w tym czasie.
- B. Cmentarz Ofiar Terroru Hitlerowskiego – jako miejsce przypomnienia o ludności cywilnej, która padła ofiarą represji hitlerowskich na terenie regionu (których geneza nie została dotychczas jednoznacznie wyjaśniona).
 - C. Cmentarz wojenny przy ul. Szarych Szeregów – upamiętniający żołnierzy różnych narodowości poległych na Warmii w czasie drugiej wojny światowej. W tym miejscu można byłoby umieścić tablice informacyjne opisujące wyzwalamie Olsztyna przez Armię Czerwoną oraz wpływ walk na miasto i okolice.
 - D. Pomnik żołnierzy poległych podczas pierwszej wojny światowej w Dajtkach – to dobre miejsce do refleksji nad losami młodych ludzi walczących nie tylko na frontach pierwszej wojny światowej, ale także podczas kolejnych (innych) wojen.
2. Szlak ukazujący Olsztyn wielu wyznań
- To propozycja szlaku, który prezentowałby wielokulturową historię miasta oraz różnorodność wyznaniową. Szlak mógłby obejmować następujące miejsca:
- A. Były cmentarz ewangelicki przy al. Wojska Polskiego – przypomnienie o licznej w przeszłości społeczności ewangelickiej Olsztyna; warto byłoby wzbogacić go o tablice upamiętniające wpływ tej społeczności na rozwój miasta.
 - B. Pozostałości po cmentarzu żydowskim przy Bet Tahara – należałoby zadbać o wyraźne oznaczenie tego miejsca oraz o umieszczenie informacji o lokalnej społeczności żydowskiej i jej olsztyńskiej historii.
 - C. Zabytkowy cmentarz katolicki przy ul. Sielskiej – pamiątka wielonarodowościowej historii miasta.
3. Szlak tragedii i upamiętnienia ofiar represji
- Przekaz ostatniego z proponowanych szlaków skupiłby się na upamiętnianiu ofiar represji oraz tragicznych wydarzeń XX w., w tym ofiar niemieckiego i sowieckiego totalitaryzmu.
- A. Miejsca pamięci ofiar represji – warto, aby trasa obejmowała miejsca związane z tragicznymi losami ludności cywilnej z czasów drugiej wojny światowej oraz okresu powojennego. Dobrze byłoby umieścić tablice informacyjne o wpływie obu reżimów na losy mieszkańców Olsztyna.
 - B. Pomniki lub tablice upamiętniające ofiary drugiej wojny światowej – rozważenie rozmieszczenia dodatkowych punktów informacyjnych oprócz istniejących pomników, by stworzyć spójny kontekst historyczny.

- C. Punkty nawiązujące do ofiar hitlerowskich i sowieckich represji – dobrym pomysłem mogłoby być umieszczenie przystanków z dokumentacją losów indywidualnych osób, które zostały dotknięte przez działania obu reżimów.

Rysunek 12. Propozycje przebiegu tras szlaku 1 i 2

Źródło: opracowanie własne na podstawie portalu mapowego Narodowego Instytutu Dziedzictwa (b.r.)

Szlak tragedii i upamiętniania ofiar represji pozostaje koncepcją otwartą, która wymaga bardziej szczegółowych badań, dlatego nie podano konkretnych punktów.

5. Podsumowanie

Na świecie istnieje wiele miejsc, w których tanatoturystyka zyskała na znaczeniu poprzez oferowanie różnorodnych doświadczeń kulturowych i historycznych. Przykładem jest Nowy Orlean, znany ze swoich tradycji

związanych z obchodami Dnia Zmarłych oraz unikatowych cmentarzy, takich jak St. Louis Cemetery istniejący od 1789 r. Jednym z istotnych wydarzeń wpływających na rozwój tanatoturystyki w tym mieście była tragedia związana z huraganem Katrina, który spowodował śmierć ok. 1400 osób. Silne przeżycia mieszkańców i emocje przyjeżdżających spowodowały, że powstały biura podróży oferujące wycieczki śladami zniszczeń spowodowanych przez żywioł (Popiel, 2012). Ilustruje to, jak tragiczne wydarzenia mogą zostać włączone w ofertę turystyczną, jednocześnie pełniąc rolę edukacyjną i upamiętniającą. Kolejnym przykładem może być paryski Père-Lachaise, gdzie spoczywają wybitni artyści i myśliciele. To nie tylko miejsce pochówku, ale i muzeum na świeżym powietrzu, oferujące bogaty kontekst historyczny i kulturowy. Natomiast postrzeganie cmentarza bardziej jako miejsca kultury ludowej niż jako „mrocznej atrakcji” jest mocno zauważalne w przypadku Wesołego Cmentarza w rumuńskiej Săpânție, który dostarcza głównie pozytywnych wrażeń i emocji (Mionel, 2020). Jak wskazuje Hartmann (2014), tanatoturystyka jest silnie związana z zarządzaniem dziedzictwem oraz utrzymaniem miejsc pamięci w odpowiednim stanie.

Rozwój tanatoturystyki w Olsztynie jest możliwy, szczególnie w kontekście bogatego dziedzictwa kulturowego i historycznego regionu. Przeprowadzona inwentaryzacja wykazała, że w mieście jest wiele miejsc o znaczeniu tanatoturystycznym, które mogą przyciągnąć turystów zainteresowanych historią i różnorodnością kulturową. Mimo że stolica województwa warmińsko-mazurskiego nie jest powszechnie kojarzona z największymi historycznymi tragediami, ma liczne miejsca o szczególnym znaczeniu, które mogą stanowić podstawę do rozwoju szlaków tanatoturystycznych. Na terenie Olsztyna, miasta o bogatej historii – w tym związanej z wydarzeniami obu wojen światowych – znajduje się wiele obiektów o dużym potencjale w kontekście turystyki pamięci, śmierci i upamiętnienia. Miejsca, takie jak cmentarz wojenny przy al. Wojska Polskiego oraz dom przedpogrzebowy Bet Tahara, oferują nie tylko możliwość poznania historii Olsztyna, ale również wyjątkowe doświadczenia kulturowe, które mogą przyciągać różne grupy turystów.

Dostrzegalna jest także potrzeba edukacji turystów w zakresie historii Olsztyna oraz związanych z nią tragedii. Oferowanie ścieżek edukacyjnych, przewodników oraz materiałów informacyjnych w różnych językach może zauważalnie zwiększyć zainteresowanie tymi miejscami. Warto podkreślić, że tanatoturystyka mogłaby nie tylko wzbogacać ofertę turystyczną miasta, ale również pełnić istotną funkcję edukacyjną. Jak zauważa Stone (2013), dzięki odpowiednio zaprojektowanej infrastrukturze edukacyjnej ten

rodzaj turystyki potrafi angażować odwiedzających i wspierać refleksję nad trudnymi aspektami przeszłości. Przykład Wrocławia, gdzie powstał projekt „Żydowski Wrocław” autorstwa Urszuli Rybickiej (b.r.), pokazuje, jak można skutecznie rozwijać tanatoturystykę w połączeniu z turystyką kulturową. Projekt ten przybliży miejsca związane z historią Żydów, ich kulturą, religią, kamienicami, cmentarzami itd., co zaowocowało powstaniem szlaków turystycznych przyciągających turystów z całego świata.

Rozwój tanatoturystyki w Olsztynie wiąże się również z pewnymi wyzwaniami. Wiele zaprezentowanych miejsc wymaga renowacji oraz odpowiedniej infrastruktury, mogącej służyć jako atrakcje turystyczne. Istotne jest, aby działania promocyjne były skonsultowane z lokalnymi społecznościami, co pozwoliłoby zapewnić szacunek do historii i pamięci zmarłych. Potencjał Olsztyna w zakresie tanatoturystyki nie jest na tyle duży, aby turyści przybywali do miasta tylko w tym celu. Jednak wykorzystanie istniejących zasobów, połączenie działań edukacyjnych z ofertą turystyczną oraz zaangażowanie lokalnych społeczności mogą przyczynić się do rozwoju tej formy turystyki. Wyjątkowym obiektem jest dom przedpogrzebowy Bet Tahara, którego wpisanie na listę UNESCO znacząco podniosłoby rangę miasta i pomogłoby w jego wypromowaniu, a ponadto wpłynęłoby na ochronę samego obiektu.

Olsztyn jest miastem o dużym potencjale rozwoju tanatoturystyki, która byłaby ukierunkowana na ukazanie bogatej historii regionu oraz wpływów różnych kultur i ich tradycji. Niemniej jednak ze względu na ograniczoną liczbę zachowanych obiektów historycznych, a w niektórych przypadkach ich brak, kluczowym elementem sukcesu tras tanatoturystycznych w Olsztynie będą umiejętności przewodników miejskich. Powinni oni nie tylko relacjonować wydarzenia historyczne, ale także stymulować wyobraźnię turystów, tworząc angażujące narracje ożywiające historię miasta.

Dodatkowym kierunkiem działań mogą być innowacyjne formy udostępniania tras tanatoturystycznych. Wprowadzenie udogodnień, takich jak kody QR umieszczane przy wybranych punktach trasy, umożliwiłoby turystom samodzielne odkrywanie historii związanej z danym miejscem. Kody mogłyby odsyłać do multimedialnych treści, np. nagrań audio, filmów czy wirtualnych rekonstrukcji dawnych wydarzeń. Inną propozycją jest stworzenie miejskiej gry typu *questing*, w której turyści, rozwiązując zagadki i wykonując zadania, mogliby w sposób interaktywny poznawać dziedzictwo tanatoturystyczne Olsztyna. Takie rozwiązania nie tylko zwiększyłyby dostępność tras, ale również podniosłyby ich atrakcyjność, szczególnie dla młodszych odbiorców i osób preferujących aktywne formy zwiedzania.

Podziękowania

Składamy serdeczne podziękowania Pani dr hab. inż. Grażynie Furgale-Selezniow, prof. UWM, za nieocenione wsparcie, radę i pomoc w stworzeniu artykułu, w każdym jego aspekcie. Zaangażowanie Pani Profesor stało się motywacją do dalszego rozwoju w tym obszarze badawczym. Dziękujemy również Pani mgr Joannie Połujańskiej za wsparcie w procesie inwentaryzacyjnym obiektów, co miało istotny wpływ na kształt i treść niniejszej pracy.

Bibliografia

- Achremczyk, S. (2017). Integracyjna działalność Kościoła warmińskiego w pierwszych latach po II wojnie światowej. *Rocznik Ziemi Zachodnich*, 1(1), 165–191.
- Ashworth, G.J. (2002). Holocaust tourism: The experience of Kraków-Kazimierz. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 11(4), 363–367. <https://doi.org/10.1080/10382040208667504>
- Batyk, I.M. (2010). Dziedzictwo kulturowe Warmii. *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich / Infrastructure and Ecology of Rural Areas*, 7(2), 35–43. http://www.infraeco.pl/pl/art/a_15777.htm?plik=728
- Bonk, H. (2016). *Historia Olsztyna 1353–1772*. Oficyna Wydawnicza RUTHENIA.
- Cmentarz Ofiar Terroru Hitlerowskiego w Olsztynie. (b.r.). *Kortau.com*. <https://www.kortau.com/artku/43/cmentarz-ofiar-terroru-hitlerowskiego-w-olsztynie/>
- Główny Urząd Statystyczny. (b.r.). *Bank danych lokalnych*. Pobrane 25 kwietnia 2025 r. z: <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/dane/podgrup/tablica>
- Hartmann, R. (2014). Dark tourism, thanatourism, and dissonance in heritage tourism management: New directions in contemporary tourism research. *Journal of Heritage Tourism*, 9(2), 166–182. <https://doi.org/10.1080/1743873X.2013.807266>
- Horegląd, P., Kasperska, E. (2020). Dark tourism jako przykład turystyki kontrowersyjnej. *Zeszyty Naukowe Wydziału Nauk Ekonomicznych Politechniki Koszalińskiej*, 1(24), 9–23. <https://zeszyty.wne.tu.koszalin.pl/index.php/zeszyty/article/view/163>
- Kostrzewa, A. (2009). Planowa akcja wysiedlenia Niemców z województwa olsztyńskiego (1946–1948). *Meritum*, 1, 179–199.
- Mionel, V. (2020). (Not so) dark tourism: The Merry Cemetery in Săpânța (Romania) – an expression of folk culture. *Tourism Management Perspectives*, 34, artykuł 100656. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2020.100656>
- Narodowy Instytut Dziedzictwa. (b.r.). [Portal mapowy]. *Zabytek.pl*. Pobrane 15 kwietnia 2025 r. z: <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>
- Nowacki, M., Smoleńska, O. (2016). Wykorzystanie metody inwentaryzacji krajoznawczej w opracowaniu planu interpretacji dziedzictwa dla regionu. W: A. Stasiak, J. Śledzińska i B. Włodarczyk (red.), *Współczesne oblicza krajoznawstwa* (s. 229–240). Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego „Kraj”.
- Piechocki, S. (1993). *Czyściec zwany Kortau*. Wydawnictwo Książnica Polska.
- Popiel, M. (2012). Dark tourism jako element innowacyjności biur podróży. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 8, 386–395. <https://doi.org/10.24917/20833296.8.28>
- Rybicka, U. (b.r.). *Żydowski Wrocław*. <https://zydowskiwroclaw.pl>

- Seaton, A.V. (1996). Guided by the dark: From thanatopsis to thanatourism. *International Journal of Heritage Studies*, 2(4), 234–244. <https://doi.org/10.1080/13527259608722178>
- Stone, P. (2013). Dark tourism scholarship: A critical review. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 7(3), 307–318. <https://doi.org/10.1108/IJCTHR-06-2013-0039>
- Tanaś, S. (2006). Tanatoturystyka – kontrowersyjne oblicze turystyki kulturowej. *Peregrinus Cracoviensis*, (17), 85–86.
- Tanaś, S. (2013). *Tanatoturystyka. Od przestrzeni śmierci do przestrzeni turystycznej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- von Rohrscheidt, M. (2008). *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*. Wydawnictwo Gnieźnieńskiej Wyższej Szkoły Humanistyczno-Menedżerskiej „Millenium”.

MOŻLIWOŚCI ROZWOJU TANATOTURYSTYKI NA TERENIE OLSZTYNA

Abstrakt: Artykuł analizuje możliwości rozwoju tanatoturystyki na terenie Olsztyna, wskazując liczne miejsca pamięci, cmentarze wojenne oraz pomniki upamiętniające ofiary konfliktów zbrojnych, które mogą stanowić atrakcyjne cele dla tanatoturystów. Celem badań było wytypowanie miejsc o potencjale tanatoturystycznym oraz opracowanie koncepcji szlaku obejmującego historyczne i kulturowe miejsca pamięci. Przeprowadzona inwentaryzacja krajoznawcza, oparta na zasobach historycznych i publikacjach naukowych, wskazuje na bogactwo zabytkowych cmentarzy i miejsc pamięci w mieście, takich jak: dawny cmentarz ewangelicki, Bet Tahara z nieczynnym już cmentarzem żydowskim, czy cmentarze wojenne z okresu obu wojen światowych. Wyniki analizy podkreślają potencjał Olsztyna jako lokalizacji tanatoturystycznej. Porównano także olsztyńskie miejsca pamięci z przykładami tanatoturystyki z innych regionów świata, akcentując unikatowe aspekty lokalnego dziedzictwa kulturowego.

Słowa kluczowe: Olsztyn, tanatoturystyka, inwentaryzacja krajoznawcza, miejsca pamięci, szlak

OPPORTUNITIES FOR THE DEVELOPMENT OF THANATOURISM IN THE OLSZTYN AREA

Abstract: The article analyses opportunities for developing thanatourism around Olsztyn, pointing out numerous memorials, war cemeteries and monuments commemorating the victims of armed conflicts, which could be attractive destinations for thanatourists. The aim of the research was to identify sites with thanatourism potential and to develop a concept of a trail including historical and cultural sites of remembrance. The study, based on historical resources and academic publications, shows the wealth of historical cemeteries and places of remembrance in the city, such as the former Evangelical cemetery, *Bet Tahara* with its now defunct Jewish cemetery, and war cemeteries from both world wars. The results of the analysis highlight the potential of Olsztyn as a thanatourist location. A comparison was also made between Olsztyn's memorial sites and examples of thanatourism from other regions of the world, emphasizing the unique aspects of local cultural heritage.

Keywords: Olsztyn, thanatourism, sightseeing inventory, memorials, trail

Paulina BUSKO

*Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie,
Studenckie Koło Naukowe Turystyki Krajoznawczej i Zrównoważonej
e-mail: pb75629@stud.awf.edu.pl*

Piotr MAJDAK

 <https://orcid.org/0000-0003-0975-977X>

*Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie
e-mail: p.majdak@awf.edu.pl*

PÓŁWYSEP HELSKI JAKO OŚRODEK SPORTÓW WODNYCH W ŚWIELE PREFERENCJI I OCZEKIWAŃ TURYSTÓW¹

1. Uwarunkowania rozwoju sportów wodnych na Półwyspie Helskim

Półwysep Helski odgrywa istotną rolę w polskim krajobrazie turystycznym, zwłaszcza w zakresie form aktywności związanych ze sportami wodnymi. Jego popularność wynika z różnorodnych czynników, które są pochodną unikatowych w skali kraju warunków geograficznych, klimatycznych i hydrograficznych (Majdak, 2012; Struck, 2018). W tym kontekście kluczowe znaczenie ma położenie Półwyspu Helskiego pomiędzy dwoma akwenami – Morzem Bałtyckim i Zatoką Pucką. Taki układ geograficzny tworzy doskonałe warunki do uprawiania różnorodnych sportów wodnych dla osób na różnym poziomie zaawansowania umiejętności. Woda w Zatoce Puckiej latem jest stosunkowo ciepła i cechuje ją niewielkie falowanie, co sprzyja osobom początkującym i szukającym łagodniejszych warunków. Z kolei wody Bałtyku, w których mogą występować silniejsze fale i prądy morskie, należy uznać za

¹ Praca naukowa finansowana ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego na naukę w latach 2025/2026 w ramach działalności Uczelnianego Projektu Badawczego AWF Warszawa UPB nr 11 „Społeczne aspekty sportu i praktyk kultury fizycznej w kulturowej perspektywie tradycji, historii i współczesności”, zadanie nr 1 „Overtourism w europejskich przestrzeniach podróżowania: przyczyny – skutki – percepcja społeczna”.

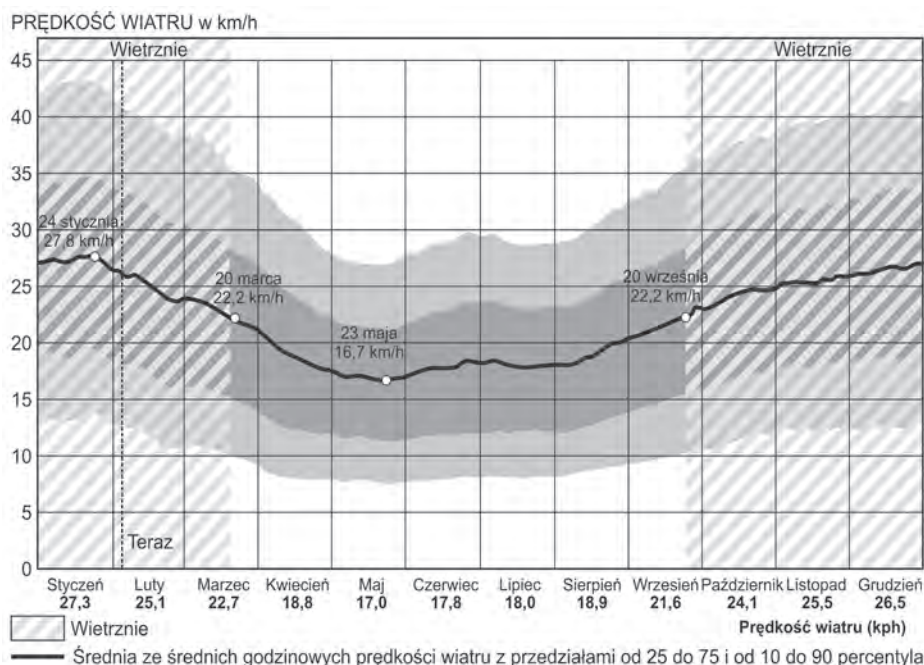
bardziej wymagające i odpowiednie dla turystów mających większe doświadczenie. Teren lądowy Półwyspu Helskiego charakteryzuje się płaskim ukształtowaniem terenu, pozbawionym wysokich wałów wydmych, co sprzyja łatwej dostępności do plaż i wód (Skonka, 1990). Rozciągnięcie linii brzegowej półwyspu umożliwia uprawianie rozmaitych form aktywności na wodzie, takich jak: windsurfing, kitesurfing, żeglarstwo, nurkowanie.

Wśród czynników sprzyjających uprawianiu sportów wodnych należy wymienić także warunki wietrzne. Na obszarze Zatoki Puckiej dominują wiatry zachodnie i południowe, co ma zasadnicze znaczenie dla windsurfingu czy kitesurfingu. Liczba dni wietrznych o wartościach powyżej 20 km/h wynosi tu 222, a amplituda wiatrów wykazuje, że najczęściej i najsilniej wieje zimą, a najrzadziej i najsłabiej w okresie letnim (Augustyna prognozuje. Zatoka Pucka i okolice, b.r.; Weather Spark, b.r.). Szczegółowe informacje dotyczące charakterystyki wiatrów dla Półwyspu Helskiego przedstawia tabela 1 oraz rysunek 1.

Tabela 1. Średnie wieloletnie dane warunków wietrznych dla Półwyspu Helskiego z lat 1996–2011

Miesiąc	Średnia siła wiatru (km/h)	Liczba dni z wiatrem		
		> 20 km/h	> 30 km/h	> 40 km/h
Styczeń	16,9	24	12	6
Luty	16,3	21	10	5
Marzec	14,5	22	11	6
Kwiecień	12,3	15	5	5
Maj	12,1	12	3	2
Czerwiec	12,8	11	3	3
Lipiec	12,6	10	2	2
Sierpień	12,9	11	3	3
Wrzesień	12,5	15	6	5
Październik	13,9	17	9	6
Listopad	15,7	22	10	5
Grudzień	16,9	24	11	6
Średnia wieloletnia	14,2	222 rocznie	91 rocznie	42 rocznie

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Augustyna prognozuje. Zatoka Pucka i okolice (b.r.).

Rysunek 1. Średnia prędkość wiatru na Półwyspie Helskim
Źródło: na podstawie Weather Spark (b.r.)

Jednocześnie klimat regionu typowy dla obszaru nadmorskiego w Polsce cechuje się umiarkowaną wilgotnością powietrza i łagodnymi temperaturami, co sprawia, że Półwysp Helski jest pod tym względem atrakcyjnym miejscem wypoczynku latem, wczesną wiosną oraz jesienią (Skonka, 1990).

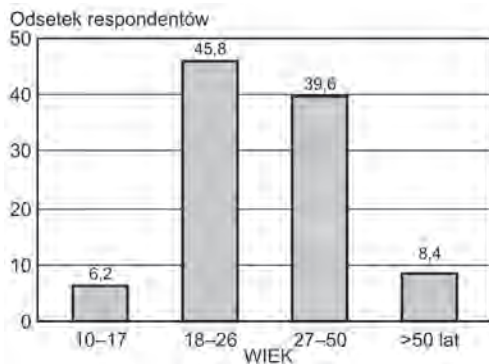
Na popularność Półwyspu Helskiego wśród osób uprawiających sporty wodne wpływa jego unikatowe położenie – atrakcje przyrodnicze, takie jak: szerokie, piaszczyste plaże, rozległe sosnowe lasy i specyficzny nadmorski mikroklimat (Gerstmannowa, 1995). Istotną rolę odgrywają również walory turystyczne obejmujące m.in. obiekty militarne (Drzewiecki i Kardas, 2009) oraz elementy kaszubskiego folkloru (Kuklik, 2010). Ponadto region oferuje specjalistyczne formy turystyki (m.in. turystykę przyrodniczą, nurkową czy religijną), a także inne atrakcje, jak choćby festiwale muzyki klasycznej czy widowiska historyczne, które umożliwiają tworzenie różnorodnej oferty turystycznej (Borkowski, 2019; Kuklik, 2010; Majdak, 2011).

2. Metodologiczne aspekty badań własnych

Zasadniczym celem przeprowadzonych badań było określenie preferencji oraz oczekiwań turystów uprawiających sporty wodne na Półwyspie Helskim. Analiza miała na celu rozpoznanie najważniejszych czynników wpływających na wybór tego regionu jako destynacji sportowo-rekreacyjnej, w tym rodzaju form preferowanych aktywności, oczekiwań dotyczących infrastruktury, jakości usług oraz warunków naturalnych sprzyjających uprawianiu sportów wodnych.

Badania wykonano, opierając się na metodzie sondażu diagnostycznego (technika ankietowa). Ankieta zawierała 15 pytań merytorycznych (8 bezpośrednio związanych z tematyką artykułu) oraz 3 pytania o charakterze metryczkowym.

W badaniu wzięło udział 225 osób: 90 kobiet i 135 mężczyzn. Strukturę wiekową ankietowanych osób pokazano na rysunku 2. Wynika z niej, że największą grupę stanowią respondenci w wieku 18–26 lat, co odpowiada 45,8% ogółu badanych. Drugą pod względem liczebności grupą są osoby w przedziale wiekowym 27–50 lat (39,6% ankietowanych). Mniejszy udział w badaniu mieli turyści w wieku 50 lat i więcej – 8,4%, a najmniej liczna była grupa w wieku 10–17 lat, której odsetek wyniósł 6,2%. Dane te wskazują, że większość ankietowanych to osoby młode (18–26 lat), co może oznaczać znaczne zainteresowanie sportami wodnymi w tej grupie wiekowej. Starsze przedziały wiekowe są reprezentowane w znacznie mniejszym stopniu.

Rysunek 2. Struktura wiekowa uczestników badania

Źródło: opracowanie własne

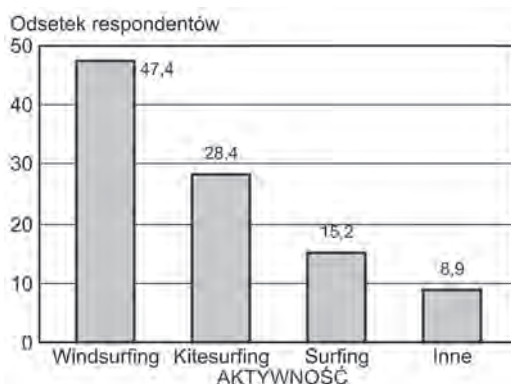
Ankiety udostępniano w styczniu 2024 r. poprzez internetowe fora miłośników sportów wodnych.

3. Preferencje i oczekiwania uprawiających sporty wodne na Półwyspie Helskim w świetle badań własnych

W niniejszym rozdziale zaprezentowane zostały wyniki badań ankietowych dotyczących preferencji i oczekiwań osób aktywnie uprawiających sporty wodne na Półwyspie Helskim.

3.1. Preferowane wodne formy aktywności sportowo-rekreacyjnej

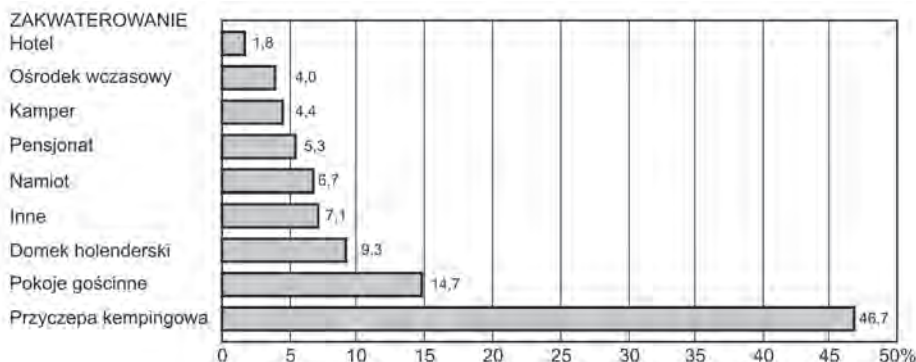
Rysunek 3 przedstawia najczęściej uprawiane formy aktywności na wodzie przez badanych turystów na Półwyspie Helskim. Największą popularnością cieszy się windsurfing, który wybrało 47,4% respondentów. Oznacza to, że niemal połowa osób preferuje ten sport, prawdopodobnie ze względu na dostępność sprzętu, łatwość nauki i jego atrakcyjność dla różnych grup wiekowych. Na drugim miejscu znajduje się kitesurfing, który wskazało 28,4% ankietowanych. Do uprawiania tego sportu potrzeba większych umiejętności i sprzyjających warunków wietrznych, ale w ostatnich latach zyskuje on na popularności, zwłaszcza wśród młodszych miłośników sportów wodnych. Surfing został wybrany przez 15,2% badanych. Jest to aktywność bardziej wymagająca pod względem warunków naturalnych (fale odpowiedniej wysokości i długości), co może tłumaczyć jego mniejszą popularność w porównaniu do windsurfingu lub kitesurfingu. Najmniejszy odsetek respondentów (8,9%) wskazał kategorię „inne”, co sugeruje, że wśród ankietowanych istnieje grupa osób, które preferują inne formy aktywności wodnej, takie jak: wakeboarding, paddleboarding czy żeglarstwo.

Rysunek 3. Dyscypliny sportów wodnych reprezentowane przez respondentów
Źródło: opracowanie własne

3.2. Najczęściej wybierane obiekty noclegowe

Najczęściej wskazywane przez ankietowanych obiekty noclegowe pokazuje rysunek 4. Na Półwyspie Helskim najchętniej wybieraną formą zakwaterowania jest przyczepa kempingowa – dla 46,7% respondentów. Jest to najpopularniejszy wybór, wyraźnie dominujący nad pozostałymi. Na drugim miejscu znajdują się pokoje gościnne, na które zdecydowało się 14,7% badanych. Domek holenderski zajął trzecie miejsce, z wynikiem 9,3%. Pozostałe rodzaje noclegu cieszą się mniejszym zainteresowaniem: inne – 7,1%, namiot – 6,7%, pensjonat – 5,3%, kamper – 4,4%, ośrodek wczasowy – 4,0%, hotel – 1,8%. Tradycyjne miejsca zakwaterowania, jak hotele czy ośrodki wczasowe, nie są zbyt popularne.

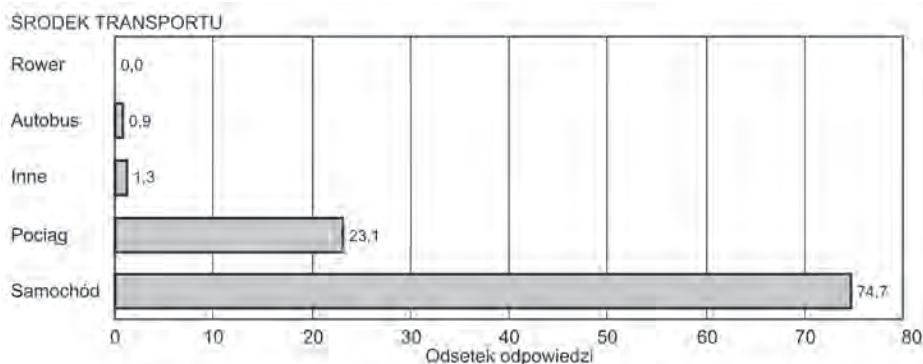

Rysunek 4. Preferowane przez respondentów obiekty noclegowe na Półwyspie Helskim
Źródło: opracowanie własne

3.3. Preferencje dotyczące środka transportu wykorzystywanego w celu dotarcia na Półwysep Helski

Na rysunku 5 przedstawiono preferencje dotyczące środków transportu wykorzystywanych przez badanych w celu dojazdu do miejsca wypoczynku na półwyspie. Wyniki pokazują, że głównym środkiem (74,7% wskazań) jest samochód. Na drugim miejscu znalazł się pociąg, który wybrało 23,1% respondentów. To znacznie niższy odsetek w porównaniu do samochodu, ale wciąż świadczy o istotnym udziale transportu kolejowego w podróżach na badanym obszarze. Pozostałe możliwości transportu mają marginalne znaczenie: inne środki transportu zostały wskazane przez 1,3% respondentów, sugerując niewielkie zainteresowanie

alternatywnymi opcjami podróżowania. Autobus wybiera tylko 0,9% ankietowanych, co wskazuje na bardzo małą popularność komunikacji autobusowej. Rower nie był wspomniany jako środek transportu przez żadnego respondenta; nie jest on traktowany jako sposób dotarcia do celu podróży na Półwyspie Helskim.

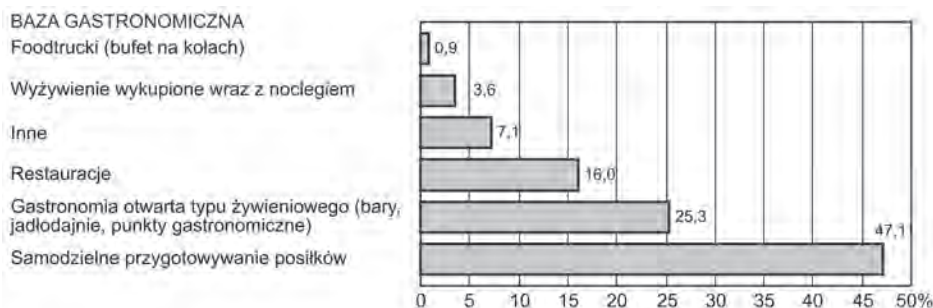
Rysunek 5. Najczęściej wybierany środek transportu w celu dojazdu na miejsce wypoczynku na Półwyspie Helskim

Źródło: opracowanie własne

3.4. Wykorzystanie bazy gastronomicznej przez badanych turystów

Rysunek 6 (s. 110) prezentuje preferowane wśród badanych formy żywienia. Uzyskane dane pokazują, że największa grupa respondentów (47,1%) wybiera samodzielne przygotowywanie posiłków. Oznacza to, że znaczna część turystów stawia na niezależność w kwestii stołowania się, co może być związane z oszczędnością lub specyficznymi preferencjami żywieniowymi. Na drugim miejscu znalazło się spożywanie posiłków w tańszych lokalach, zadeklarowane przez 25,3% badanych. Może to potwierdzać zainteresowanie, którym cieszy się lokalna gastronomia, ale nie jest to dominująca praktyka turystów. Jadanie posiłków w restauracjach wskazuje 16,0% ankietowanych, co świadczy o małej popularności takich miejsc wobec samodzielnego gotowania czy korzystania z tańszych lokali gastronomicznych. Kategoria „inne” dotyczy 7,1% respondentów – ten wynik sugeruje, że istnieją także mniej typowe sposoby organizowania żywienia przez turystów. Jadanie posiłków wykupionych wraz z noclegiem zaznaczyło jedynie 3,6% ankietowanych – opcja pełnego wyżywienia w hotelach i pensjonatach nie jest więc powszechna

na Półwyspie Helskim. Najmniejszą popularnością cieszą się tam food trucki – jedynie 0,9% respondentów wskazało je jako preferowaną formę żywienia. Może to wynikać z ograniczonej dostępności takich punktów na badanym obszarze lub braku zainteresowania tego rodzaju jedzeniem.

Rysunek 6. Preferowana wśród respondentów organizacja żywienia na Półwyspie Helskim

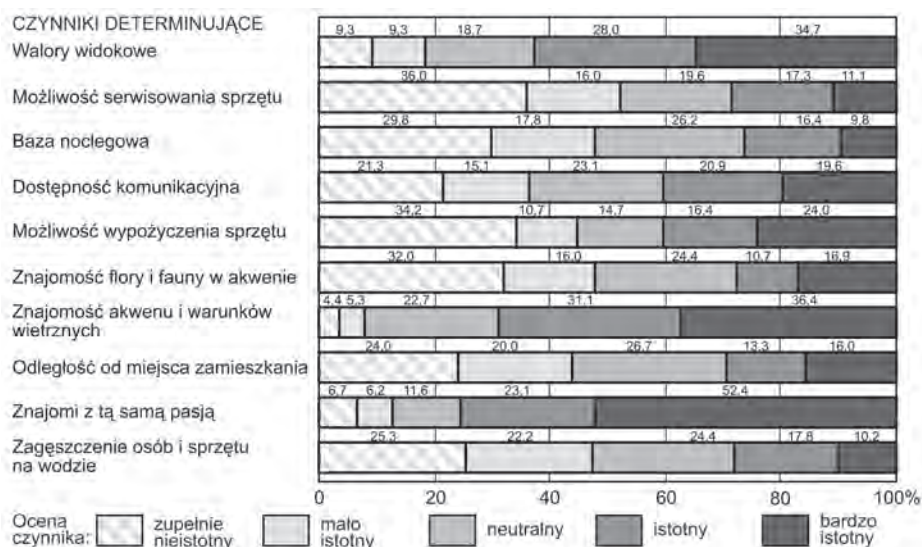
Źródło: opracowanie własne

3.5. Czynniki determinujące wybór Półwyspu Helskiego jako ośrodka sportów wodnych

Czynniki determinujące wybór omawianego regionu jako ośrodka sportów wodnych ukazuje rysunek 7 i są one oceniane przez respondentów w skali od 1 do 5, według której 1 oznacza czynnik *zupełnie nieistotny*, 2 – *mało istotny*, 3 – *neutralny*, 4 – *istotny*, 5 – *bardzo istotny*.

Pierwszy z analizowanych czynników stanowią walory widokowe (krajobrazowe), które okazały się istotnym warunkiem wyboru Półwyspu Helskiego dla znacznej części ankietowanych – 53,3% z nich oceniło je na 4 lub 5. Świadczy to o dużym znaczeniu atrakcyjności krajobrazowej Półwyspu Helskiego dla osób uprawiających sporty wodne. Można przypuszczać, że estetyka otoczenia ma wpływ na wybór lokalizacji. Tylko 18,6% uczestników badania uznało ten czynnik za zupełnie nieistotny lub mało istotny (oceny 1 i 2), co pozwala przypuszczać, że dla pewnej grupy respondentów liczą się inne, bardziej praktyczne aspekty.

Interesującym czynnikiem jest znajomość flory i fauny wodnej, którą 32% ankietowanych uznało za zupełnie nieistotną (ocena 1), a jedynie 27,6% za istotną lub bardzo istotną (łącznie oceny 4 i 5). To wskazuje, że dla większości osób kwestie przyrodnicze wód wokół Półwyspu Helskiego nie są decydujące przy wyborze lokalizacji do uprawiania sportów wodnych, choć dla niektórych miłośników przyrody mogą stanowić dodatkową atrakcję.

Rysunek 7. Czynniki determinujące wybór Półwyspu Helskiego jako ośrodka sportów wodnych
 Źródło: opracowanie własne

Kolejny warunek, który uznano za ważny przy wyborze tego regionu na miejsce wypoczynku, to znajomość akwenu i warunków wietrznych, co okazało się jednym z głównych czynników – 67,5% respondentów przyznało jej oceny 4 i 5. Potwierdza to, że uprawiający sporty wodne zwracają uwagę na lokalne warunki pogodowe, takie jak siła wiatru oraz charakter akwenu, z którego korzystają.

Zagęszczenie osób i sprzętu wodnego w akwenu nie okazało się istotnym czynnikiem wyboru tego regionu na wypoczynek dla większości badanych – niemal połowa (47,5%) oceniła to jako zupełnie nieistotne lub mało istotne. Z kolei 28% respondentów przyznało mu większe znaczenie (oceny 4 i 5), co może oznaczać, że umiarkowany tłok na wodzie nie zniechęca większości osób do wyboru tej lokalizacji.

Bardzo istotnym aspektem dla respondentów jest możliwość wypoczynku na Półwyspie Helskim ze znajomymi, którzy mają taką samą pasję. Tej kategorii 52,4% ankietowanych przyznało ocenę 5, co oznacza, że dla większości osób dzielenie doświadczeń z innymi miłośnikami sportów wodnych jest kluczowym czynnikiem – podkreśla to społeczny charakter uprawiania tego rodzaju aktywności. Tylko 6,7% osób uznało ten aspekt za zupełnie nieistotny.

Również możliwość wypożyczenia sprzętu ma duże znaczenie (oceny 4 i 5) dla 40,4% respondentów. Można zatem przypuszczać, że dostępność na miejscu sprzętu do uprawiania sportów wodnych przyciąga osoby nieposiadające własnego wyposażenia, jednak dla 34,2% ankietowanych jest to czynnik zupełnie nieistotny.

Kolejnym warunkiem wyboru przez ankietowanych helskiego ośrodka sportów wodnych jest możliwość serwisowania sprzętu, co zostało ocenione jako zupełnie nieistotne przez 36% osób. Zaledwie 28,4% respondentów przyznało dostępności serwisu wysokie noty (oceny 4 i 5).

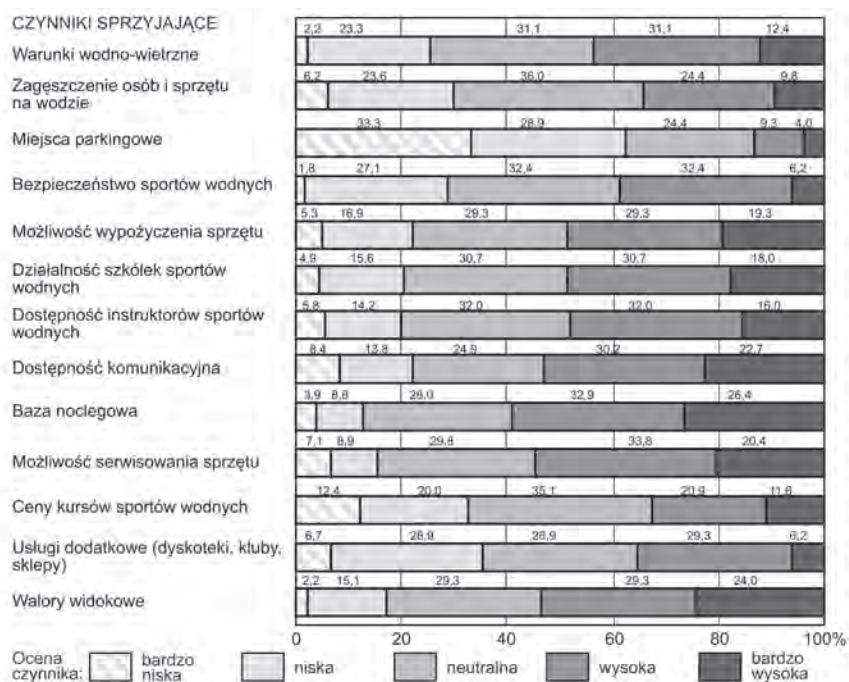
W przypadku czynnika dotyczącego oceny bazy noclegowej 29,8% badanych wskazało, że jest to dla nich zupełnie nieistotny aspekt. Może to sugerować, że osoby te korzystają z własnych pojazdów z funkcją noclegową, takich jak przyczepy kempingowe lub kampery. Jednocześnie 26,2% respondentów oceniło bazę noclegową jako umiarkowanie ważną (ocena 3). Oceny 4 i 5 (czynnik istotny i bardzo istotny) wskazało łącznie 26,2% badanych.

Z kolei dostępność komunikacyjna została uznana za ważny i bardzo ważny (oceny 4 i 5) czynnik wyboru regionu przez 40,5% badanych, co wskazuje, że dla części osób łatwość dojazdu ma duże znaczenie. Natomiast dla 36,4% respondentów czynnik ten był zupełnie nieistotny lub mało istotny (oceny 1 i 2). Może to wynikać z faktu, że półwysep jest popularną destynacją i większość osób jest przyzwyczajona do podróżowania pomimo sezonowego zatłoczenia i niewystarczającej infrastruktury drogowej.

Ostatni czynnik determinujący wybór Półwyspu Helskiego jako ośrodka sportów wodnych, który wzięto pod uwagę, to odległość destynacji od miejsca zamieszkania. Ten aspekt został uznany za mało istotny lub zupełnie nieistotny przez 44% ankietowanych, co sugeruje, że większość osób jest skłonna pokonać dłuższe dystanse, aby skorzystać z walorów oferowanych przez Półwysep Helski. Dla 29,3% badanych turystów był to czynnik istotny i bardzo istotny (oceny 4 i 5). Na podstawie uzyskanych danych można wyciągnąć wniosek, że odległość miejsca zamieszkania od celu wypoczynku nie jest decydującym elementem w planowaniu wyjazdu.

3.6. Ocena czynników sprzyjających uprawianiu sportów wodnych

Na rysunku 8 zaprezentowano ocenę dokonaną przez badanych turystów różnych czynników sprzyjających uprawianiu sportów wodnych w skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza ocenę *bardzo niską*, 2 – *niską*, 3 – *neutralną*, 4 – *wysoką*, 5 – *bardzo wysoką*.

Rysunek 8. Ocena czynników związanych z uprawianiem sportów wodnych na Półwyspie Helskim według respondentów

Źródło: opracowanie własne

Pierwszy z analizowanych czynników, czyli warunki wodno-wietrzne, uzyskał 43,5% ocen pozytywnych (odpowiednio: 31,1% ocen wysokich i 12,4% ocen bardzo wysokich). Oceny neutralne stanowiły 31,1%, natomiast niskie i bardzo niskie to odpowiednio: 23,3% i 2,2%, co sugeruje, że choć warunki naturalne są generalnie oceniane dobrze, istnieje też grupa użytkowników, która dostrzega pewne ograniczenia.

Drugim analizowanym czynnikiem było zagęszczenie osób i sprzętu na wodzie. W tym przypadku dominowały oceny neutralne (36,0%), zaś 23,6% respondentów wskazało ocenę niską, 6,2% bardzo niską. Z kolei 24,4% badanych oceniło ten czynnik wysoko, a 9,8% bardzo wysoko.

Ankietowani również krytycznie określili dostępność miejsc parkingowych: 33,3% uczestników badania oceniło ten czynnik jako bardzo niski, a kolejne 28,9% jako niski. Oceny neutralne dało 24,4% respondentów, natomiast wysokie i bardzo wysokie odpowiednio: 9,3% i 4,0%. Wyniki te wskazują na poważny deficyt infrastruktury parkingowej, co może stanowić barierę dla turystów.

W przypadku bezpieczeństwa sportów wodnych wyniki były znacznie bardziej optymistyczne – 32,4% respondentów oceniło ten aspekt wysoko, a 6,2% bardzo wysoko. Oceny neutralne wyniosły 32,4%, a niskie i bardzo niskie odpowiednio: 27,1% i 1,8%. Choć większość respondentów czuje się bezpiecznie, istnieje też grupa, która dostrzega potrzebę poprawy w tym zakresie.

Możliwość wypożyczenia sprzętu została oceniona pozytywnie – 29,3% respondentów przyznało ocenę wysoką, a 19,3% bardzo wysoką. Oceny neutralne pojawiły się w 29,3% odpowiedzi, a niskie i bardzo niskie w 16,9% i 5,3%. Pokazuje to, że oferta sprzętowa jest ogólnie dostępna, choć wymaga pewnych usprawnień.

Działalność szkółek sportów wodnych uzyskała ocenę bardzo wysoką na poziomie 18% i wysoką na poziomie 30,7%. Oceny neutralne stanowiły 30,7%, a negatywne odpowiednio 15,6% (niskie) i 4,9% (bardzo niskie).

Dostępność instruktorów uzyskała 32,0% ocen wysokich i 16,0% bardzo wysokich. Oceny neutralne wyniosły 32%, a negatywne 14,2% (niskie) i 5,8% (bardzo niskie). Wskazuje to na bardzo dobrą jakość i dostępność kadry szkoleniowej.

Dostępność komunikacyjna została oceniona bardzo wysoko przez 22,7% respondentów i wysoko przez 30,2%. Oceny neutralne wyniosły 24,9%, a niskie i bardzo niskie oceny wskazało odpowiednio 13,8% i 8,4% badanych. Wyniki sugerują, że dotarcie na Półwysep Helski nie stanowi większego problemu dla większości odwiedzających.

Baza noclegowa została oceniona jako bardzo dobra przez 26,4% badanych i jako dobra przez 32,9% respondentów. Oceny neutralne wskazało 28% osób, natomiast niskie i bardzo niskie – 8,8% i 3,9%. Świadczy to o dużej dostępności i dobrej jakości zakwaterowania w regionie.

Możliwość serwisowania sprzętu uzyskała 33,8% ocen wysokich i 20,4% bardzo wysokich, co łącznie daje 54,2% ocen pozytywnych. Oceny neutralne to 29,8%, a niskie i bardzo niskie odpowiednio: 8,9% i 7,1%. Dane te wskazują na stosunkowo dobrą dostępność serwisów sprzętowych w regionie.

Ceny kursów sportów wodnych uzyskały 11,6% ocen bardzo wysokich i 20,9% ocen wysokich. Oceny neutralne stanowiły 35,1% odpowiedzi, a negatywne odpowiednio 20% (niskie) i 12,4% (bardzo niskie). Oznacza to, że ceny są dla większości osób akceptowalne, choć część uważa je za zbyt wysokie.

Usługi dodatkowe, takie jak: dyskoteki, kluby czy sklepy, zostały ocenione wysoko przez 29,3% osób, a bardzo wysoko przez 6,2%. Oceny

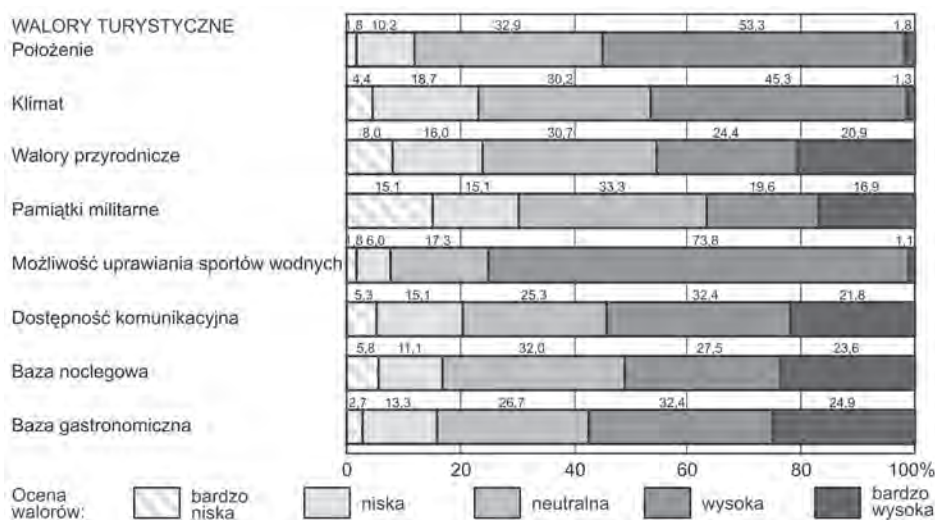
neutralne wyniosły 28,9%, a niskie i bardzo niskie odpowiednio: 28,9% i 6,7%. Pokazuje to, że oferta rozrywkowo-handlowa jest zauważalna, choć nie zawsze satysfakcjonująca.

Ostatni badany czynnik odnosił się do walorów widokowych regionu. Respondenci ocenili ten aspekt bardzo wysoko (24%) i wysoko (29,3%), co daje łącznie 53,3% pozytywnych ocen. Oceny neutralne stanowiły 29,3%, a niskie i bardzo niskie tylko 15,1% i 2,2%.

Podsumowując, większość czynników została oceniona pozytywnie, przy czym najlepsze wyniki uzyskały: dostępność instruktorów, warunki wodno-wietrzne, walory widokowe i baza noclegowa. Z kolei najniżej oceniono infrastrukturę parkingową oraz zagęszczenie osób i sprzętu na wodzie, co wskazuje na potrzebę dalszych działań usprawniających w tych obszarach.

3.7. Ocena poziomu atrakcyjności wybranych walorów turystycznych i infrastruktury

Rysunek 9 ukazuje przyznane oceny poziomu atrakcyjności wybranych walorów turystycznych przez badanych turystów wypoczywających na Półwyspie Helskim. Skala ocen wynosi od 1 do 5, gdzie 1 oznacza ocenę *bardzo niską*, 2 – *niską*, 3 – *neutralną*, 4 – *wysoką*, 5 – *bardzo wysoką*.

Rysunek 9. Ocena poziomu atrakcyjności wybranych walorów turystycznych na Półwyspie Helskim

Źródło: opracowanie własne

Wśród walorów turystycznych Półwyspu Helskiego najwyżej ocenione zostało położenie. Aż 53,3% respondentów wskazało ocenę wysoką, a 1,8% bardzo wysoką, co łącznie daje 55,1% pozytywnych odpowiedzi. Oceny neutralne wyniosły 32,9%, natomiast niskie – 10,2%, a bardzo niskie – jedynie 1,8%.

Klimat uzyskał 45,3% ocen wysokich oraz 1,3% bardzo wysokich, co również daje ponad połowę pozytywnych ocen (46,6%). Neutralnie oceniło go 30,7% badanych, podczas gdy niską i bardzo niską ocenę przyznało odpowiednio 18,7% i 4,4% respondentów.

Walory przyrodnicze zostały ocenione dobrze i bardzo dobrze – 24,4% respondentów przyznało ocenę 4, a 20,9% ocenę 5. Oceny neutralne stanowiły 30,7%, niskie – 16,0%, a bardzo niskie – 8,0%.

Pamiętki militarne uzyskały 33,3% wskazań neutralnych, natomiast pozytywnych – wysokich i bardzo wysokich – było 19,6% i 16,6%. Jednocześnie 15,1% respondentów przyznało ocenę niską, a kolejnych 15,1% – bardzo niską, co wskazuje na podzielone opinie w tej kwestii.

Możliwość uprawiania sportów wodnych została zdecydowanie najlepiej oceniona spośród wszystkich analizowanych walorów. Aż 73,8% badanych oceniło ją jako wysoką, a 1,1% jako bardzo wysoką – łącznie 74,9% wskazań. Oceny neutralne wyniosły 17,3%, a niskie i bardzo niskie – jedynie 6,0% i 1,8%.

Dostępność komunikacyjna uzyskała 32,4% ocen wysokich i 21,8% bardzo wysokich, co daje łącznie 54,2% ocen pozytywnych. Oceny neutralne stanowiły 25,3%, natomiast niskie i bardzo niskie – odpowiednio 15,1% i 5,3%.

Baza noclegowa została oceniona jako dobra przez 27,5% respondentów i jako bardzo dobra przez 23,6%, co łącznie daje 51,1%. Oceny neutralne wyniosły 32,0%, natomiast niskie i bardzo niskie – 11,1% i 5,8%.

Baza gastronomiczna uzyskała 32,4% ocen wysokich i 24,9% bardzo wysokich – razem 57,3%. Oceny neutralne stanowiły 26,7%, a niskie i bardzo niskie – odpowiednio 13,3% i 2,7%.

Podsumowując, najlepiej ocenione zostały możliwość uprawiania sportów wodnych, położenie, klimat oraz baza gastronomiczna. Z kolei najmniej wypadły pamiętki militarne i walory przyrodnicze, choć również w tych przypadkach widoczne są wyraźne grupy respondentów, które oceniają je pozytywnie.

4. Podsumowanie

Półwysep Helski jest jednym z głównych ośrodków sportów wodnych w Polsce, co wynika z jego unikatowych uwarunkowań geograficznych, klimatycznych oraz hydrograficznych. Jego położenie pomiędzy

Morzem Bałtyckim a Zatoką Pucką stwarza dogodne warunki do uprawiania różnorodnych form aktywności wodnych, dostosowanych do zainteresowań osób na różnym poziomie zaawansowania.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że największą popularnością cieszą się windsurfing oraz kitesurfing, co świadczy o rosnącym zainteresowaniu sportami wymagającymi dobrych warunków wietrznych. Jednocześnie infrastruktura regionu, obejmująca liczne wypożyczalnie sprzętu oraz szkoły sportów wodnych, spełnia oczekiwania turystów, choć dalszy jej rozwój mógłby jeszcze bardziej wpłynąć na atrakcyjność Półwyspu Helskiego.

Badania wykazały, że turystyka sportów wodnych na Półwyspie Helskim ma przede wszystkim charakter budżetowy. Najpopularniejszą formą zakwaterowania są przyczepy kempingowe i domki holenderskie, wskazujące na silne związanie turystów z caravaningiem. Ponadto respondenci preferują samodzielne przygotowywanie posiłków, na co wpływać mogą oszczędność lub indywidualne preferencje żywieniowe.

Podstawowym środkiem transportu wybieranym przez turystów przybywających na Półwysp Helski jest samochód, co podkreśla znaczenie infrastruktury drogowej w regionie. Pomimo sezonowego zatłoczenia stosunkowo mała popularność komunikacji zbiorowej wskazuje na potrzebę jej dalszego usprawniania.

Wybór Półwyspu Helskiego jako destynacji sportów wodnych determinowany jest przede wszystkim atrakcyjnością krajobrazową, znajomością akwenu i warunków wietrznych oraz możliwością uprawiania sportów wodnych w towarzystwie osób o podobnych zainteresowaniach. Natomiast inne czynniki, takie jak: odległość od miejsca zamieszkania, rozbudowana baza noclegowa czy serwis sprzętu, nie odgrywają kluczowej roli przy wyborze tej lokalizacji.

Podsumowując, Półwysp Helski to atrakcyjny region dla miłośników sportów wodnych, zwłaszcza windsurfingu i kitesurfingu. Choć obecna infrastruktura odpowiada na wiele potrzeb turystów, dalsze inwestycje w rozwój zaplecza noclegowego, gastronomicznego oraz transportowego mogłyby dodatkowo wpłynąć na zwiększenie atrakcyjności regionu.

Bibliografia

Augustyna prognozuje. Zatoka Pucka i okolice. (b.r.). *Średnie wieloletnie dane klimatyczne dla Półwyspu Helskiego od stycznia 1996 do grudnia 2011 r.* Pobrano 14 marca 2025 r. z: <https://www.augustyna.pl/prognozy/klimat.php>

- Borkowski, R. (2019). Wyzwania i zagrożenia dla turystyki na Półwyspie Helskim w XXI wieku. *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka*, (2), 129–145. <https://doi.org/10.34697/2451-0718-btip-2019-2-007>
- Drzewiecki, A., Kardas, M. (red.). (2009). *Półwysep Helski. Historia orężem pisana*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Gerstmannowa, E. (red.). (1995). *Półwysep Helski – przyrodnicze podstawy rozwoju*. Wydawnictwo Instytutu Ochrony Środowiska.
- Kuklik, M. (2010). *Tryptyk helski. Cz. 1: Do roku 1920*. Maszoperia Literacka.
- Majdak, P. (2011). Czynniki kształtujące przestrzeń obszarów turystycznych w świetle koncepcji rozwoju zrównoważonego na przykładzie Półwyspu Helskiego. W: M. Durydiwka i K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń turystyczna. Czynniki, różnorodność, zmiany* (s. 303–309). WEMA Wydawnictwo-Poligrafia.
- Majdak, P. (2012). Rowerem przez Półwysep Helski. Uwarunkowania – projekty – efekty. W: J. Śledzińska i B. Włodarczyk (red.), *Turystyka rowerowa w zjednoczonej Europie* (s. 111–120). Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze „Kraj”.
- Skonka, C. (1990). *7 dni na Mierzei Helkiej. Przewodnik turystyczny*. Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze „Kraj”.
- Struck, R. (2018). *Półwysep Helski od A do Z* (wyd. 3). Region.
- Weather Spark. (b.r.). *Całoroczny klimat i średnie warunki pogodowe w Hel Polska*. Pobrano 14 marca 2025 r. z: <https://pl.weatherspark.com/y/84132/%C5%9Arednie-warunki-pogodowe-w:-Hel-Polska-w-ci%C4%85gu-roku>

PÓŁWYSEP HELSKI JAKO OŚRODEK SPORTÓW WODNYCH W ŚWIETLE PREFERENCJI I OCZEKIWAŃ TURYSTÓW

Abstrakt: Prezentowane w artykule rozważania ogniskują się wokół zagadnień związanych z preferencjami i oczekiwaniami turystów uprawiających sporty wodne na obszarze Półwyspu Helskiego. W pierwszej części artykułu przedstawiono ramową charakterystykę walorów Półwyspu Helskiego istotnych z punktu widzenia uprawiania sportów wodnych. Następnie zaprezentowano wyniki ankietowych badań własnych przeprowadzonych wśród turystów aktywnie korzystających z oferty sportów wodnych na omawianym obszarze. Wykonane analizy miały na celu rozpoznanie kluczowych czynników wpływających na wybór tego regionu jako ośrodka sportów wodnych, rodzaju preferowanych aktywności, oczekiwań dotyczących infrastruktury, jakości usług oraz warunków naturalnych sprzyjających uprawianiu sportów wodnych. W końcowej części opracowania znajduje się podsumowanie wyników badań, prezentujące kluczowe wnioski dotyczące postrzegania walorów turystycznych Półwyspu Helskiego przez osoby uprawiające sporty wodne. Na tej podstawie sformułowano także rekomendacje dotyczące przyszłych działań mogących przyczynić się do dalszego rozwoju oferty turystycznej.

Słowa kluczowe: Półwysep Helski, sporty wodne, turystyka, oczekiwania

THE HEL PENINSULA AS A WATER SPORTS CENTER:
TOURIST PREFERENCES AND EXPECTATIONS

Abstract: The considerations presented in the article focus on issues related to the preferences and expectations of tourists practicing water sports on the Hel Peninsula in relation to various groups of tourism assets such as natural conditions, infrastructure or availability of services. The aim of the work is to identify the key factors influencing the attractiveness of the region, taking into account the perspectives of those actively using its water potential. The first part of the article presents a framework description of the assets of the Hel Peninsula, important from the point of view of practicing water sports. Then, the results of a survey conducted among tourists actively using the offer of water sports there are presented. The analyses conducted aim to identify the key factors influencing the choice of this region as a sports and recreation destination, the types of preferred activities, expectations regarding infrastructure, the quality of services and the natural conditions conducive to practicing water sports. The final part presents a summary of the research results, indicating key conclusions regarding perceptions of the tourism assets of the Hel Peninsula by those practicing water sports. On this basis, recommendations were formulated regarding future action that could contribute to the further development of the tourism offer.

Keywords: Hel Peninsula, water sports, tourism, expectations

Joanna PAPRZYCKA

 <https://orcid.org/0000-0002-3906-5966>

Szkoła Doktorska Nauk Społecznych

Uniwersytet Łódzki

e-mail: joanna.paprzycka@edu.uni.lodz.pl

JAKI JEST WSPÓŁCZESNY STAN BADAŃ TURYSTYCZNYCH O BURSZTYNIE? ANALIZA BIBLIOMETRYCZNA WYBRANYCH BAZ DANYCH

1. Wstęp

Bursztyn od wieków fascynuje ludzi swoją unikatową historią, barwą oraz zawartymi w nim inkluzjami (Kosmowska-Ceranowicz i Konart, 1989; Olszewski-Strzyżowski i Wendt, 2018). W literaturze można odnaleźć rozważania na temat jego genezy, sposobów obróbki, wykorzystania w gospodarce, wierzeniach, czy kulturze. Są także opracowania dotyczące potencjału i wykorzystania produktu kreowanego na bazie bursztynu, w tym dla organizowania aktywności turystycznej regionów odznaczających się „bursztynowymi” walorami, pozwalającymi na jej praktykowanie (Hochleitner i Moska, 2006; Olszewski-Strzyżowski, 2018, 2023). Tematyka atrakcyjności turystycznej produktów związanych z bursztynem wznawiana jest co kilka lat w publikacji towarzyszącej organizacji Mistrzostw Świata w Poławianiu Bursztynu w Jantarze, jako wkład naukowy koordynowany przez Akademię Wychowania Fizycznego i Sportu w Gdańsku (Olszewski-Strzyżowski, 2018, 2023). W ramach podejmowanych kwestii jantar jest postrzegany m.in. w kontekście potencjału, określanego jako dziedzictwo bursztynu obszarów nadbałtyckich oraz położonych na historycznym Szlaku Bursztynowym (Gerstmann, 2018). Sukcynit bywa też analizowany w kontekście wartości, jaką wnosi do sprawy nawiązywania współpracy międzynarodowej (Olszewski-Strzyżowski i Wendt, 2018; Studzieniecki, 2018). W ostatnim czasie zainteresowanie budzi również tematyka rozwoju turystyki pod wpływem aktywności powiązanej z bursztynem i jej formami (Cudny

i in., 2023). Stała się ona na tyle inspirująca, że autorka podjęła się jej rozwinięcia w ramach rozprawy doktorskiej, której (niewielką) część stanowi niniejszy artykuł.

Publikacja przedstawia analizę bibliometryczną opierającą się na zbiorze danych ilościowych, poddanych procesowi analizy i wnioskowania. Zabieg ten ma przybliżyć autorkę do wykazania luki badawczej oraz wspomóc wybór kierunku dalszego prowadzenia badań naukowych. Autorka została zainspirowana do przeprowadzenia analizy źródeł w trakcie dokonywania przeglądu literatury. Dostrzegła wówczas, że liczba publikacji podejmujących tematykę wykorzystania turystyki w bibliotekach uniwersyteckich i krajowych bazach danych, jest niewielka. Przeprowadzone badania i opublikowane opracowania mają charakter niszowy i sporadyczny. Obserwację tę potwierdzono, analizując dostępne źródła w ramach kwerendy odbytej w Niemieckiej Bibliotece Narodowej w Lipsku w 2023 r. Wnioski z kwerendy stały się inspiracją do przeprowadzenia przeglądu źródeł osiągalnych w międzynarodowych bazach danych w otwartym dostępie. Wybrane wyniki analizy ilościowej zostały przedstawione w niniejszym artykule i stanowią wstęp do analizy jakościowej. Tekst ten należy traktować jako materiał przeglądowy, zachowany w nurcie artykułu naukowego, będący zapowiedzią dalszych prac badawczych.

2. Przegląd wybranych baz danych

Aby dokładniej zbadać dostępne źródła wiedzy, zdecydowano się na przegląd baz danych o możliwie szerokim spektrum tematycznym (łącznie m.in. nauki medyczne, humanistyczne, społeczne, ścisłe i przyrodnicze). Wybrano bazy otwartego dostępu: Science Direct, Scopus oraz Web of Science, w których odczytano liczbę publikacji w zakresie współwystępowania terminów kluczowych: *amber*, *heritage*, *product* i *tourism*. Wykorzystano wyszukiwanie we wszystkich polach, tj. wśród autorów, tytułów, słów kluczowych oraz abstraktów, używając słów w języku angielskim ze względu na dominację anglojęzycznych źródeł. Opracowania znalezione w trakcie przeglądu były także publikowane w innych językach, np. we francuskim i włoskim, w koreańskim, hiszpańskim i rumuńskim. Liczbę publikacji odpowiadających kryteriom wyszukiwania, wraz z zastosowanym zestawieniem terminów, zebrano w tabeli 1.

Tabela 1. Wyniki wyszukiwania publikacji ze wskazanymi słowami kluczowymi w wybranych bazach danych

Pole wyszukiwania	Baza danych		
	Science Direct	Scopus	Web of Science
<i>Amber and tourism and product</i>	565	403	5
<i>Amber and tourism</i>	852	855	88
<i>Amber and product</i>	57 312	28 808	2 313
<i>Amber and heritage and tourism</i>	130	257	6
<i>Amber and heritage and product</i>	747	903	13
<i>Amber and heritage</i>	1 163	2 422	231

Źródło: opracowanie własne (stan na luty 2025 r.).

Do dalszej analizy wybrano bazy danych o największej liczbie wyszukanых opracowań. Uzyskane w ten sposób publikacje zostały poddane sprawdzeniu pod kątem charakterystyki utworu, czyli: zakresu tematycznego wskazywanego przez autora, roku wydania i typu publikacji. Pierwszym etapem był przegląd tematyki źródeł uzyskanych poprzez przeszukiwanie terminów we wszystkich polach opisu publikacji dostępnych w bazach Science Direct i Scopus. Dokonano syntezy danych w tabeli poprzez symboliczny zapis frazy wyszukiwania. Przyjęto następujące kodowanie oznaczeń: A – *amber*, H – *heritage*, T – *tourism*, P – *product*. Znak [+] oznacza użycie spójnika *and*, pozwalającego na wyszukiwanie publikacji zawierającej wszystkie wskazane słowa. Wyniki wyszukiwania przedstawiają tabele 2 i 3 (s. 123–125).

Tabela 2. Tematyka wyszukiwanych publikacji w bazie Science Direct

Tematyka badawcza (brzmienie oryginalne)	Liczba znalezionych publikacji					
	A + H	A + T	A + P	A + H + T	A + H + P	A + T + P
<i>Agricultural and biological sciences</i>	231	240	9 794	32	171	154
<i>Arts and humanities</i>	112	–	–	7	58	–
<i>Biochemistry, genetics and molecular biology</i>	122	30	17 891	3	91	20

Tabela 2 (cd.)

Tematyka badawcza (brzmienie oryginalne)	Liczba znalezionych publikacji					
	A + H	A + T	A + P	A + H + T	A + H + P	A + T + P
<i>Business, management and accounting</i>	–	52	–	25	–	39
<i>Chemical engineering</i>	–	–	4 334	–	–	–
<i>Chemistry</i>	168	30	12 788	–	132	24
<i>Computer science</i>	–	–	–	3	–	–
<i>Decision sciences</i>	–	–	–	–	–	–
<i>Earth and planetary sciences</i>	151	211	3 332	25	85	116
<i>Economics, econometrics and finance</i>	–	–	–	–	–	–
<i>Energy</i>	–	34	–	7	–	23
<i>Engineering</i>	64	40	–	7	45	22
<i>Environmental science</i>	209	464	10 581	53	118	321
<i>Health professions</i>	–	–	–	–	–	–
<i>Immunology and microbiology</i>	–	–	4 848	–	–	–
<i>Materials science</i>	131	–	3 862	–	93	–
<i>Mathematics</i>	–	–	–	–	–	–
<i>Medicine and dentistry</i>	119	36	5 523	–	64	25
<i>Multidisciplinary</i>	–	–	–	–	–	–
<i>Neuroscience</i>	–	–	–	–	–	–
<i>Nursing</i>	–	–	–	–	–	–
<i>Pharmacology, toxicology and pharmaceuticals</i>	–	–	5 650	–	–	–
<i>Physics and astronomy</i>	–	–	–	–	–	–
<i>Psychology</i>	–	–	–	–	–	–
<i>Social sciences</i>	254	129	–	56	134	79
<i>Veterinary</i>	–	–	–	–	–	–
Łącznie	1 561	1 266	78 603	218	991	823

Objaśnienie: A – *amber*, H – *heritage*, T – *tourism*, P – *product*, znak [+] oznacza *and*.

Źródło: opracowanie własne (stan na luty 2025 r.).

Tabela 3. Tematyka wyszukiwanych publikacji w bazie Scopus

Tematyka badawcza (brzmienie oryginalne)	Liczba znalezionych publikacji					
	A + H	A + T	A + P	A + H + T	A + H + P	A + T + P
<i>Agricultural and biological sciences</i>	348	148	4 288	24	111	68
<i>Arts and humanities</i>	997	140	1 014	80	357	56
<i>Biochemistry, genetics and molecular biology</i>	171	26	9 979	6	72	15
<i>Business, management and accounting</i>	68	171	584	46	37	105
<i>Chemical engineering</i>	39	10	3 092	–	19	5
<i>Chemistry</i>	281	12	7 802	8	134	6
<i>Computer science</i>	139	62	2 179	18	44	34
<i>Decision sciences</i>	6	16	107	1	1	8
<i>Earth and planetary sciences</i>	273	90	1 158	27	86	26
<i>Economics, econometrics and finance</i>	71	79	575	21	31	47
<i>Energy</i>	44	32	765	10	18	16
<i>Engineering</i>	132	63	1 906	17	52	24
<i>Environmental science</i>	197	158	1 753	46	73	64
<i>Health professions</i>	15	9	287	1	10	6
<i>Immunology and microbiology</i>	26	9	2 169	–	14	5
<i>Materials science</i>	195	11	2 250	8	67	3
<i>Mathematics</i>	19	11	577	3	3	6
<i>Medicine and dentistry</i>	130	61	3 741	10	61	36
<i>Multidisciplinary</i>	56	14	981	3	24	8
<i>Neuroscience</i>	20	4	363	1	6	1
<i>Nursing</i>	11	12	366	2	5	6
<i>Pharmacology, toxicology and pharmaceuticals</i>	30	9	2 994	–	17	6
<i>Physics and astronomy</i>	140	12	1 814	5	42	6
<i>Psychology</i>	29	27	217	4	11	18
<i>Social sciences</i>	967	380	2 369	144	366	177
<i>Veterinary</i>	5	11	270	–	4	7
Łącznie	4 409	1 577	53 600	485	1 665	759

Objaśnienie: A – amber, H – heritage, T – tourism, P – product, znak [+] oznacza and.

Źródło: opracowanie własne (stan na luty 2025 r.).

Kolejny etap postępowania badawczego objął grupowanie artykułów w odniesieniu do rodzaju publikacji. Publikacje znajdujące się w bazach danych uwzględniały artykuły, książki, rozdziały w monografiach, materiały pokonferencyjne i inne. W trakcie analizy stwierdzono uszczuplenie bazy Science Direct polegające na nieuwzględnieniu w wynikach wyszukiwania publikacji książkowych. Warto jednak zwrócić uwagę, że zarówno baza Science Direct, jak i Scopus obejmują znaczną liczbę źródeł w postaci artykułów naukowych oraz rozdziałów w monografiach. Fakt ten wpływa na wartość materiałów źródłowych dla analizy prowadzonej w ramach badań naukowych. Szczegółowy podział źródeł z uwzględnieniem ich rodzaju prezentują tabele 4 i 5.

Tabela 4. Rodzaj publikacji dostępnych w bazie Science Direct

Rodzaj publikacji	A + H	A + T	A + P	A + H + T	A + H + P	A + T + P
Artykuły naukowe	732	645	45 161	92	457	434
Książki	–	–	–	–	–	–
Przeglądy i notatki	77	47	2 518	5	46	32
Rozdziały w monografiach	143	68	4 178	17	116	53
Wydawnictwa pokonferencyjne	24	9	842	2	20	9
Inne	587	83	4 613	15	104	38

Objaśnienie: A – *amber*, H – *heritage*, T – *tourism*, P – *product*, znak [+] oznacza *and*.

Źródło: opracowanie własne (stan na luty 2025 r.).

Tabela 5. Rodzaj publikacji dostępnych w bazie Scopus

Rodzaj publikacji	A + H	A + T	A + P	A + H + T	A + H + P	A + T + P
Artykuły naukowe	1 436	511	22 651	133	457	227
Książki	423	149	926	77	262	100
Przeglądy i notatki	438	70	3 025	16	96	28
Rozdziały w monografiach	214	92	1 362	22	73	39
Wydawnictwa pokonferencyjne	78	29	700	9	14	9
Inne	20	5	144	1	4	0

Objaśnienie: A – *amber*, H – *heritage*, T – *tourism*, P – *product*, znak [+] oznacza *and*.

Źródło: opracowanie własne (stan na luty 2025 r.).

Zdecydowano się również na przeprowadzenie analizy roku wydania odnalezionych publikacji. Zwłaszcza na podstawie bazy Scopus można wnioskować, że jako pierwsze pojawiły się badania dotyczące bursztynu oraz jego powiązań z produktem. Liczba opracowań rosła od połowy XIX w., osiągając ponad 11 tys. publikacji w latach 2021–2025. Jeszcze więcej źródeł w tej tematyce można odnaleźć w bazie Science Direct, ale zawiera ona głównie opracowania powstałe od ok. 2000 r. Dlatego też, jeśli chodzi o analizę dotyczącą powstawania publikacji na przestrzeni lat, główne znaczenie miała baza Scopus. Drugim obszarem, który najwcześniej wzbudził zainteresowanie badawcze, było powiązanie jantaru z zagadnieniem dziedzictwa. Wzrost liczby publikacji odznaczał się jednak znacznie niższą dynamiką. Na przełomie XX i XXI w. zaobserwowano próby łączenia tematyki bursztynu, dziedzictwa i produktu. Dopiero w latach 90. XX w. zaczęto podejmować zagadnienia dotyczące wiązania tej kopalnej żywicy z tematyką turystyki, a po 2000 r. interesować się badaniami zawierającymi zestawienia wszystkich trzech wcześniej analizowanych elementów ze zjawiskiem turystyki. Wyniki przeglądu roku wydania publikacji w odniesieniu do terminów będących celem wyszukiwania przedstawiają tabele 6 i 7 (s. 127–128).

Tabela 6. Daty wydania publikacji dostępnych w bazie Science Direct

Daty publikacji	A + H	A + T	A + P	A + H + T	A + H + P	A + T + P
2021–2025	393	377	15 946	49	251	253
2016–2020	300	253	12 676	28	195	164
2011–2015	171	100	7 989	19	108	73
2006–2010	103	51	5 128	10	67	34
2001–2005	53	26	2 615	11	34	18
1996–2000	–	–	–	1	–	–
1991–1995	–	–	–	–	–	–
1986–1990	–	–	–	–	–	–
1981–1985	–	–	–	–	–	–
1976–1980	–	–	–	–	–	–
1970–1975	–	–	–	–	–	–

Objaśnienie: A – *amber*, H – *heritage*, T – *tourism*, P – *product*, znak [+] oznacza *and*.

Źródło: opracowanie własne (stan na luty 2025 r.).

Tabela 7. Daty wydania publikacji dostępnych w bazie Scopus

Daty publikacji	A + H	A + T	A + P	A + H + T	A + H + P	A + T + P
2021–2025	393	377	15 946	49	251	253
2016–2020	300	253	12 676	28	195	164
2011–2015	171	100	7 989	19	108	73
2006–2010	103	51	5 128	10	67	34
2001–2005	53	26	2 615	11	34	18
1996–2000	–	–	–	1	–	–
1991–1995	–	–	–	–	–	–
1986–1990	–	–	–	–	–	–
1981–1985	–	–	–	–	–	–
1976–1980	–	–	–	–	–	–
1970–1975	–	–	–	–	–	–

Objaśnienie: A – *amber*, H – *heritage*, T – *tourism*, P – *product*, znak [+] oznacza *and*.

Źródło: opracowanie własne (stan na luty 2025 r.).

3. Analiza słów kluczowych

Na kolejnym etapie badań skupiono się na analizie słów kluczowych zamieszczonych w dostępnych publikacjach. Były to głównie terminy podane przez ich autorów, z uzupełnieniem o słowa generowane przez bazę. Do analizy zostały wykorzystane dane surowe, uzyskane bezpośrednio z bazy Scopus, oraz narzędzie internetowe VOSviewer. Wadą tej metody mapowania jest brak możliwości uporządkowania i odmiany słów kluczowych znalezionych w bazach danych. Stąd też te same wyrazy, użyte w formie odmienionej przez przypadki, automatycznie zostały zaklasyfikowane jako różne terminy. Biorąc pod uwagę ograniczone opcje wygenerowania słów kluczowych w bazie Science Direct oraz brak kompatybilności jej danych z narzędziem VOSviewer, zrezygnowano z tego zbioru na etapie analizy słów kluczowych.

Mając na uwadze zwiększenie czytelności powstałej mapy słów kluczowych oraz maksymalizację użyteczności do dalszej analizy jakościowej, zawężono wyszukiwanie do następujących dziedzin: nauki społeczne, nauki o Ziemi i planetach, sztuka i nauki humanistyczne, nauki o środowisku, nauki inżynierskie, fizyka z astronomią, chemia, nauki o materiałach, rolnictwo i nauki biologiczne, biochemia, genetyka i biologia molekularna,

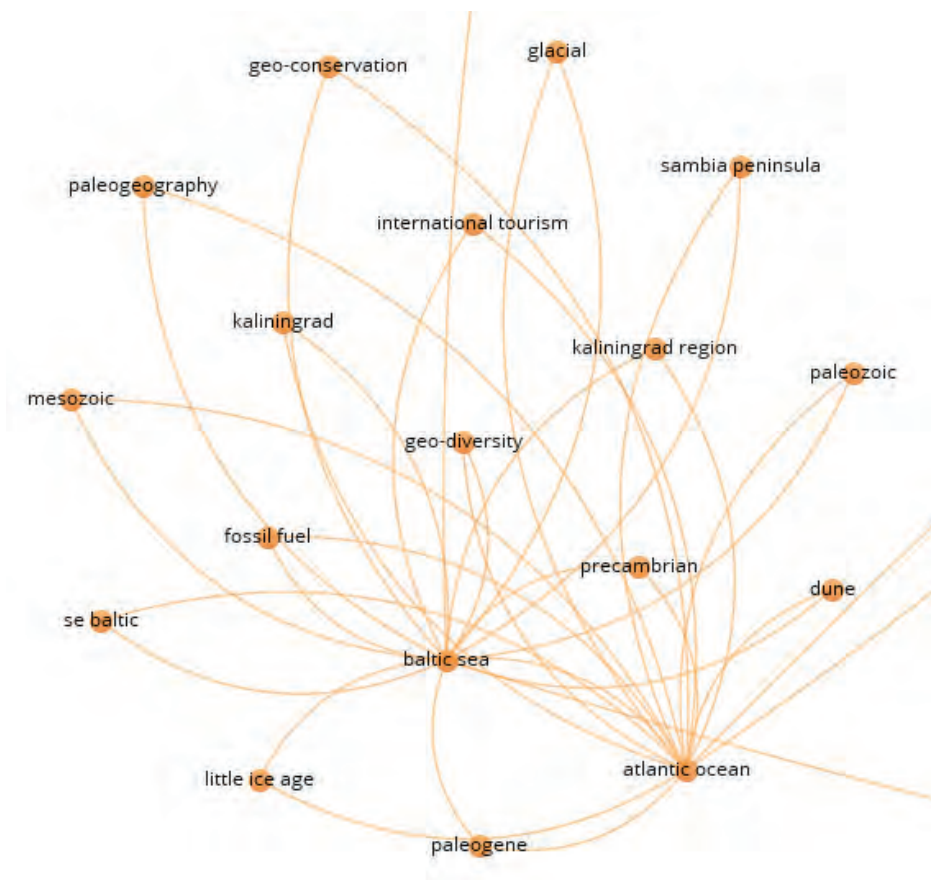
nauki informatyczne, biznes, zarządzanie i księgowość, inżynieria chemiczna, ekonomia, ekonometria i finanse, energia, medycyna oraz nauki multidyscyplinarne. Podjęto także decyzję o opublikowaniu jedynie wybranych wyników wyszukiwania o największej adekwatności w stosunku do przedmiotu prowadzonych badań naukowych. Na potrzeby niniejszego opracowania najważniejsze słowa zostały przetłumaczone na język polski. Wyniki ogólne dla wszystkich słów kluczowych z kategorii wyszukiwania *amber and tourism* pokazano na rysunku 1. Można tu zauważyć wyraźną dominację tematyki bursztynu w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego, a także do badań spektroskopowych, które polegają na identyfikacji jantaru oraz odróżnianiu go od innych żywic (naturalnych i syntetycznych). Wybrano ten wynik do prezentacji ze względu na najczęstszą powtarzalność słów kluczowych w publikacjach. Ponadto jest on zbiorem nadrzędnym do zbiorów szczegółowych, ukazanych na rysunkach 2 i 3 (s. 130–131).

Rysunek 1. Wyniki analizy ogólnej słów kluczowych publikacji spełniających kryteria wyszukiwania *amber and heritage* w bazie Scopus
Źródło: opracowanie własne za pomocą programu VOSviewer

Przedstawiony na rysunku 2 zbiór szczegółowy wyznacza najważniejsze obszary i zjawiska geograficzne wiążące się z historią badań nad związkami bursztynu z dziedzictwem, głównie kulturowym. Jako obszary geograficzne wskazywane są: akwen Morza Bałtyckiego, Półwysep Sambijski oraz obwód królewiecki (dawniej kaliningradzki), na terenie którego funkcjonowały największe kopalnie bursztynu na świecie. Można zauważyć, że duże znaczenie dla powstania jantaru i budowania dziedzictwa kulturowego na bazie surowca miał okres złodowacenia. Wynika to z faktu, że odnajdywane historycznie i współcześnie złoża bursztynu,

na bazie których budowana była lokalna kultura, opierały się często na śródlądowych złóżach surowców. Ich występowanie w głębi lądu wynikało natomiast z działalności lądolodu, który transportował osady, w tym złoża bursztynu, z mórz i obszarów północy w głąb kontynentów (Kosmowska-Ceranowicz, 2012). W prezentowanym zbiorze słów kluczowych można rozróżnić także epoki geologiczne oraz zagadnienia związane z geologią: georóżnorodność oraz geokonserwacja. Pojawia się również pierwsze wskazanie na turystykę – turystykę międzynarodową.

Rysunek 2. Wyniki analizy szczegółowej słów kluczowych spełniających kryteria wyszukiwania amber and heritage w bazie Scopus

Źródło: opracowanie własne za pomocą programu VOSviewer

Drugi zbiór szczegółowy, pokazany na rysunku 3, wskazuje na silne powiązanie bursztynu i dziedzictwa z obszarem Polski. Są tu również

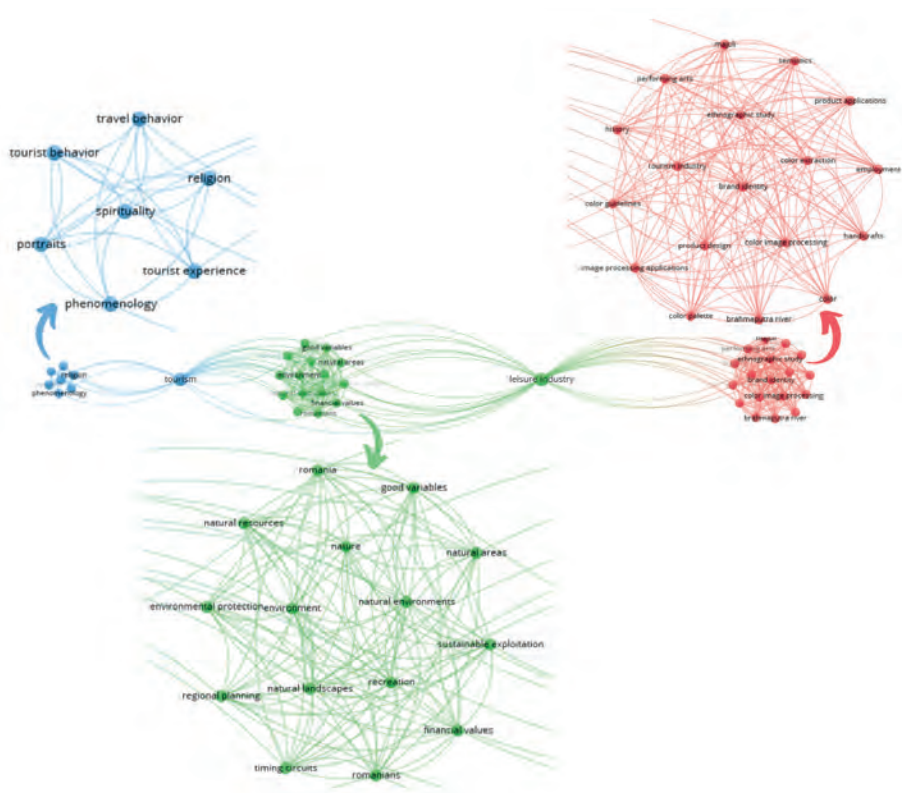
uwzględnione pojęcia turystyki dziedzictwa, muzeów oraz rozwoju turystyki. Może to być spowodowane bogatymi zasobami surowca na terenie kraju oraz genezą występowania bursztynu, które to czynniki przyczyniły się do rozwoju lokalnej kultury. Należy jednak zauważyć, że są to pojedyncze słowa kluczowe, co wskazuje na dużą lukę badawczą w tym zakresie.

Rysunek 3. Wyniki analizy szczegółowej słów kluczowych spełniających kryteria wyszukiwania *amber and heritage* w bazie Scopus

Źródło: opracowanie własne za pomocą programu VOSviewer

Z kolei drugim interesującym zbiorem ogólnym jest zbiór przedstawiający słowa kluczowe *amber and tourism*. Program VOSviewer podzielił je na trzy grupy oznaczone kolorami: niebieskim, zielonym i czerwonym. Łączą je dwa zakresy tematyczne: *tourism* oraz *leisure industry*. Cały zbiór i podział słów kluczowych został ukazany na rysunku 4 (s. 132), a dla ułatwienia czytelności zbiory szczegółowe przedstawiono na rysunkach 5–7 (s. 133–134).

Rysunek 4. Wyniki analizy ogólnej słów kluczowych publikacji spełniających kryteria wyszukiwania *amber and tourism* w bazie Scopus

Źródło: opracowanie własne za pomocą programu VOSviewer, ze zmianami graficznymi

W zbiorze danych oznaczonym kolorem niebieskim (rysunek 5) można znaleźć takie określenia, jak: „zachowania turystyczne”, „zachowania podróżnicze”, „religia”, „duchowość”, „fenomenologia”, „doświadczenia turystyczne” oraz „portrety”. Są to słowa kluczowe najściślej związane z terminem „turystyka”.

Grupa oznaczona kolorem czerwonym (rysunek 6) to zbiór słów, które w większości są związane z oferowanym produktem. Zawiera ona m.in. określenia: „przemysł turystyczny”, „projekt produktu”, „zastosowanie produktu”, „rękodzieło”, „tożsamość marki”, „historia”, „sztuka performatywna” i „studia etnograficzne”. W grupie tej znajdują się też publikacje opisujące zjawiska i przedmioty, których barwy lub inne właściwości są kojarzone z bursztynem. Terminologię dotyczącą produktu można definiować jako określenia *stricte* związane z produktem

turystycznym, kreowanym na bazie bursztynu, również z produktem tworzonym na potrzeby edukacji i udostępniania zbiorów.

Rysunek 5. Wyniki analizy szczegółowej słów kluczowych publikacji spełniających kryteria wyszukiwania amber and tourism w bazie Scopus

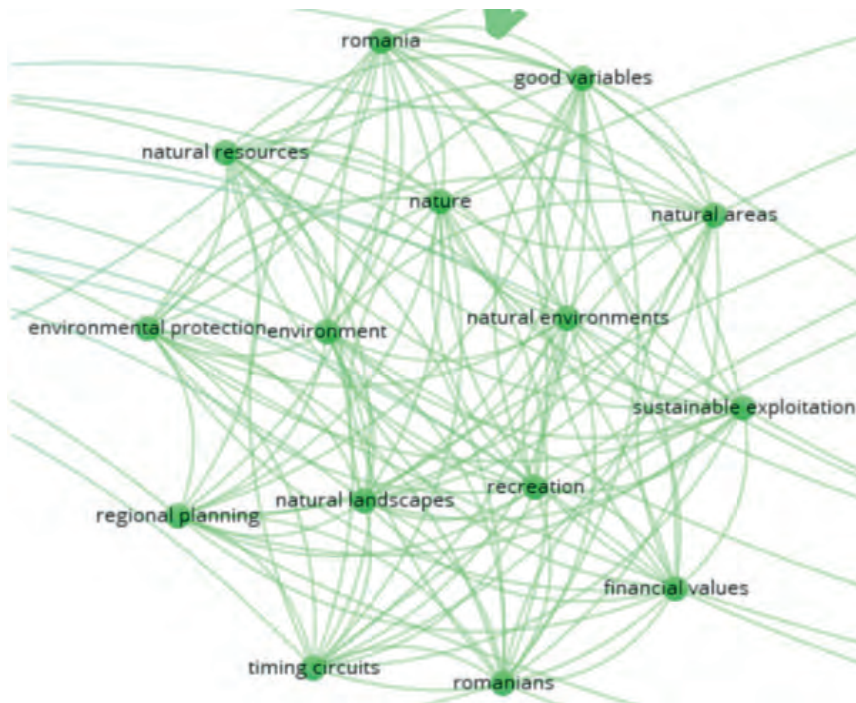
Źródło: opracowanie własne za pomocą programu VOSviewer, ze zmianami graficznymi

Rysunek 6. Wyniki analizy szczegółowej słów kluczowych publikacji spełniających kryteria wyszukiwania amber and tourism w bazie Scopus

Źródło: opracowanie własne za pomocą programu VOSviewer, ze zmianami graficznymi

Zbiór zielony (przedstawiony na rysunku 7) obejmuje określenia pośrednie dla turystyki oraz przemysłu rekreacyjnego. Znajdują się w nim terminy: „środowisko”, „natura” (także „środowisko oraz przestrzeń naturalne”), „zrównoważone wydobywanie”, „zasoby naturalne”, „krajobrazy naturalne”, „ochrona środowiska”, „pozytywne zmienne”, „wartości finansowe”, „planowanie przestrzenne”, a także nazwa konkretnego obszaru geograficznego – „Rumunia”.

Rysunek 7. Wyniki analizy szczegółowej słów kluczowych publikacji spełniających kryteria wyszukiwania *amber and tourism* w bazie Scopus

Źródło: opracowanie własne za pomocą programu VOSviewer, ze zmianami graficznymi

4. Konkluzje

Podsumowując wyniki przeprowadzonych analiz, należy stwierdzić, że badania nad bursztynem mają charakter rozwojowy, szczególnie w połączeniu z innymi zjawiskami i elementami, takimi jak: turystyka, dziedzictwo czy produkt. Najmniej opisywanym dotychczas zagadnieniem jest powiązanie bursztynu z turystyką, ale też łączenie obu tych aspektów z dziedzictwem lub produktem. Obszerniejsze źródła oraz ich

charakterystykę można znaleźć w bazie Scopus, dzięki czemu powstają szersze możliwości analizy. Przegląd ilościowy pozwolił na identyfikację źródeł naukowych – artykułów i monografii – oraz pokazał rozwój badań po roku 2001. Prace badawcze są na etapie rozwojowym, jednak liczba publikacji wciąż jest niewielka. Dlatego też można wnioskować, że zagadnienie bursztynu, szczególnie w odniesieniu do turystyki i produktu turystycznego, stanowi lukę badawczą. Analizując afiliacje i miejsca wydania publikacji, można wskazać nieznaczną przewagę pozycji z obszarów najbardziej kojarzonych z bursztynem, m.in. Polski, Litwy, okolic Półwyspu Sambijskiego. Wyraźnie dało się zauważyć niewielką liczbę publikacji odnoszących się do zjawiska turystyki łączonej z bursztynem. Na podstawie opisów artykułów zauważono, że wątki w nich poruszane obejmowały m.in.: metody rozpoznawania surowca, jego właściwości chemiczne oraz zastosowanie (np. w kosmetyce). Widać było także, że w części literatury słowo „bursztynowe” stanowi określenie opierające się na skojarzeniach dla przedmiotów i zjawisk niepowiązanych z surowcem. Słowa kluczowe poddane mapowaniu mają charakter rozproszony, co wskazuje na rzadką powtarzalność badań. Są to wskazówki pomocne przy wyborze źródeł do ich poddania analizie jakościowej oraz do podjęcia próby szerszego opisania potencjału, jaki wykazuje bursztyn dla turystyki.

Bibliografia

- Cudny, W., Paprzycka, J., Stasiak, A., Włodarczyk, B. (2023). The contribution of amber to heritage tourism development. *Geographia Polonica*, 96(3), 339–360. <https://doi.org/10.7163/GPol.0259>
- Gerstmann, E. (2018). Przyrodniczy i krajobrazowy potencjał turystyczny a polityka kreowania produktów turystycznych na „bursztynowej” Mierzei Wiślanej. W: D.J. Olszewski-Strzyżowski (red.), *Bursztyn: wczoraj – dziś – jutro* (s. 123–142). Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu.
- Hochleitner, J., Moska, W. (red.). (2006). *Dzieje pozyskiwania i wykorzystania bursztynu na ziemiach polskich. Studia i materiały*. Fundacja „Elbląg”; Szkoła Wyższa im. Bogdana Jańskiego – Wydział Zamiejscowy.
- Kosmowska-Ceranowicz, B. (2012). *Bursztyn w Polsce i na świecie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kosmowska-Ceranowicz, B., Konart, T. (1989). *Tajemnice bursztynu*. Wydawnictwo „Sport i Turystyka”.
- Olszewski-Strzyżowski, D.J. (red.). (2018). *Bursztyn: wczoraj – dziś – jutro*. Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu.
- Olszewski-Strzyżowski, D.J. (red.). (2023). *Bursztyn: wczoraj – dziś – jutro*. 2023. Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu.

- Olszewski-Strzyżowski, D.J., Wendt, J. (2018). Historia Mistrzostw Świata w Poławianiu Bursztynu. W: D.J. Olszewski-Strzyżowski (red.), *Bursztyn: wczoraj – dziś – jutro* (s. 19–38). Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu.
- Studzieniecki, T. (2018). Promocja dziedzictwa bursztynu w krajowej i międzynarodowej współpracy terytorialnej. W: D.J. Olszewski-Strzyżowski (red.), *Bursztyn: wczoraj – dziś – jutro* (s. 65–80). Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu.

JAKI JEST WSPÓŁCZESNY STAN BADAŃ TURYSTYCZNYCH O BURSZTYNIE? ANALIZA BIBLIOMETRYCZNA WYBRANYCH BAZ DANYCH

Abstrakt: Niniejszy artykuł jest poświęcony analizie bibliometrycznej wykonanej na podstawie przeglądu baz danych Scopus oraz Science Direct. Prezentowany temat stanowi część badań prowadzonych na potrzeby rozprawy doktorskiej przygotowywanej na Uniwersytecie Łódzkim. Celem artykułu jest przedstawienie wybranych wyników przeszukiwania baz danych. Są one podstawą do wyboru publikacji służących skonkretyzowaniu luki badawczej oraz zawężenia problemu badawczego na potrzeby dalszych badań naukowych.

Słowa kluczowe: bursztyn, dziedzictwo, turystyka, produkt, analiza ilościowa, Scopus, Science Direct, przegląd literatury

WHAT IS THE CONTEMPORARY STATE OF AMBER TOURISM RESEARCH? BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF SELECTED DATABASES

Abstract: This article is devoted to a bibliometric analysis prepared on the basis of a review of the Scopus and Science Direct databases. The topic presented is part of the research conducted for the needs of a doctoral dissertation prepared at the University of Lodz. The aim is to present selected results from the database searches as a basis for the selection of publications serving to specify a research gap and narrow the research issue for the needs of further academic work.

Keywords: amber, heritage, tourism, product, quantitative analysis, Scopus, Science Direct, literature review

Dagmara SÓJKA

 <https://orcid.org/0009-0005-1393-4915>

Szkoła Doktorska Nauk Społecznych

Uniwersytet Łódzki

e-mail: dagmara.sojka@geo.uni.lodz.pl

DEMONSTROWANIE POSTAW SPOŁECZNYCH A TURYSTYKA – ROZWAŻANIA NAD WIELOASPEKTOWOŚCIĄ POWIĄZAŃ

1. Wstęp

Demonstrowanie postaw społecznych to jedno z podstawowych praw obywatelskich w państwach demokratycznych. W potocznym rozumieniu często utożsamiamy je albo z demonstracją, czyli wydarzeniem, albo z czynnością, czyli manifestowaniem jakiejś postawy społecznej w dowolny sposób. Sama czynność demonstrowania nie musi być więc związana z demonstracją w formie zgromadzenia.

Społeczeństwo obywatelskie wyraża swoje poglądy na różne sposoby i w różnorodnej tematyce. Aby bliżej się temu przyjrzyć, należy zrozumieć, czym właściwie jest postawa społeczna. W literaturze naukowej pojęcie to jest definiowane w wielu dyscyplinach i rozpatrywane na wiele sposobów. Na potrzeby niniejszego tekstu możemy uznać, że postawa społeczna to „uwewnętrzniona przez jednostkę, wyuczona, zsocjalizowana predyspozycja do reagowania w społecznie zdefiniowany sposób, szczególnie przez podejmowanie określonych działań w odpowiedzi na określone oczekiwania społeczne; wpływa na preferowanie pewnych celów i wartości. Werbalnym wyrazem postawy społecznej są opinie” (Olechnicki i Załęcki, 1999, s. 159).

Demonstrowanie postaw w praktyce może więc dotyczyć każdego elementu życia społecznego. Jednym z nich jest turystyka. Gdy zastanawiamy się nad praktycznym wymiarem związku demonstrowania z turystyką, nierzadko na pierwszy plan wysuwają się protesty dotyczące overtourismu. Overtourism powszechnie rozumiany jest

w języku polskim jako „nadmierna turystyka”. Zjawisko to możemy definiować jako „nadmierny wpływ turystyki na miejsce docelowe lub jego części, który powoduje, że jakość życia mieszkańców i/lub jakość doświadczeń odwiedzających postrzegana jest w sposób negatywny” (World Tourism Organization, 2018, s. 4; tłum. własne – D.S.). Jest jednak wiele innych, mniej oczywistych zależności pomiędzy demonstrowaniem a turystyką, które autorka omówi w niniejszym opracowaniu.

2. Przestrzeń turystyczna jako przestrzeń demonstrowania postaw

Przestrzeń w swoim wieloaspektowym znaczeniu od zawsze odgrywa znaczącą rolę w geografii (Runge, 2017). Można ją rozpatrywać w różnych ujęciach. Istnieje wiele koncepcji przestrzeni w naukach geograficznych. Jeden z typów przestrzeni stanowi przestrzeń społeczna (Jałowiecki i Szczepański, 2006; Lisowski, 2003, 2014). Idąc tym tropem, przestrzeń to nie tylko to, co otacza nas fizycznie. Przestrzeń to ludzie wraz ze swoim światopoglądem czy relacjami społecznymi. Przestrzeń powinno się postrzegać wieloaspektowo, na wielu poziomach, albowiem „przestrzenność ludzkiego bycia nie daje się sprowadzić jedynie do fizycznej lokalizacji” (Szafrńska i Kaczmarek, 2007, s. 56).

Jak twierdzi Potulski (2010, s. 16; za: Lisowski, 2003, s. 49): „W koncepcji przestrzeni społecznej zasadniczym składnikiem są ludzie tworzący zorganizowaną zbiorowość, a nie obszar tej działalności. Uporządkowanie elementów przestrzeni fizycznej jest wytworem działań człowieka, a nie przyczyną jego zachowań”. Aspekty społeczne są nierozzerwalnie związane z przestrzenią. Przestrzeń społeczna jest więc, najprościej ujmując, przestrzenią wytworzoną przez społeczeństwo (Jałowiecki, 2010), w której zachodzą zjawiska społeczne. Jak w takim razie rozumieć pojęcie przestrzeni turystycznej? Liczni badacze, objaśniając jej znaczenie, wskazują też na wymiar związany zarówno z jej położeniem geograficznym, jak i elementami społecznymi. Definicja, która jest najbliższa autorce, mówi, że „przestrzeń turystyczna jest tą częścią przestrzeni geograficznej, w której występuje zjawisko ruchu turystycznego. Warunkiem koniecznym i wystarczającym do zaklasyfikowania części przestrzeni geograficznej jako przestrzeń turystyczna jest ruch turystyczny, niezależnie od jego wielkości i charakteru” (Włodarczyk, 2007, s. 149).

Przestrzeń turystyczna w kontekście demonstrowania postaw społecznych może odgrywać różnorakie role. Autorka uważa, że może być ona przestrzenią protestu lub przestrzenią wyrażania poparcia.

2.1. Przestrzeń turystyczna jako przestrzeń protestu

Zdaniem Kowalewskiego i Ostrowskiego przestrzeń protestu może zostać zdefiniowana jako: „(1) metafora, odnosząca się do politycznego wymiaru składania roszczeń, (2) jedna z kategorii przestrzeni miejskiej, w której dokonuje się protest. Społecznie przekształcana przestrzeń (w obu przywołanych rozumieniach) dzięki praktykom, emocjom oraz symbolom staje się skonkretyzowanym miejscem protestu” (2023, s. 141). W drugim wskazanym rozumieniu przestrzeń protestu odnosi się do jego fizycznej lokalizacji. Według autorki demonstrowanie sprzeciwu nie zawsze musi dotyczyć przestrzeni miejskiej. Protesty, szczególnie w turystyce, nierzadko mogą odbywać się w małych miejscowościach, kurortach czy na obszarach cennych przyrodniczo, położonych z dala od terenów zurbanizowanych. Protestowanie może zaistnieć więc w każdej przestrzeni, w której zachodzi zjawisko ruchu turystycznego warunkującego określenie danej przestrzeni przestrzenią turystyczną.

Od pewnego czasu możemy zauważyć nasilające się przejawy wrogiego nastawienia do turystyki w wielu miejscach na świecie. Jest to problem nakreślany nie tylko przez badaczy związanych z turystyzmem, ale coraz powszechniej obecny w ogólnodostępnych mediach tradycyjnych czy społecznościowych. Protesty w przestrzeni turystycznej często dotyczą najbardziej uczęszczanych miejsc przez turystów. Popularne kierunki turystyczne, oprócz korzyści, jakie czerpią z turystyki, są niewątpliwie narażone na negatywne skutki, które niesie za sobą turystyka masowa. W przestrzeni publicznej wybrzmiewają opinie o tym, że turystyka szkodzi nie tylko samym atrakcjom turystycznym, ale i ich otoczeniu (w rozumieniu zarówno fizycznym, jak i społecznym). Często wskazywane są niedogodności związane z brakiem dostępności mieszkań na długoterminowy wynajem, znacznym wzrostem czynszów oraz wzrostem cen zakupu nieruchomości. Miejscowi nierzadko twierdzą, że głównym winowajcą jest dynamicznie rozwijający się najem krótkoterminowy. Kolejny problem stanowi dewastowanie infrastruktury i degradowanie przyrody oraz dziedzictwa kulturowego danego obszaru (np. dochodzi do zniekształcenia lub zaniku lokalnych tradycji i wartości społecznych). Mieszkańcy skarżą się na wszechobecny bałagan, śmieci i hałas (zwłaszcza w godzinach nocnych). To wszystko znacznie

utrudnia życie osobom na co dzień mieszkającym na terenie wzmożonego ruchu turystycznego, powodując niezadowolenie, stale nakręcając się spiralę niechęci do turystów, a w konsekwencji liczne protesty wobec masowej turystyki.

Oprócz przejawów lokalnego sprzeciwu turystyka w odległe miejsca spotyka się także z ogólnym brakiem poparcia w kręgach związanych z ochroną klimatu i środowiska. Dalekie podróże wiążą się z pozostawianiem dużego śladu węglowego. W ramach ochrony planety zaleca się więc zaprzestanie przemieszczania się na znaczne odległości i uprawianie turystyki zorientowanej na lokalne walory turystyczne. Protestujący wskazują na to, że turystyka blisko miejsca zamieszkania może być równie atrakcyjna co ta daleka. Można eksplorować swój region czy kraj, wybierając przy tym jak najmniej emisyjne sposoby na dotarcie do atrakcji turystycznych.

2.2. Przestrzeń turystyczna jako miejsce wyrażania poparcia dla turystyki

Turystyka dla wielu rejonów jest szansą na rozwój. Jeżeli planowana jest jako zrównoważona, płyną z niej korzyści zarówno dla mieszkańców, jak i dla turystów. Zaręba (2020), powołując się na EUROPARC Federation (Federation of Nature and National Parks of Europe, czyli Europejska Federacja Parków Narodowych i Krajobrazowych), wskazuje, że turystyka zrównoważona „jest każdą formą rozwoju turystycznego, zarządzania i aktywności turystycznej, która podtrzymuje ekologiczną, społeczną i ekonomiczną integralność terenów, a także zachowuje dla przyszłych pokoleń w niezmienionym stanie zasoby naturalne i kulturowe tych obszarów” (Zaręba, 2020, s. 36–37). Odpowiednie zarządzanie turystyką przyczynia się więc do wzrostu gospodarczego bez szkody dla danego terenu. Dzięki turystyce zrównoważonej lokalni mieszkańcy bogacą się, a samorządy osiągają wyższe przychody i w konsekwencji mogą przeznaczać większy budżet na rozwój infrastruktury. Mieszkańcy i turyści czerpią więc obopólne korzyści. W takich miejscach nierzadko można spotkać się z manifestowaniem pozytywnego stosunku do obecności turystów. Według samych odwiedzających zachęca to do wizyty w danym miejscu i jest traktowane jako przejaw gościnności. Czasem komunikowanie tego, że turyści są bardzo mile widziani w konkretnym miejscu, odbywa się wprost i na szeroką skalę. Przykłady takiej komunikacji były szczególnie widoczne w okresie pandemii COVID-19. Z uwagi na duże ograniczenia

w przemieszczaniu się branża turystyczna doświadczała wielu problemów i starała się (również z pomocą samorządów lokalnych) podkreślić swoje pozytywne nastawienie do turystów na różne możliwe sposoby, co było często nagłaśniane w mediach. Przy identyfikowaniu postaw związanych z demonstrowaniem poparcia dla turystyki należy jednak zastanowić się, gdzie jest granica pomiędzy manifestem a reklamą lub promocją danego miejsca.

W kontekście powyższego podziału przestrzeni turystycznej, na tę, w której są manifestowane postawy o charakterze protestu lub ukierunkowane na poparcie, należy wziąć pod uwagę pewien fakt, a mianowicie, że każdy protest zawiera w sobie elementy poparcia, a każde poparcie elementy protestu. Aby to właściwie zrozumieć, można się odnieść do wymienionego już przykładu zachęcania społeczeństwa do podejmowania aktywności turystycznej w okresie pandemicznym po złagodzeniu obostrzeń. Manifesty poparcia były bowiem powiązane z protestami branży turystycznej przeciwko obostrzeniom.

3. Przejawy demonstrowania postaw społecznych w przestrzeni turystycznej

Demonstrowanie w przestrzeni turystycznej może przyjmować rozmaite formy, zidentyfikowane przez autorkę w trakcie licznych badań terenowych. Zdaniem autorki demonstrowanie można podzielić przede wszystkim na:

1. Demonstrowanie wymagające ciągłego wykonywania czynności związanych z manifestowaniem przez człowieka. Do tego sposobu wyrażania poglądów możemy zaliczyć:
 - a. Demonstrowanie grupowe w formie zgromadzenia (tj. demonstracje, w których bierze udział minimum kilka osób). Liczba osób, od której uznaje się dane wydarzenie za zgromadzenie, jest zależna od uregulowań prawnych w danym państwie. Demonstracje mogą mieć charakter stacjonarny lub przemieszczania się (np. w formie marszu, przejazdu).
 - b. Demonstrowanie indywidualne, które nie spełnia przesłanek zgromadzenia. Podobnie jak zgromadzenie, może mieć charakter stacjonarny lub mobilny. Może odbywać się na wiele sposobów, np. poprzez wprowadzanie do codziennego stroju osób przemieszczających się w przestrzeni takich elementów, które wskazują na identyfikowanie się z daną postawą społeczną.

2. Demonstrowanie niewymagające ciągłego wykonywania czynności związanych z manifestowaniem przez człowieka. Jest to demonstrowanie wyrażone poprzez formy graficzne. Wśród nich można wyróżnić m.in.: murale, graffiti, wlepki lub wywieszane flagi manifestujące jakąś postawę społeczną. W odróżnieniu od wymienionych wcześniej form podczas demonstrowania postaw w postaci form graficznych człowiek nie musi brać udziału w sposób ciągły. Manifestowanie odbywa się samoczynnie. Postawa społeczna, wyrażona np. w formie graffiti, stanowi przesłanie dla przechodniów, mimo że jego autor nie znajduje się w pobliżu.

Wymienione dwa najistotniejsze według autorki sposoby demonstrowania mogą się wzajemnie uzupełniać, przenikać i przeobrażać jeden w drugi. Przykładów tego jest wiele, np. baner, który został przygotowany na zgromadzenie, może po wydarzeniu zawisnąć w przestrzeni publicznej i pomimo zakończenia demonstracji nadal spełniać swoją funkcję związaną z manifestowaniem postawy, ale już bez ciągłego udziału człowieka.

Dodatkowo należy wspomnieć, że miejscem wyrażania postaw społecznych na ogromną skalę jest również przestrzeń cyfrowa, a zwłaszcza przestrzeń mediów społecznościowych. Zagadnienie to jest bardzo obszerne i nie będzie analizowane na potrzeby tego rozdziału. Warto jednak odnotować jego istnienie, ponieważ demonstrowanie w przestrzeni wirtualnej nierzadko jest powiązane z demonstrowaniem w przestrzeni turystycznej. Jak twierdzą badacze, postępuje ewolucja relacji mediów społecznościowych z demokracją (Jones i Trice, 2020).

4. Determinanty demonstrowania postaw w przestrzeni turystycznej

Kolejnym ważnym elementem rozważań na temat powiązań demonstrowania z turystyką jest sam motyw manifestowania. Biorąc pod uwagę dotychczas podjęte w niniejszym tekście dociekania badawcze, warto podkreślić jeszcze jeden ważny aspekt. Przestrzeń turystyczna może być – jak wskazano – miejscem demonstrowania postaw wobec turystyki, ale demonstrowanie w tej przestrzeni może również dotyczyć zagadnień kompletnie niezwiązanych z turystyką. W przestrzeni turystycznej często zauważa się manifesty dotyczące lokalnych problemów lub takich, które są popularnym tematem prezentowania określonych

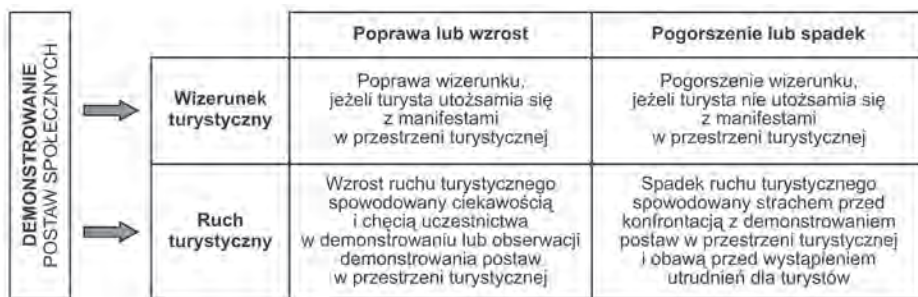
postaw na całym świecie (np. protesty przeciw wojnie, poparcie równego traktowania obywateli). Przykład tego typu przedstawiono na fotografii (rysunek 1).

Rysunek 1. Flaga ukazująca postawę społeczną w przestrzeni turystycznej – Varenna
Źródło: D. Sójka, 2024

5. Wpływ demonstrowania postaw w przestrzeni turystycznej na turystykę

Bez względu na powiązanie tematyczne demonstrowania z turystyką lub jego brak może ono wywierać różnorodny wpływ na wiele innych aspektów z nią związanych. Szczególnie istotne może okazać się tutaj oddziaływanie na wielkość i charakter ruchu turystycznego oraz na wizerunek turystyczny danego miejsca, kształtujący się z perspektywy turysty. Zdaniem autorki odbiór ten może być tak samo negatywny – wiązać się ze spadkiem ruchu turystycznego, jak pozytywny – wpływać na wzrost ruchu turystycznego. W dużej mierze jest to odczucie indywidualne i połączone z motywem turystycznym oraz osobowościowymi cechami charakteru odwiedzającego. Schemat myślenia na ten temat przedstawia rysunek 2 (s. 144).

Rysunek 2. Oddziaływanie demonstrowania postaw społecznych na wizerunek turystyczny miejsca oraz wielkość ruchu turystycznego

Źródło: opracowanie własne

6. Podsumowanie

W opracowanym tekście wskazano wiele różnych wątków, nad którymi można się zastanawiać w kontekście relacji między demonstrowaniem a turystyką. Niewątpliwie temat ten można rozpatrywać na wielu płaszczyznach, a samo demonstrowanie może być zarówno przyczyną rezygnacji z podróży turystycznej, jak i motywacją do jej podjęcia. W kontekście demonstrowania, którego tematem przewodnim jest turystyka, bez wątpienia największe znaczenie ma niekontrolowany rozwój turystyki masowej. Zagadnień do rozważań w tej tematyce z pewnością można odnaleźć jeszcze więcej. Autorka opisała te, które wydają się najistotniejsze z punktu widzenia problematyki poruszanej podczas jubileuszowej konferencji naukowej XL Seminarium Terenowe „Warsztaty z geografii turystyki”, która odbyła się w Spale we wrześniu 2024 r.

Bibliografia

- Jałowiecki, B. (2010). *Społeczne wytwarzanie przestrzeni*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Jałowiecki, B., Szczepański, M.S. (2006). *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Jones, J., Trice, M. (red.). (2020). *Platforms, protests, and the challenge of networked democracy*. Palgrave MacMillan.
- Kowalewski, M., Ostrowski, M. (2023). Projektowanie protestu: przestrzeń publiczna (nie)przyjazna demonstracjom ulicznym. *Journal of Urban Ethnology*, 21, 137–148. <https://doi.org/10.23858/JUE21.2023.008>
- Lisowski, A. (2003). *Koncepcje przestrzeni w geografii człowieka*. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytet Warszawski.
- Lisowski, A. (2014). Typy przestrzeni a geografia człowieka. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, (24), 7–18.

- Olechnicki, K., Załęcki, P. (1999). *Słownik socjologiczny*. Wydawnictwo Graffiti BC.
- Runge, J. (2017). Przestrzeń społeczna miasta – dylematy geograficzno-metodologiczne. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, (27), 99–109. <https://doi.org/10.18778/1508-1117.27.07>
- Szafrńska, E., Kaczmarek, J. (2007). Percepcja przestrzeni – pomiędzy prawdą a autentycznością. W: M. Madurowicz (red.), *Percepcja współczesnej przestrzeni miejskiej* (s. 47–62). Wydział Geografii i Studiów Regionalnych – Uniwersytet Warszawski.
- Wittgenstein, L. (2012). *Tractatus logico-philosophicus*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Włodarczyk, B. (2007). Przestrzeń turystyczna – pojęcie, wymiary, cechy. *Turyzm/Tourism*, 17(1–2), 145–158. <https://doi.org/10.18778/0867-5856.17.1-2.10>
- World Tourism Organization. (2018). 'Overtourism'? *Understanding and managing urban tourism growth beyond perceptions: Executive summary*. <https://doi.org/10.18111/9789284420070>
- Zaręba, D. (2020). *Ekoturystyka*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

DEMONSTROWANIE POSTAW SPOŁECZNYCH A TURYSTYKA – ROZWAŻANIA NAD WIELOASPEKTOWOŚCIĄ POWIĄZAŃ

Abstrakt: Celem opracowania jest zaprezentowanie problematyki demonstrowania postaw społecznych w kontekście turystyki. Autorka dzieli się swoimi spostrzeżeniami badawczymi dotyczącymi wzajemnych relacji tych dwóch zagadnień. Tekst nie stanowi typowej analizy wyników badań, lecz jest poświęcony koncepcyjnym rozważaniom na temat zagadnień, w których manifestowanie łączy się z turystem i w których te zjawiska wywierają na siebie wzajemny wpływ. Opracowanie nie stanowi dogłębnej analizy wskazanych wątków, lecz wyznacza kierunki do dalszych dociekań. Sposób formułowania niniejszego tekstu został zainspirowany podejściem Ludwiga Wittgensteina (2012), który unika cytowań i skupia się na przedstawieniu własnych, indywidualnych przemyśleń. Takie podejście do rozpatrywania poruszanej tematyki, z uwagi na specyficzne ujęcie problemu, zdaniem autorki jest najbardziej trafne.

Słowa kluczowe: demonstrowanie, postawy społeczne, overtourism, turystyka masowa, turystyka zrównoważona

DEMONSTRATING SOCIAL ATTITUDES AND TOURISM – REFLECTIONS ON THE MULTI-ASPECT NATURE OF CONNECTIONS

Abstract: The aim of this paper is to present the issue of demonstrating social attitudes in the context of tourism. The author shares her research observations on the interrelationship of the two issues. This text does not represent a typical analysis of research results, but is devoted to subjective reflections on the areas where demonstrating is combined with tourism and where they influence each other. The paper does not constitute an in-depth analysis of the themes identified but provides directions for further inquiry. The formulation of this text was inspired by Ludwig Wittgenstein's approach, which avoids quotations and focuses on presenting his own individual reflections (Wittgenstein, 2012). This way of considering the subject matter discussed, given the specific framing of the problem, is, in the author's opinion, the most accurate.

Keywords: demonstration, social attitudes, overtourism, mass tourism, sustainable tourism

INFORMACJE O AUTORACH

Paulina Busko, lic., studentka studiów magisterskich na kierunku turystyka i rekreacja w Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie; aktywna członkini Studenckiego Koła Naukowego Turystyki Krajoznawczej i Zrównoważonej oraz samorządu studentów; e-mail: pb75629@stud.awf.edu.pl. Zainteresowania: sporty sezonowe (windsurfing, narciarstwo i snowboard). Z entuzjazmem realizuje swoje pomysły i konsekwentnie rozwija umiejętności.

Jolanta Jakóbczyk-Gryszkiewicz, prof. dr hab., pracownik naukowy w Instytucie Geografii Miast, Turyzmu i Geoinformacji na Wydziale Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego; <https://orcid.org/0000-0001-6250-6873>; e-mail: jolanta.gryszkiewicz@geo.uni.lodz.pl.

Bartosz Król, mgr, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie; e-mail: bartosz.krol.uwm@gmail.com. Zainteresowania naukowe: tanatoturystyka (autor pracy licencjackiej poświęconej tanatoturystyce) oraz badanie walorów kulturowych Warmii i Mazur. Obecnie skupia się na analizie potencjału turystyki kulturowej w regionie, co stanowi podstawę jego planowanego doktoratu. Artykuł w niniejszej monografii jest jego debiutem naukowym.

Piotr Majdak, dr, adiunkt w Katedrze Turystyki i Rekreacji na Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie; <https://orcid.org/0000-0003-0975-977X>; e-mail: p.majdak@awf.edu.pl. Nauczyciel akademicki, przewodnik miejski po Warszawie, inicjator rozmaitych projektów adresowanych do społeczności akademickiej, autor wielu opracowań z obszaru turystyki zrównoważonej, overtourismu, gospodarki przestrzennej.

Marzena Makowska-Iskierka, dr, adiunkt w Instytucie Geografii Miast, Turyzmu i Geoinformacji na Wydziale Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego; <https://orcid.org/0000-0003-4163-7561>; e-mail: marzena.makowska@geo.uni.lodz.pl. Dyscyplina: geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna. Zainteresowania badawcze: geografia turystyki, przemiany obszarów pod wpływem turystyki, funkcje turystyczne miejscowości, przestrzeń turystyczna, procesy

urbanizacyjne na terenach turystyczno-wypoczynkowych, miasta ogrody, niematerialne dziedzictwo kulturowe.

Mariusz Miedziński, dr, adiunkt w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Turystyki Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku; <https://orcid.org/0000-0001-7381-2083>; e-mail: mariusz.miedzinski@apsl.edu.pl. Autor 43 publikacji naukowych oraz 27 ekspertyz i strategii dotyczących MOF Kołobrzeg, Pomorza Środkowego i obszarów nadmorskich z zakresu strategii rozwoju, gospodarki przestrzennej, funkcji turystycznych, inwestycji, transportu i gospodarki; ekspert Rady Gospodarczej przy Prezydencie Kołobrzegu; przedsiębiorca. Dyscyplina: geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna. Zainteresowania: zaawansowane technologie badawcze (JWST) i energetyczne (SPARC, SMR), transport i eksploracja kosmosu.

Aneta Anna Omelan, dr, zatrudniona na Wydziale Geoinżynierii, w Katedrze Turystyki, Rekreacji i Ekologii na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie; <https://orcid.org/0000-0002-3495-8837>; e-mail: aneta.omelan@uwm.edu.pl. Zainteresowania naukowe: aktywność turystyczna i rekreacyjna różnych grup społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem osób starszych i z niepełnosprawnością.

Joanna Paprzycka, mgr, Szkoła Doktorska Nauk Społecznych Uniwersytetu Łódzkiego, doktorantka w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna; <https://orcid.org/0000-0002-3906-5966>; e-mail: joanna.paprzycka@edu.uni.lodz.pl; j.paprzycka1@gmail.com. Zawodowo związana z turystyką. Zainteresowania naukowe: badania na temat wpływu zasobów bursztynu na aktywność turystyczną, zagadnienia związane z CSR oraz ESG, szczególnie w kontekście społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw turystycznych i instytucji kultury. Zainteresowania pozanaukowe: literatura oraz spędzanie czasu w środowisku przyrodniczym.

Paweł Sowa, mgr, doktorant w Szkole Doktorskiej Nauk Przyrodniczych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; <https://orcid.org/0009-0005-7923-6781>; e-mail: pawel.sowa@amu.edu.pl. Pilot wycieczek turystycznych i przewodnik turystyczny po Poznaniu. Zainteresowania badawcze: turystyka górską osób z niepełnosprawnościami. Zainteresowania pozanaukowe: podróże, lotnictwo cywilne, transport szynowy, ogrodnictwo, Włochy i górskie wędrówki.

Dagmara Sójka, mgr, absolwentka kierunku turystyka i rekreacja na Wydziale Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego, doktorantka Szkoły Doktorskiej Nauk Społecznych UŁ, pracownik Katedry Geografii Politycznej, Historycznej i Studiów Regionalnych UŁ; <https://>

orcid.org/0009-0005-1393-4915; e-mail: dagmara.sojka@geo.uni.lodz.pl. Zainteresowania badawcze: relacja człowieka z przestrzenią, geografia społeczna, geografia turystyki, geografia miast, przestrzeń turystyczna, przestrzeń miejska, turystyka zrównoważona oraz turystyka kwalifikowana. Zainteresowania pozanaukowe: różnorodne formy aktywnego wypoczynku, w tym przede wszystkim turystyka piesza, wspinanie oraz pływanie.

Piętnasty tom „Warsztatów z Geografii Turyzmu” jest wyjątkowy ze względu na intrygujący tytuł: *Turystyka – to znaczy co? Uroboros czy Feniks*, a także na odpowiadające mu treścią ciekawe artykuły oraz fascynującą grafikę umieszczoną na okładce. Ilustracja, przedstawiająca w tanecznym splocie uroborosa i Feniksa, została wykonana przez młodą osobę, która szlifuje swój artystyczny talent w Akademii Sztuk Pięknych we Wrocławiu. Należy zatem docenić kreatywne ujęcie nakreślonego przez nas naukowego problemu, analizowanego w pracach poszczególnych Autorów, którzy na podstawie własnych badań i obserwacji próbują pokazać, co jest „pożerane” przez turystykę, a co powstaje z popiołów niczym mityczny Feniks i jej służy.

Czy Autorom udało się odpowiedzieć na tytułowe pytanie, uzyskaliśmy od nich odpowiedź wyczerpującą, a może tylko częściową, przekonującą lub nie? Ocenę pozostawiamy Państwu, naszym Czytelnikom.

 **WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO**

 wydawnictwo.uni.lodz.pl
 ksiegarnia@uni.lodz.pl
 (42) 665 58 63

 **WYDZIAŁ NAUK
GEOGRAFICZNYCH**
Uniwersytet Łódzki

Książka dostępna również
jako e-book

ISBN 978-83-8331-800-4

9 788383 318004